

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXII. évfolyam 2016/1.

Czinke Ferencre emlékezünk

A Tragédia szociológusi szemmel

Helytörténet (Losonc, Salgótarján)

Debreceni Boglárka / Szávai Attila

Hubai Gábor / Ketykó István / Suhai Pál

TARTALOMJEGYZÉK

SZÉPIRODALOM

„ez itt a nyár”

Szunyogh Pál: Félárbocon lihegnek a szavak...	4
Szávai Attila: Egy megfáradt James Bond	5
T. Ágoston László: Pontyos Marci	7
Zsirai László: Üzenet	13
Szunyogh Pál: Júniusi révület	15
Ketykó István: Nyárvégi hullámverésben	16

Vers

Karaffa Gyula: álKínai bölcsességek	17
Hubai Gábor: bakancslista	34
Suhai Pál: Születésnapra	35
Filó Mariann: elbocsátó szép	42
Hubai Gábor: 413	49
Suhai Pál: Egy zebegényi gesztenyefáról	81
Ketykó István: Kirendelés szavak mellé	84

Próza

Debreceni Boglárka: NIVEA szájra	19
Frideczky Katalin: Honnan hová?	22

Dráma

Szávai Attila: A kék toll (1. rész)	26
-------------------------------------	----

EMLÉKEZÉS

Csongrády Béla: „Szivárványkergetésre” jött a világra – Czinke Ferenc	36
---	----

HELYTÖRTÉNET

Bódi Zsuzsanna: A salgótarjáni házicselédek és alkalmazóik (1920–1944) – A devians viselkedésformák és a házicselédség	43
Fries Gyula: A mi hegyünk, a Karancs	50

ÖRÖK MADÁCH

Böszörményi István: Madách Imre és Kubinyi Ferenc	58
Gyukits György: A társadalmi osztályok Az ember tragédiája londoni színeben	66
Gréczy-Zsoldos Enikő beszélget Grosschmid Péterrel, Madách Alice unokájával	73

PORTRÉ

Tarnóczy László: Akiknek strázsahely a szülőföld	78
--	----

VITA

Ki a palóc? Dr. Fancsik János véleménye a palóckutatásról	82
---	----

SZEMLE

Baráthi Ottó: Emlékek, emberek, események (Fancsik János: <i>Rokkantteleptől a Vásártérig</i>)	85
Fancsik János: Megkésztet köszönet (Tózsér Kapcsos Anna: <i>Palócul tanított imádkozni anyám</i>)	88
Hatvani József: Elherdált esélyek, elvesz(t)ett emberek (Recenzió – Tömpe István: <i>Az elitek árulása</i>)	92

A borító **Rigó Tibornak** a parádi palóc tájházat ábrázoló fotója felhasználásával készült. A borító belső oldalán **Orbán György János: Úton** című képe, a hátsó belső borítón **B. Gedeon Hajnalka: A káprázat krónikája III. A varázsló éneke** című munkája látható.

Főszerkesztő:
GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Szerkesztő:
SZÁVAI ATTILA

Portrérovat-szerkesztő:
TARNÓCZI LÁSZLÓ

Támogatóink:
SKUCZI NÁNDOR,
a Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlésének elnöke

BECSÓ ZSOLT
országgyűlési képviselő

Főmunkatárs:
NAGY PÁL (Párizs)

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Borítóterv:
RÁDULY CSABA

Tördelőszerkesztő:
HERNÁDINÉ BAKOS MARIANNA

Kiadja: Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Felelős kiadó: MOLNÁR ÉVA igazgató

Készült
a Polar Stúdióban (Salgótarján)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése

A lap díjai:

Nógrád Megye Madách-díja

Salgótarján Pro Urbe-díja

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ♦ Telefon: 32-521-560 ♦ Fax: 32-521-555
Internet: www.palocfold.wordpress.com ♦ Email: palocfold@bbmk.hu
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ♦ Előfizethető a Balassi Bálint Megyei
Könyvtárban és az elérhetőségeinken. A Palócföld Könyvek sorozatban
megjelent könyvek ugyanígy megrendelhetők. ♦ Egy szám ára: 500,- Ft
Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza.
ISSN 0555-8867 ♦ INDEX 25925

FŐSZERKESZTŐI KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Olvasóink! Kedves Barátaink!

Mindannyian vándorok vagyunk. S mert vándorok vagyunk, be kell járnunk utunkat. Mint ahogy a borító belső oldalán Orbán György vándora, meg-megállunk elmerengni, fohászkodni, majd ismét elindulunk, mert célunk van, üzenetet hordozunk. Krúdy garabonciása Erdélyben fehérlő országutakon hagyta el a borvizes szekereket, a Tára alatt bekopogtatott magányos kastélyokba, a Bakonyban benyitogatott erdőszéli kocsmákba és az erdőzúgásban a csárdás nagyapjáról mesélt hosszú történeteket. Bejárta az országot, csakhogy mindenhova eljuttassa üzenetét. Üzenete eljutott az ifjú szűzhöz, a vak asszonyhoz, a tönkrement kereskedőhöz, az őszbeborult, halovány férfiúhoz.

Értéktörzés – értékteremtés – értékek hirdetése: ez a mi garabonciás hivatásunk. Bekacsintunk a Palócföld és a magyar tájhaza minden szegletébe, hordozzuk őseink örökségét és a körülöttünk élő alkotók szellemi termékeit. A helyi értékek, tradíciók fundamentumára épült Palócföld folyóirat egyfajta szellemi útlevel volt mindig, mellyel a mindenkori magyar kultúra útját járhatta.

Mindannyiunknak, akik az úton járunk, feladatunk, hogy vallomást tegyünk erről az üzenetről. Az érték kötelez, munkára serkent. A Palócföld legyen továbbra is hírvivője a helyi értékeknek, s befogadója a magyarság mindenkori kulturális kvalitásainak.

Úton lenni nem jó egyedül. A magányos vándor csak vánszorog a világban, még ha céltudatos is. Találjuk meg társainkat a jóban, a hitben, az értékben! Ennek reményében invitálok kedves Olvasóinkat és Szerzőinket a közös útra.

Dr. Gréczi-Zsoldos Enikő

SZUNYOGH PÁL

Félárbocon lihegnek a szavak...

F. A.-nak

Lepedékes, száraz nyelvét öltögeti a nyár
félárnyékban, félárbocon lihegnek a szavak...
júliusi hőség van, dögunalom.

Fogküszbőn hűsölnek a sóhajok
aszfaltlepedőn olajfolt amóbák...
a félelem féknyomaiban korom és salak
diftériás gyermekként fuldoklik a délután.

Nyitott esernyők húrjait pengeti a zápor
közönyünk kátyúiból kiveri a port
csend vizében bomló hangtetemek
gitárlapon leburnul az utolsó akkord.

Félárnyékban, félárbocon lihegnek a szavak
molyrágta tegnapok lobogója taft vagy damaszt!
kriptaszagú szívkamráim kongó kövezetén
guruló papírgalacsin, összegyűrt vers maradsz...

SZÁVAI ATTILA

Egy megfáradt James Bond

A város szívében mesterséges tó. Égre meredő tág pupilla, amiben, mint régmúlt emlékképek, lebegnek a tavirózsaszigetek. A parton horgász áll mozdulatlanul. A férfin vasalt vászonnadrág, fényesre bokszolt cipő, fehér ingje kissé ügyetlenül betűrve a nadrágba. Mintha ügyvédtől vagy épp nyelvvizsgálóról ugrott volna ki egy pontyra, keszgre, mert unalmas volt a sok paragrafus, érthetetlen a sok igeidő. Van benne valami egy megfáradt James Bondból. Mellette kempingszék, de sose látták még beleülni, talán csak a biztonság kedvéért hozza mindig magával. Olykor az emberek hajlamosak vonzódni bizonyos tárgyakhoz. A horgász, miközben a halakat várja, szendvicset majszol és energiáitalt iszik: egy falat turistaszalámis szendvics, két korty energiáitalt. Iváskor mindig becsukja a szemét, aztán nagyokat, elégedettek böffent, az így felbűfögött energiáitalt édes-fanyar illatát messzire viszi a szél. Vadkacsák úszkálnak a ríktó színű úszó körül, láthatóan nem veszik komolyan a helyzetet. A férfi megunja a várakozást, kihúzza a szereléket, majd újat dob, mozdulata laza, kissé unott, de elegáns. Olyan tekintettel horgász, mint aki pókerasztalnál ül, de folyton eszébe jut, hogy lekapcsolta-e otthon a konyhai villanyt. Féltékenységgel, gyanakvással pillant az apró víztározó túloldalán álldogáló apukára és kisfiára. Kenyeret dobálnak a vízfelszínen úszkáló kacsáknak. A kisgyerek boldog, mert a gyerekek még elfogulatlanok az állatvilág tagjaival. Hé, a kacsáknak nem tesz jót a kenyér, kiált át a horgász a túloldalra. Két órája áll kint minden eredmény nélkül az ünnepi ruhájában, végre történt valami. Tizenkét percig gondolkozott azon, hogy milyen tónust üssön meg az átkiabálással, milyen modorban méltatlankodjon. Otthon, az ebédnél hosszan és szakszerűen szidja majd a kenyérdobálót (viszont az asztalnál ülőket nem fogja meghatni, ismerik a horgász tehetségtelenségét az előre megfontolt méltatlankodásait illetően).

Annál elegánsabban öltözik, minél kevesebb pénze van. Napról napra látni, hogyan romlik anyagi helyzete és mindezt az öltözékével fejezi ki. Fizetés napján kopott ruháit veszi elő, aztán hétről hétre jönnek elő az újabbak, mígnem, mikor már csak pár száz forintja marad az újabb fizetésig, egészen elegáns. Mintha színházba, löversenyre, ballagásra készülne. Így jár horgászni, szegényen, de szépen. A halakat nem hatja meg a fényesre puolt nyakkendő.

Denevérek repülnek el a fejünk felett, át a kis tó felett. Eszembe jut az a szó: denevérfészek. Kiráz a hideg. A tó felett cikázó bőregerek füttyögő, sikoltozó, csicsergő hangokkal kommunikálnak. Egyszer félálomban motyogva mondtad, hogy a denevérek olyan majdnem-istenek, tehát angyalok, akik nem merték felvállalni elsőre angyalságukat, mert még túlságosan emberek maradtak, tehát állatok. A többit már nem értettem, mert azt már álomországban folytattad.

Megközelítjük a horgászt. Főtt tojást vesz elő a férfi. Bal kézzel, ügyesen a kempingszék karfájához kocogtatva töri fel a héját, hüvelykujja körmeivel pöcköli le a héjtörmelékeket. Mozdulatait érezhetően műélvezet hatja át. Talán csak ezért hozza a széket magával. Tojástörő szék. Egyszerre kapja be a tojást és sokáig rágja. Újabb energiát bont. Nézzük a férfit és te beszélni kezdesz arról, hogy odahaza úgy töröd fel a főtt tojás héját a kiskanál fonákjával, mint aki meglepetéscsomagot nyit, amiben végül is ugyanazt találja megint, évek óta. Így vagy a kapcsolataiddal is, fejezed be. A kacsák hevesen hápogni kezdenek, mintha kinevetnék ezeket a kapcsolatokat. Aztán valamiért önmagunk szeretetéről gondolkodok, mintha egy kisvödörnyi vaníliafagylalt tudna önmaga édességéről. De nem jutok ennél sokkal messzebbre, mert a horgász elővesz egy kistrádiót, bekapcsolja, maga mellé teszi a fűbe. A készülék teljes takarásba kerül a térdig érő növényzetben, mintha a talajból szólnának a jó ebédhez szóló nóták. Terebélyes, nagyon magas női hang úgy röppen fel a fűcsomók közül, mint egy tűzijáték. A kacsák megriadnak, három kört repülnek a tavacska fölött. A horgász úszóját nézzük, ahogy a rádiós nóta dallamára himbálódzik a vízfelszínen. Aztán hirtelen alámerül, lerántja valami. A horgász köhécselni kezd, krárog, aktivizálódik. Odalépdel a bothoz – közben felgyűri ingujját –, véletlenül felrúgja a kistrádiót. A nő hangja eltompul, nem hallani az esszeket és céket, ott ragadnak a fűben. Rövid fásasztás után tenyérszerű hal ficánkol a damil végén. A horgász elégedett, ahogy a kacsák és a rádióban éneklő nő is, hét másodpercig tartja ki a nóta utolsó hangját. A vibrató lassan csendesedik el, ahogy a ficánkoló hal keltette hullámok is lassan simulnak bele a feszes tófelszínbe.

T. ÁGOSTON LÁSZLÓ

Pontyos Marci

A tóhoz vezető dűlőútnál találkoztak. Onnét már csak néhány száz métert kellett zötykölődni a halórházig, ahol megválthatták a napijegyet. Ahogy Marci, a nemrég megismert horgásztárs mondta, a belépőt a halparadicsomba, ahol kapitális pontyok, csukák és haris-mariskák, azaz harcsák várják a kizárólag nekik fent túhegyes horgokat. Bodonyi kissé harásáynak, mondhatni tolakodónak érezte a fiatalembert, aki mindent jobban tudott, mindent jobban csinált, mint mások, és ráadásul még olyan rugalmas botjai voltak, hogy senki nem tudott akkorákat dobni, mint ő. Nem véletlen, hogy ő fogta a legszebb pontyokat is. No, és ez egyben válasz is arra a fel sem tett kérdésre, miért fogadták el a közeledését, meghívását erre a tóra. Mert Bodonyi Imre meg a neje, Ibolyka csak ültek a parton reggel óta, és két tenyérnyi kárászon kívül semmit se fogtak. Marci épp akkor húzta ki a harmadik kétkilós pontyot. Ibolya segített neki a szákolásban. Nem volt ebben semmi különös. A parton ülő horgászok mindig kisegítik egymást. Bodonyinak éppen kapása volt, a felesége ment segíteni.

— Hány halat lehet innét elvinni? — kérdezte Marci, amikor a harmadikat is berakta a haltartóba. — Mármint, hogy a pontyra gondolok.

— Úgy tudom, kettőt — válaszolt az asszony.

— No, hát akkor válasszon egyet közülük, szépasszony! — mutatott a szákra a férfi. — Olyan mesterien emelte ki a vízből a halat, hogy nincs szívem visszadobni.

— Gratulálok! — szolt át Bodonyi a másik nyiladékból, nehogy azt higgye már ez az idegen, hogy nem hallja, mivel eteti a feleségét.

— Én meg a nejéhez, spori! Úgy szákol, mint egy igazi horgászfeleség. Nekem is pont ilyen asszonyra lenne szükségem.

— Nagy a világ, válasszon magának! — mondta a horgász kissé érdes hangon. A pontyból meg kettő jár egy napijegyre.

— Kár — rakott új csalit a horogra a fiatalember. — Most aztán gondolkozhatok, hogy hazamenjek, vagy váltsak még egy jegyet. Ott, lent most indulnak a pontyok. Egye fene, váltok még egyet. Ilyen kedves szomszédok mellett igazi öröm a horgászat.

Közben az asszony belerakta a halat a saját haltartójukba, és a vállát rándítva mondta:

— Nagy dumás a pasi, de a ponty legalább két kiló. Te is foghatnál ilyet, Imikém!

— Jó, majd fogok... — bölintott rá Bodonyi, és megigazította a kapásjelzőt.

Sokáig csend honolt a vízparton. Nem hallatszott más, csak a szél mozgatta nád halk surrogása, meg a kapásjelzők fel-felvisítő pityegése. Az asszony keresztretjvényt fejtett a kispadon ülve, a férje meg magában morgolódva szidta a szomszédot, meg a szerencséjét. Más se hiányzik, mint hogy ellene hangolja az Ibolykát! Tény, hogy az idén még alig fogtak valamit. Néhány keszeg, két alig méretes potyka... Ennyi. Az asszony csak fejtí a keresztretjvényeket és unatkozik. Mindig úgy jönnek ki, hogy hátha most történik valami. Aztán mi történik? Semmi. Ez a nagyszájú meg leül a parton, és rögtön fog három gyönyörű pontyot. És még az Ibolyt is ugratja... Legalább tíz évvel fiatalabb nála. Jóképű, fiatal pasas. Ennek még a dereka is ép, nem úgy, mint az övé. Mióta megoperálták a gerincét, alig meri meglóditani a botot. Csoda, ha nem tud akkorát dobni, mint ez a po-jája? Mire becipeli a cájgot a parkolóból, majd' letörik a dereka. Többször kérte már a halórt, hogy engedje be a kocsival. Kipakolja a parton a cuc-cát, aztán visszaáll a parkolóba. Nem lehet, csak rokkantigazolvánnyal. Az meg nincs. A doki azt mondta, idővel javulhat az állapota. A hatóságnak meg végleges rokkantsági igazolvány kell. Így aztán cipekedik, gebeszke-dik, mint a güzü.

— Megjöttem — szólalt meg mögötte a szomszéd. — Vettem még egy napijegyet.

— Jó, akkor add vissza a szomszéd halát, Ibolykám! — szólt oda a feleségének Bodonyi.

— Szó sincs róla! — tiltakozott a szomszéd. — Majd fogok helyette má-sikat. Ibolya? — ízlelgette a szót. — Nemcsak maga szép, asszonyom, de a neve is gyönyörű. Hadd mutakozzam be én is! Marci vagyok a Péterfiék-től. Csókolom a kezét!

— Isten éltesse! — mondta a másik. — Mi meg a Bodonyiék vagyunk. Én az Imre, ő meg a nejem. Hajoljon a botja! Még két pontyot foghat.

— Azért jöttem, bátyám — nyomta meg az utolsó szót. — Ha beljebb dobna, talán magának is jutna belőlük. Persze egy pörgősebb orsóval, meg... jó ez a szénszálas bot, de az enyém suhogósabb...

— Meg gondolom, a dereka se olyan ványadt, mint az enyém — fordult el Bodonyi.

— Csak nem bántottam meg valamivel, sporikám? — lépett hozzá az if-jabb. — Inkább a nyelvemet harapnám le... Magának a dereka, nekem a lá-bam. Tavaly nyáron eltört. Alig bírtam a járógipszben mozogni. Mondom a dokinak, kéne egy rokkantigazolvány. Az Auchanba járok vásárolni, nem mindegy, hol tud parkolni az ember. A száját húzogatta, meg minden. Mondom: mennyi? Ő is mondta, de ha elmondom valakinek, letagadja. Most is ott van a kocsí szélvédőjén.

— Látod, apukám, így megy ez manapság — tette le az asszony a ke-resztretjvényt. — Te meg... — Aztán a másik felé fordult. — Neki is intézik már több mint fél éve.

- És milyen csalira jöttek a pontyok? — váltott témát Bodonyi.
- Ánizsos vaníliás cukorban áztatott hibrid kukoricára. Tudja, az a lófogú.
- Ühüm... a miénk dobozos.
- Áztatni az is jó. Tudja, az a helyzet, hogy manapság befektetés nélkül nem lehet profitot kaszálni.
- Azt nem — nyelt egyet a horgász.
- Furcsa ember maga, pontyos Marci! Van felesége?
- Volt. Kettő is volt. Aztán rájöttem, hogy ameddig másnak van, addig nekem tök fölösleges. Inkább spéci horgászbotra gyűjtök, mint az asszony hóbortjaira. Jobban jövök ki anyagilag. Nem próbálja ki az egyik botomat? No, csak egyet dobjon vele! Föl is csalizom. Amit fog, az a magáé. Addig én átnézem a maga botjait.
- Kösz, nem. Tudja, az az elvem, hogy asszonyt és szerszámot nem adok kölcsön. Kérni se szoktam.
- Ez most egy kivételes alkalom — vitte oda az egyik botot Marci. — Vegye úgy, hogy a gyártó ajándéka. Tulajdonképpen a cég ügynöke vagyok.
- Hát így egészen más — csillant föl az asszony szeme. — Kipróbálás gyanánt igazán dobhatnál egyet, apukám! — Aztán még halkán odasúgta: — Már csak nem hagyod, hogy lefőzzön ez a nyálás...
- Bodonyi Imre nagyot nyelt, egy kicsit megmozgatta a derekát, aztán odament Marcihoz.
- Egye fene, adja ide azt a botot! De csak egyet, kipróbálás gyanánt.
- Megfogta a bot végét, néhányat hátralepett, aztán lendületből előre, és elengedte a zsinórt. Szinte belerecsogtek az izmai. Jó dobás volt, majdnem akkora, mint a másiké. Az asszony elmosolyodott, és büszkén nézett rá.
- No, látod, apukám, tudsz te, ha van mivel.
- Gratulálok! — nyújtotta a kezét az ifjabb, aztán leült az asszony mellé a padra. — Kíváncsi leszek, mit húz ki vele. Addig a másik botom dolgozik.
- Alig telt el negyedóra, a vendég bot kapásjelzője szinte felsikoltott, olyan erővel indult el rajta a damil. A férfi bevágott, és egy újabb negyedóra elteltével az asszony szájba tessékelt egy háromkilós pontyot.
- Már csak egyet kell fognia a második napijegyre — mondta a horgász. — Anyukám, tedd ezt az úr szájába!
- Dehogy teszi! — állt elé Marci. — Azt mondtam, hogy amit fog, az a magáé. Én majd még ezután kezdek horgászni.
- Rendben van — nyújtotta át a botot Bodonyi. — Akkor viszont megvan a két pontyunk, mehetünk haza. Nekünk egy napra csak egy napijegyre futja. De ha már úgyis itt áll a kocsija, megtehetné, hogy kiviszi a cájgunkat a parkolóig.
- Megtette, persze, hogy megtette. Útközben azt is elmesélte, hogy neki se voltak ám mindig ilyen messze hordó botjai, meg Mercedes se simult a feneke alá. Épp olyan csóró munkásember volt, mint... Na jó, ne példálózunk, mert még megsértődik valaki. Aztán egy nap találkozott egy horgással, aki már akkor akkorákat tudott dobni, mint ő most. Kölcsönadta

az egyik botját, és felajánlotta, hogy neki is adja. Igen, bármilyen hihetetlenül hangzik is manapság, ingyen neki adja, ha beszáll az üzletbe. Ez az üzlet pedig arról szól, hogy nincs más dolga, mint hogy szerezzon vevőket a botra, meg damilra, meg mindenféle horgászczikkre, amit a cég árul. Hozzá se kell nyúlni az áruhoz, csak elkéri a vevő címét, adatait, bankkártyaszámát, telefonon bediktálja a főnökének, a többit lebonyolítja a cég. Az ő bankszámlájára meg már utalják is a jutalékot. Az internetes honlapon mindent megtalál a vevő, amit csak tudni érdemes a legmodernebb horgászczikkekről. Ezt úgy hívják, hogy online áruház. Nem kell hozzá raktár, meg eladópult, nem kell utazni, cipekedni. Mindent házhoz szállítanak a megadott időben. Csak bekapcsolja a számítógépet, beírja a kódszámot, és várja a jutalékot. Ja, és ami szintén nem elhanyagolható tényező, hogy nem jön az adóellenőr. Nincs adó a terméken, mármint az az ÁFA, és a munkabér se adózik, mert nem munkabér, hanem jutalék. Először csak horgászczikkeket árult, de manapság már akár kocsit is lehet venni náluk. Ezt is onnét szerezte féláron, ezt a Mercit. No, meg a sok jó havert... Csak beszél a minisztériumba, aztán postán kiküldik a rokkantigazolványt. Megbüntették gyorshajításért? Egy telefon a főkapra, és az ügyirat törölve. Lehet, hogy még a zsernyákok is lefokozzák, aki megállította.

— Nos, Bodonyi úr, mit szólna egy ilyen üzlethez?

— Á, nem értek én az ilyesmihez, spori! Aztán meg a számítógéphez se sokat konyítok. Az asszony szokta nézegetni a facebookon a pletykákat.

— Na látja... Az asszony nézi, maga bemutatja, és máris kész az üzlet. A bankszámlájukra meg csöpörészik a dohány. De Ibolyácska is besegíthet. Van az árukészletben konyhafelszerelés, kozmetikai cikk, meg akár háztartási keksz is. Akárkit nem vennék be az üzletbe, de egy ilyen szimpatikus házaspárnak, mint maguk, öröm segíteni. No, meg még horgásztárs is... Annak a rokkantigazolvány-aktának a számát meg adja meg telefonon! Majd beszólok a minisztériumba. Ha legközelebb találkozunk, lehet, hogy el is tudom vinni magának.

— Hát, nem is tudom... — feszengett Bodonyi az anyósülésen.

— Azért egy próbát csak megérne, apukám, ha már ilyen kedves hozzánk a Marci úr... — ingatta a fejét az asszony.

Nem véletlen, hogy az volt Bodonyi első kérdése Marcihoz, amikor ott, a tóhoz vezető dűlőútnál találkoztak, hogy mi van a rokkantigazolvánnyal?

— Meglesz, spori, meglesz. Rajta vagyok — nyugtatgatta az ifjabb. — Az a helyzet, hogy nyaral a haver. Tudja, ilyenkor, nyáron megáll az élet minden hivatalban. Valahol az Azori-szigeteken sütkérezik, de két héten belül megérkezik. Emiatt egy percig se fájjon a feje! Ez a halór szintén haver, szólok neki, és beenged. Tudja mit? Ki se szálljanak, elintézem a napjegyet is.

— Várjon, adom a pénzt, meg a horgászizazolványt!

— Hagyja! Legközelebb majd maga lesz a bálánya.

Az automata sorompó fölemelkedett, s már poroszkáltak is a nádövezte földutakon a táblákkal jelzett tavak közt válogatva. A táblákon számok és

a tóban található halfajták neve volt. Külön a békés meg a ragadozó halak. Bodonyi meg a felesége majdnem lehajtottak az útról a nagy álmélkodás közben.

— Elmegyünk a hátsó tóra — kiáltott hátra Péterfi Marci a mögötte haladó házaspárnak. — Azt mondja a halór, hogy tegnap akasztottak ott valami nagy pontyot. Fél óráig fárasztották negyvenes zsinórral. Egyszer sikerült is megpipáltatni, de aztán megharagudott, széttépte a damilt és sértődötten bevonult a nádba. Azt mondják, legalább tíz kiló. Jó lenne találkozni vele vagy a haverjaival.

Ennél biztatóbbat nem is mondhatott volna újdonsült barátainak. Bodonyi már csak a vizet nézte kerekre nyílt kutató szemekkel, Ibolyka meg gondolatban a receptkönyvet lapozgatta, mennyi finomságot tudna ő rittyenteni egy ekkora halból...

Amint mentek az úton, itt is, ott is üldögélt egy-egy horgász a nádnyiladékbán. A hátsó tavon szinte senki. Illetve a tulsó parton voltak tán ketten, meg oldalt egy munkás nyírta a füvet.

— Itt a jobbak szoktak horgászni — magyarázta Marci. — No, akkor élcsítsük be a halpuskákat, és lássuk, mit rejt ez a tó!

Eltelt egy óra, de nem történt semmi. Ibolya asszony nagyon unatkozott, mert kiderült, hogy azt a keresztretjvényes újságot hozta magával, amit már a múltkor megfejtett. Marci a fejét ingatta, és áthurcolkodott egy másik nyiladékba, gondolván, hogy az asszony majd átmegy hozzá beszélgetni. Imre is nagyokat bólogatott a korareggeli napsütésben. Otthon hagyta a napszemüvegét, és bántotta a szemét az erős fény. Hunyorgott is kegyetlenül. A botok szinte ugrándoztak a szeme előtt. Mi az, hogy ugrándoztak? Az egyik úgy megindult a víz felé, mintha lába kelt volna. Mire észbe kapott, már csobbant is a tóban. De hát hogyan történhetett mindez? Meg se szólalt az elektromos kapásjelző. A zsinór se... A fenébe! Hiába kapkodott utána, képtelen volt elérni. Na jó, de egy rendes hal ilyenkor megijed, megáll, és lefekszik a fenékre. Ez meg csak úszik, úszik a tó közepe felé. Még szerencse, hogy ez az üreges bot nem merül el, ott úszik valahol fölötte. Ugorjon utána? A fenének van kedve ilyenkor a halastóban úszkálni egy francos horgászbót után. De akkor hogy?... Á, ott az a csónak a parthoz simulva, ahol telepíteni szoktak. Épp ott vágja a füvet az a pasas...

— Hé! Kaszás ember! Maga. Hozza már ide azt a csónakot! A hal bevitte a botomat — kiabálta torkaszakadtából.

A kaszás ember lassan felnézett, aztán a hang irányába fordult, és visszaintegetett a parton ugrándozó horgásznak.

— Nem látom a csónak mellett a lapátot — kiabálta vissza.

— Nem baj, evezzen az ülésdeszkával!

— Jó. Odavigyem a ladikot, vagy a botért menjek? — kérdezte a csónakba szállva. — Úgy látom, a bot nem merült el.

— Jó, akkor hozza ide a csónakot!

Így aztán ketten eveztek kézzel, ülésdeszkával a tó közepére, ahol megpihenni látszott a bot. Bodonyi gyorsan fölkapta, aztán lemondóan legyintett egyet.

— A francba! — mondta. — Elment ez a bálna. Biztosan betekerte valami nádtorzsába, aztán elszakította a damilt. Rafinált, öreg potyka lehet... No mindegy, ennek már annyi. Még szerencse, hogy a bot megkerült.

Közben a kaszás ember csak ült a csónak aljában, és merev tekintettel bámulta a partot.

— Mondja! — nézett föl az orsót tekergető horgászra. — Nem a pontyos Marci az ott a parton, aki olyan sietve pakolja be a cuccát a kocsjába?

— De, a Marci — állt meg Imre kezében az orsó. — Együtt jöttünk, de hová siet ez ennyire? Ismeri?

— Ismerem hát, a gyalázatost... Azt éppen nem tudhatom, hogy hová siet, de hogy nem jut messzire, az biztos. Tegnap adott ki ellene körözési parancsot a rendőrség.

— A Marci ellen? Ne mondja már... És ugyan miért?

— Bűnszövetkezetben elkövetett rablás, csalás, sikkasztás, orgazdaság, meg mit tudom én, milyen ganéságok miatt. Nem káptalan az én fejem, hogy az ilyen jogi szövegeket megjegyezzem. Itt is beszervezett mindenkit ebbe az internetes buliba. Elkérte az adatainkat, meg a bankszámlaszámunkat, aztán egy nap arra ébredtünk, hogy nincs egy fillérünk se. Ahelyett, hogy ráküldték volna a jutalékot, azt is lerabolták, ami rajta volt. Engem is éppen tegnap citáltak be a rendőrségre emiatt. Hát kellett ez nekem?

— Állj meg, te szarházi! — kiabált utána, és úgy rázta az öklét, mintha áramütés kínozná. — Nem jutsz messzire, te ganéj, már várnak rád a rendőrök!

Annak ugyan kiabálhatott. Szélesebesen dobálta be a holmiját a csomagtartóba, aztán úgy elhajtott, hogy porzott utána a dűlőút. Bodonyi Imre csak nézett utána, és a tarkóját vakargatta zavarában. Majdnem kiesett a billegő ladikból.

— Ó, én tökkelütött! — csapott a homlokára. — Végig azt hittem, hogy az asszonyra hajt.

ZSIRAI LÁSZLÓ

Üzenet

Bágyadt, júliusi délután terpeszkedik a tóparti strandon. A Nap alkonyi búcsúja előtt még aranyos derűt szór az ég a pázsiton heverő emberekre. Figyelmük őrzi-vigyazza a kifeszített, türkiz tófelszínt és a túlsó zsongó zöld hegyoldalait. Gézaváry mindig ide menekül, amikor nyugalomra vágyik, amikor már huzamosabban és csillapíthatatlanul éhezik az Istentől áldott természet idegcsillapító ölelésére. Dolgozószobájában könnyedén magára hagyja ilyenkor a könyökével koptatott íróasztalt, s az asztal hátán terpeszkedő számítógépet. Utóbbi egyszerűen csak robotnak nevezi, hiszen a robotmunkát testesíti meg. Azt a kíméletlen készenlélet könyörtelenül követelő billentyűkalapálást, amit írásnak neveznek. E működés eredménye persze többnyire felemelő, mert a lelke kútjának mélyéből felhozott, ujjai segítségével rögzített versek, novellák, regények a jószág boldogságát közvetítik az olvasóiknak.

Kell-e ennél nemesebb szándék?

Olyan küldetés ez, mint ételt adni az éhező gyermekeknek, bekötözni a sérültek sebeit, vigaszt nyújtani az elkeseredetteknek. Ebben a fékevesztett mai világban különösen nagy szükség van a lelki támaszra.

Érdekes, hogy a strand duruzsoló moraja nem zavarja Gézaváryt. Éppen ellenkezőleg. A kissé távolabb tollaslabdázó kislányok beszélgetése csak annyira érinti füleit, akár a hajnali madárcsicsergés: rigók, fenyőpintyek, cinegék gyengéden riadóztató kórusa. Minden hajnalban így adják tudtul az ébredező emberek számára, hogy új nap indul, újabb lehetőségek jegyében.

Kisvártatva mégiscsak arra lesz figyelmes, hogy a közeli nyugágyak felől beszélgetés foszlányai erősödnek. Odapillant. Két fürdőruhában pihenő nagymama társalog egymással a homlokukra tolt szalmakalapok alól.

– Képzeld csak! Az a megátalkodott bátyám minden ingóságot eltüntetett szegény anyánk házából, mire mi odaértünk – jelenti ki egyikük.

– Tényleg. Hogyhogy? – ámul el a másik.

– Bosszúból. Azért, mert azt gondolta, befolyásoltam az anyut abban, hogy a végrendeletben a fiamat is megjelölje örökösként.

– Ugye, nem volt igaza a bátyádnak?

– Persze hogy nem. Ám, hogy a vevővel összejátszott a hátam mögött és legalább egy millióval átvért, az tuti. Most mit szólsz ehhez, Pirikém?

– Aljasok, Gizus, aljasok! Az én öcsém is, amint kiorrolta, hogy nem akarom a nyaralómat potom és bizonytalan életjáradékért áttestálni a családjára, egyből követelőzni kezdett.

– Jaj, Istenem, Pirikém! Mít követelt tőled?
– Azt a bronzszobrot, amit még Rómából hoztak a szüleim a nászútjukról.
– Csak nem az anygalkát az ágyneműtartó tetejéről?
– De igen, azt. Pedig anyám kifejezetten rám hagyta. Aladár megörökölte a szüleim lakásának nagyobb hányadát. Rengeteg könyvet is adtam neki, de most a szobrot követeli.

– Mire fel, drágám!? Hiszen semmi köze a nyaralóhoz a szobornak.
– Mert nem ígértem neki potom pénzért a nyaralót.
– Na, most mondd!
– Számítók. Az ember saját testvérei.
– Aljasok, fogalmuk nincs a szeretet parancsáról.
– Nincsen, Gizus, ezekben se tapintat, se szeretet.

Gézaváry figyelme más irányba fordul az árnyékban pletykálgató hölgyektől. Halkan suttogó hangjukat egyébként is elnyomja a strand hangszóróiból áradó zene. Ez sem zavarja Gézaváryt, mert az énekes lírai számot ad elő. *„Nem tudom, hívsz-e holnap, / nem tudom, jössz-e holnap, / de szeretném, ha szeretnél ma még. / Nem tudom, látsz-e holnap. / Nem tudom, lesz-e holnap. / Szeretném, ha szeretnél ma még”* – hallja a kellemes hangú énekest.

– Mi ez a szám, fiúk? – tudakolja a szomszédságába telepedett, újdonsült ismeretlenjeitől. A fiatalemberek fülig érő szájjal felelik:

– A Tunyogi Rock Band egyik sikerszáma. Üzenetként küldtük a Marinak, meg a Zsuzsinak. Hallhatják a zuhanyzóban is.

– Köszönöm, fiúk! – mondja Gézaváry és hallgatja tovább a szokatlanul nemes gondolatú szövegnek alárendelt muzsikát. *„Ha nézhetném, ahogy elalszol. / Ha itt lennél, mikor ébrednék. / Ha mégis máshogy lenne, / és én már nem leszek benne, legyen szép. / Legyen úgy is szép. / Akárhol és akármire, / vezessen a jó szerencse, / és segítsen, segítsen az ég”* – terjed a dal friss levegője az alkonyat felé hajló júliusi délutánban.

A rockerek sokszor vallanak Istenről, és szívből sokat tudnak a szeretetről. A hazaszeretetről is. Húsvét előtt szentképet lelt a hentesboltból hazavitt csomagban. Jézus Krisztus áldást osztó kezére figyelt fel a domború aranyozással díszített képen, amelynek hátoldalán kézzel formált felirat állt: *„Ne féljete!”* Hamisítatlan magyar jellem a hentes, a rockerek többsége az, szívében a szeretet izma pumpálja a vért. A pünkösöd előtti pénteken nem találta az üzletben. Helyettesétől tudta meg: befizetett a székely zarándokvonatra, és elutazott a csíksomlyói búcsúba.

Gézaváry legszívesebben a hentes jelleméről mesélne a zsörtölődő hölgyeknek, de azok már a strand portájánál járnak színes köntöseikben, az oldalukon fityegő, csinoska gyékénytáskáikkal. Mire megszólalnak a nyaralótelepi kápolna esti misére hívó harangjai, az író is pakolni kezd, aztán lassan elindul a társalkodó hölgyek után a kijárat irányába. Arra, amerre narancsvörös korongjával búcsúzik a Nap a tiszta égbolton, mintha holnap hajnali visszatértét ígérné a nyári alkonyatban.

SZUNYOGH PÁL

Júniusi révület

Varga Henriettának

Az anya szeme tó, mit tengernek lát a gyermek.
Összeütköznek reggelek, omlások, ébredések;
Lógnak a rímek a bárgyú ígéken
S pillantásod pacemaker üteme lüktet.

Fűnyírók zümmögnek a bánat árokpartján
Vőlegény-frizurájú gyep vesz körül.
Konkoly és búzavirág! A pipacsok vérszirmú álmok
S talán a parlagfű sem annyira álnok.

Rángasd a gyomot, ellepi a szív sziklakertjét!
Torokmagasságig szorongat apró szulák, galaj
Sánta hajléktalan horkant árvacsalán pamlagán,
Mikor az utolsó busz szétdorombolja az estét.

Az anya szeme tó, mit tengernek lát a gyermek.
Bárcsak belefúladnék szemed vizébe...!
Mégfűrt csónakok lyukas mentőövek!
Engedjetelek egyre alább a mélybe!

KETYKÓ ISTVÁN

Nyárvégi hullámverésben

Hallod-e szíved dallamát, mikor fénylik a csókom
ajkadon...? – látod, nem kell soha félni a szótól,
súgd csak fülembe: szép volt ez a nyár – mérges porspórák
szállanak reánk, az úton hangosan béget a fáradt
birkanyáj; fáj ez a múltó gyönyör édesem...? – nézd csak,
a nap már elmerül a vízben, induljunk hát haza – kóbor
szelek járnak, a rét felett fáznak az árnyak.

Karolj belém, úgy mint régen; szívd be az álmos
délután jószagú illatát; ködök hullanak, páras
fényben ragyog majd az est, mikor nyílik az égbolt,
kivillan kerek arca a holdnak, – tőled az évek
is futnak; örök fiatalság ragyog, tűzpiros véred
mosolyog arcodon; mióta enyém sóhajod, féltem
álmaid; napjaid tengerszép hullámzását védem.

Az élet háború; vesztés, győztes évszázadokból áll...
csatáztunk mi is eleget; tépett szélmalom véres
testünk; rongyos a szánk, – csókjaink végleges árát
rég elittuk hitelben már, – üresen énekel, száraz
mosollyal néz ránk sosemvolt zsebünk... várnak az ágyak,
gyerünk, kössünk békét; meglátod, ízlik az élet, –
testedből virág fakad, örömére az égnek.

KARAFFA GYULA

álKínai bölcsességek

Eddig még nem volt olyan semmi, ami el ne múlt volna.
A kegyesség tettek nélkül hiábavalóság.
A fű sem nő az árnyékban.
Barátodnak azzal segítesz, ha az igazat mondod róla.

Nézz a királyra, megbüntet, ha a kedve ma rossz.
A menny kapuján a lélek félve kopogtat.
Aki messzire néz, nem látja a követ a lába előtt.
Haragvó lettél? Igyál teát, nézz messzire.

A lélek tanítható. Mestertől függ.
Ha önmagad szereted, gyűlölsz.
A versenyen sokan futnak. Mind győztes, ha célba ér.
Ha van bűn, van mihez igazodni.

Ha a Mindenható előtt állsz, tudd, hol vagy.
A hegycsúcsra csak kevesen jutnak fel.
Minden nyelven lehet hallgatni.
Aki a sárkányt keresi, ne sírjon, ha megtalálja.

Megígérte, nem tartotta be. Szegény ember.
Ha az ágyúban sok a fojtás, szétrobban.
Szánd meg, könyörtelenül beléd rúg.
A bolond mindenkinél bölcsőbbnek gondolja magát.

A kaktusz szúrós. Ez a tulajdonsága.
Lenne mit mondanod? Hallgasd el, ha nyugalmat akarsz.
Nehéz szépnek látni a rohadó sebet.
Születés, halál. Egyiket sem tudod kikerülni.

Döntésed előtt látogasd meg apádat.
Éhezőnek, bűnözőnek ne beszélj erkölcsről.
A császárnak azt mondd, amit szeretne hallani.
Szakadt íj, üres tegez, mindkettő hasztalan.

A temetőben mindenki csendes.
Jót akarsz? Kevés.
Kérd a kutyától, hogy ne ugasson. Nem tudja betartani.
Az eresz alatt csöpög, a hegytetőn fúj.

Versek. Hóesés tavasszal.
A szakács dicsérete az üres kondér.
A szárazdombokba nem járnak be sirályok.
A gömböt nem kell csiszolni, az életet nem kell féltetni.

Ha a gazda nem hív be, maradj a küszöbön. Meggondolhatja magát.
Ne a szavakat számold, a cseresznyefa nem tud beszélni.
Az elszabadult hajó ritkán marad sértetlen.
Hogy honnan fúj a szél, buzgón vizsgáljuk.

Kér mindenki, de adni nem szeret.
Ha a fát csak nézed, nem érzed, hogy kemény.
Mondd el százszor, ha kell, közben te is tanulsz.
A bagoly huhog, a béka brekeg.

Óvakodj attól, aki téged jobban ismer, mint önmagát.
Bádogfazék, tanuld meg becsülni, étel fő benne.
A mese mindig „hol volt”-tal kezdődik.
Mindig a legszebb fát vágják ki.

Próbálkozni olyan, mint rizst főzni.
A rosszindulatot feltételezni könnyű, a jóindulatot elhinni nehéz.
A hangyának hegycsúcs, az embernek vakondtúrás.
Minden könyvet elolvasni nem lehet, minden csillagot megszámlálni
lehetetlen.

Akinek csak egy van, annak a három sok.
Az árnyékot nem lehet megtaposni.
A csecsemő, ha karmol, csak tanulja a kezét használni.
Még a legszegényebb ember is tud adni valamit.

Vitázz a haragvóval, sárral ken be és rajtad is hagyja.
A vadmacska csak fúj, fogát mutatja, de karma nem ér a szívedig.
Hogy mi a vers? Kérdezd a daloló gerlétől.
Ha anyád szól hozzád, gyerek leszel megint.

A vicsorgó farkasnak húst dobj, a haragvót dicsérd meg, a sárkány elől bújj el.
Egy szájból hideg és meleg. Igen, csak távolság kérdése.
Lao Ce az ösvényről tanított, ha ugyanarról Wang beszél, csak utat jelent.
Szólj valakihez kedvesen, rád telepszik majd, mint a köd a tóra.
Ha a bérház eladó, a régi lakók az új vevőt fogják szidni.

DEBRECENI BOGLÁRKA

NIVEA szájra

Tizennégy évesen jöttem rá, hogy a pokolraszállás a nőkkel jár.

A lány idősebb volt nálam két évvel, a barátom, Csocsoszan zúgott bele. Néhány hónapnyi tipródás után összeszedte a bátorságát annyira, hogy megkérdezze, eljönne-e velünk a Dolinkába szalonnát sütni, mert élmény lenne vele együttszelni a hajóhintán a nemlétező habokat. A lány igent mondott. Habár nem tudta, hogy a kakashinta azonos a mérleghintával, lelkesen bevállalta a kakasozást is, mint később kiderült. Nagy dolognak számított. Egy tizenhat éves és Csocsoszan, aki ráadásul úgy nézett ki, mintha a dédnagyanyján végigmentek volna Batu kán hordái... Elképzelhető, hogy így történt, nem lenne egyedi eset. *A szépség és a szörnyeteg* után szabadon, újabb sikertörténet repít minket a világhírnév felé, fantáziálgattam, miközben megrajzoltam pályafutásom első képregénykockáit. A képregény címe: *A ferdeszemű mongoloid és a mediterrán istennő*. Olyan izgatott lettem, mintha én is randira készülnék, holott kibicnek mentem, hogy támogassam teljes vállszélességgel Csocsoszant, akinek úgy remegett a lába, mint egy kocsonyában fuldokló békáé. Átírtam a címet. *Idol & Pride*.

Elérkezett a nagy nap. Egész este a lány mellet bámultam, eleinte szemérmesen, később leplezetlenül, nem tudtam levenni róla a tekintetem. A fehér póló alatt bujkáló Bobot és Bobeket búvöltem, mikor ugranak elő, hogy megcirógassák rózsaszín nózijukkal az arcomat. A félnék nyuszikat néztem rőzsegyűjtés, tűzrakás, szalonnaforgatás és csepegtetés közben, amikor hagymaszárral megszórt kenyereembe haraptam. Próbáldky! *Művészetemet csodálta már a távoli Csokisztán és Blablakán pasája is! Kardot nyelek, tüzet hányok! A cylinderemből meg bármikor elővarázsolok két híres nyulat: Bob és Bobek urat! Ám egy szeleburdi napon a két híres nyúl kezébe került a varázspálca...*

Elbúvölt a nyúllak. Bob és Bobek függetlenedett a lány testétől, önálló életet éltek, bújócskázta, titokban játékra csalogattak engem is. A lány nem figyelt rájuk, gurgulázón kacagott Csocsoszan minden szava hallatán. Hullámokban tört elő belőle a kacagás, a hangja el-elcsuklott, nevetését pergő gyöngyszemek koppanásának ritmusához tudnám a legérzékletesebben hasonlítani. Csocsoszan büszkén dagadó kebelével hajtotta a sajkát. A lány akkor volt a leggyönyörűbb, amikor hajóhintán repült az éjszakába, fekete haja lengedezett a szélben, mint a kopár fák ébenszínű ágai. Bob és

Bobek, akár a katamaránok ellenállásba duzzadó fehér vitorlái, peckesen nekifeszültek a szélnek, reflektorfénybe vonta őket a holdsugár.

Este tizenegy körül hazaindultunk. A lány, vele együtt Bob és Bobek, boldogan ugrándozott a járdán, míg elértünk a Kemerovó lakótelepre. Ott laktak, a „kiskörúton”. Megálltak a ház előtt, a lány még mindig nevetett, zihálva kapkodta a levegőt, azt mondta, soha életében nem érezte ilyen jól magát. Elhittük neki. Tudtam, hogy Csocsoszan azt várja, mikor lécelek le. Idegesen húzogatta a szája szélét, meresztgette a szemét, sűrűn kacsintgatott a „nagykörút” felé, mutatta az utat, merre tűnjek el, de én egy tapodtat se mozdultam, lecövekeltem a 74 előtt. Néztam a lányt a két élősködő szíámival, és úgy láttam, hogy nem is ikertestük, hanem a fejük türemkedik ki hullámmozgást végző tüdejéből. Csücsörítve szívták magukba a telep friss levegőjét, amit a sorház mellett elterülő erdőben növő hatalmas tölgyek termeltek fotoszintetizálás közben, így tanultuk bioszból ötödikben, miközben Kucu papírrepülőt hajtogatott, Zoli meg a körzője hegyével szurkálta a lányokat. Tisztán látom magam előtt Lili durcás arcát, a szájával pont úgy csücsörített, amikor beleállt a körző a fenekébe, mint a szíámik a lány mellkasán.

Zsófinak hívták. Akkor jegyeztem meg a nevét, amikor Lilire gondoltam, amint felsikít. Látszott a szemén, hogy élvezi a bökdösést, hiába kényeskedik, hogy na, Zoli, megmondalak a tanárnéninek! Persze, hogy élvezte, máskülönben Zoli nem csinálta volna, csak azért piszkálta, mert örömet akart szerezni neki. Zoli olyan srác volt, aki ki tudta mutatni a szeretetét, és boldoggá akarta tenni szerelmét, még akkor is, ha napi rendszerességgel kerültek az ellenőrzőfüzetébe olyan jellegű bejegyzések, melyeket szakszóval osztályfőnöki figyelmeztetéseknek nevezünk, és a következőképpen hangzanak: *Tisztelt Szülő! Gyermek a színházban esernyővel verte osztálytársa fejét. Vagy: Tisztelt Szülő! Gyermek döglött cserebogarat dobott osztálytársa pólója alá, miután leköpte spenóttal az ebédlőasztalnál.*

Hirtelen meggondoltam magam, automatikusan sarkon fordultam, de Zsófi a jobb vállamra tette a bal kezét. Először szólított meg az este folyamán, azt kérdezte, hé, csokolóztál már NIVEA-szájra? Megfordultam, kételkedve abban, hogy valóban tőlem kérdezi-e. Nem válaszoltam, a szívem a torkomban dobogott. Zsófi apró retiküljében kotorászott. Rövid időn belül előkerült a táskájából egy sötétkék tégely, egy lapos, pléhdobozos NIVEA. Gyakorlott mozdulatokkal nyitotta fel a tetejét, egy hasas a gyomrába tenyérrel, kilencven fok jobbra, száznyolcvan balra, négy körömmel nekimenni, szétkapni és kész. Miután rutinosan eltávolította a doboz tetejét, jobb kezének mutatóujját belemártotta a fehér, zsiros krémbe és bekente a számat. Majd bekente a sajátját is. Amikor végzett a művelettel, rápaskolta a dobozra a tetejét, hanyagul bedobta a táskájába, és lekoppott. Engem. Nem Csocsoszant, nem mást. Engem. Csocsoszan eloldalgott szégyenében, mire kinyitottam a szemem. Felszívódott, mint a kámfor, eltűnt, mint a köd. Akkor csokolóztam életemben először. És utoljára NIVEA-szájra.

A háztetőn folytattuk. Alacsony, négyemeletes, lapostetős téglaházban laktak Zsófiék. Csillagos éjszaka, telihold, langymeleg, lágy szellő, ami kell. Ilyenkor általában felhördül mindenki, akinek elmesélem, miért nem sátortető, napoleonablak, tetőcserép. Mesélhetném így is, de nem akarom, mert az nem ugyanaz a sztori lenne, nem az én történetem. A lényeg, hogy órákon keresztül smároltunk a holdfényben, és megmutatta a melleit. Akkor láttam először fedetlen kebleket testközlelől, leszámítva az anyámét, de az nem számít. Teljesen megbabonázott a női mell látványa, ültem és szó szerint tátott szájjal bámultam.

Hosszú idő telt el, mire bekerültünk a házba. A bejárati ajtón keresztül közlekedtünk, kézen fogva vezetett a szobája felé. Halkan osontunk, nehogy észrevegyenek minket a szülei, a tornacsukám is a lábamon maradt.

Kis szobája volt. Nem mondott semmit, csak leterítette pokróccal az ágyat. Bármi megtörténhetett volna. Bármi. De nem történt. De megtörténhetett volna, ha hajlandó lettem volna levetkőzni. És ez a lényeg. De nem mertem. Kicsi voltam és félenk, nagyon kicsi és nagyon félenk, szégyelltem magam. Ott álltam szerencsétlenül, felöltözve, miközben a melleiről ábrándoztam. Még akkor sem hittem el, amikor kézzelfoghatóvá vált, hogy ott vagyok. Tizennégy voltam, ő tizenhat. Jóval tapasztaltabbnak számított nálam. Ettől is félttem. A tapasztalatlanságomtól. Csak álltam és néztem megbabonázva, mint egy istennőt. Nem tudtam, mi lesz a következő lépés, mit kellene tennem. A mellére helyezte a kezem. Megkérdezte, mit szeretnék, én meg azt mondtam, hogy még egyszer láthassam... Bobot és Bobeket. Királynői mivoltának tudatában oldalra fordította a fejét, a nyaka megfeszült. Aztán visszafordult, haja az arcába hullt, a szeme csillogott. Tisztában volt azzal, hogy bármit megtennék érte. Levette a pólóját, ismét felkacagott. Abban a pillanatban megcsapott a pokol bűze. A kénes pakolás szaga volt, a szulfur tartalmú gyógyszerári kenőcsé, ami leszárította az arcáról a pattanásokat. Testének finom, tejes illata kénbűzzel keveredett. Láttam a mellét és éreztem a kén szagát. Akkor tudatosult bennem, hogy nő egyenlő pokol, és a legjobb dolgok bűnösök.

FRIDECZKY KATALIN

Honnan hová?

Ez egy apátlan család. Itt mindenki az apját keresi. Anyám szokta mondogatni, ha valami csípőset evett: – *na, ettől apátlan gyerek születik!* Úgy látszik, sok csípőset ettek asszonyaink, mert a tágabb családban sok *apátlan* gyerek született. Aztán volt, akinek két apa is jutott. Bátyám gyerekkori aranyköpése szerint neki annyi apja van, mint a szemét! Az igazi, meg a nevelő. De ki a gyerek *igazi* apja? Aki megcsinálta vagy aki felneveli?

Ez az egész csak onnan jutott eszembe, hogy már jócskán benne járunk a nagymama korban, amikor megkeresett bennünket rég nem látott unokanővérem azzal a reménnyel, hogy talán idős édesanyámtól megtud valamit az apjáról. Ugyanis, akit egészen tizennégy éves koráig az édesapjának hitt, csak a nevelőapja volt. A személyi igazolvány ünnepélyes átadásának aktusa során, egy hivatalnok meggondolatlan fecsegéséből derült ki, hogy az, akit apjának hitt, nem az édesapja. Unokanővérem lelki érettségéről tanúskodik, hogy attól kezdve nevelőapját még sokkal jobban szerette, tisztelte. Öregedvén kezdte az oldalát furdalni, vajon a nemzőapja ki féle, miféle volt. Anyját hiába faggatta, nem volt hajlandó beszélni róla. Most meg már nem is tudna szegény, Isten nyugosztalja!

Ez egy apátlan család, itt mindenki az apját keresi.

Apai nagyapámnak például egy se volt. A baronesszt megejtette valami csinos lovászfiú vagy tán kertész, mindenesetre szép fekete legény lehetett, mert ez a jegy végigvonult az egész családon. Fekete szemű, fekete hajú, kreol bőrű gyerekek, unokák születtek. Apai dédmamám tehát baronessz volt. A terhességet nyilván valami felvidéki vagy osztrák fürdőhelyen hordta ki – a kisasszony gyengélkedik, fürdőkúrán van –, s amikor a kisdéd megszületett, azonnal lelenche adták. Nagyapám apátlanul nőtt fel. Apjául később magát a Kommunista Pártot választotta.

Vannak korok, melyekben a származásra igen nagy hangsúlyt fektetnek. Apám lázasan kutatót a levéltárakban, míg rábukkant a család ősi, arisztokrata eredetére, mellyel írja származását igazolni tudta. Gyerekkorában a fiúk gyakran csúfolták bárónak, amit ő roppant szégyell, mert akkor még nem tudta, hogy ez egyszer még jól jöhet neki. Baronessz dédanyám jól jött a Horthy-éra alatt, de a kommunizmusban tanácsos volt mélyen hallgatni róla, mintha sosem létezett volna. Egy dédanya lehet áldás és lehet átok, mikor hogy.

Apátlan nagyapám fiatalon került a kommunista mozgalom vonzáskörébe. Olyannyira, hogy a Tanácsköztársaság alatt ott sertepertélt a vezérkar körül. Ez aztán nem maradt következmény nélkül. A fehérterror alatt valósággal bujkálnia kellett. Mivel feketelistára került, munkát sehol nem talált. A családot a három kicsi gyerekkel nagyanyám tartotta el. Amolyan varró segédmunkás volt, aki a finomabb kézimunkákat elvégezte a szabóságok számára. Zsebeket varrt le, gomblyukákat szegett. Nyomorogtak. Nagyapám ráadásul nem vetette meg az italt, így a sovány kereset észrevétlen lecsurgott a torkán. Nagyapám úgy nézett ki, mintha Chaplint és József Attilát egybegyúrták volna. Vékony, huncut szemű, fekete ember volt, tömör kis bajusszal. Már csak a sétapálca hiányzott volna a kezéből. Ha megkértem apámat, hogy meséljen a gyerekkoráról, csupa borzalmas történetet mesélt, éhezésről, verésekről, gúnyolódásokról, megaláztatásokról. Hárman voltak testvérek, két fiú, egy lány. Munkásmozgalmi hősöként nevezték el őket. Később odavettek egy negyedik gyereket is a lelencből, hogy valami állami támogatáshoz jussanak. Ő rendes polgári nevet kapott, vagy már azzal jött a családba. Az apátlan lelenc családjába így került egy újabb, apa nélküli lelencgyerek, aki aztán tizennyolc évesen elindult, hogy megkeresse az igazi szüleit. Nem lehetett túl jó dolga, ha inkább választotta azokat az embereket, akiket nem is ismert, mint akik felnevelték.

Emlékszem, kisiskolás koromban gyakran kellett életrajzot írni. Azokban szó sem volt bárónőkről és kutyabőrrel, annál inkább munkásszármazásról. Szépen lekörmöltem, hogy nagyapám részt vett a Kommünben, melynek bukása után illegalitásba kényszerült. Nagyanyám kézi varrónő, apám kereskedősegéd, anyám egészségügyi dolgozó. Ezek mind nagyon jó ajánlólevelet jelentettek nekem származásilag. Igaz, hogy apámat a fényes szelek később szárnyaira kapták és kiemelték a proletársorból, értelmiségit faragva belőle, de anyámban bízni lehetett, hogy munkás. Az ápolónő mi más lenne? Parasztnak nem paraszt, értelmiséginek nem értelmiségi. Apám ugyan egy időben szerette volna, ha anyám traktoristának áll, és terveket teljesít túl, jó sztahanovista módjára, felajánlva a 220 százalékot a Pártkongresszusnak, hogy ő büszkélkedhessen vele. Anyám sok mindenben alávetette magát a férje akaratának, de ez esetben megmakacsolta magát.

Anyám családja bővelkedett a jó apákban, akik eltékoztak a családi vagyont, és áldozatkész asszonyokban, akik mindezért tartották a hátukat. Anyai dédapám, a *jó öreg kocsmáros* mindenkinek adott hitelt, mígnem egyszer csak kopogtatott a végrehajtó. A váltón az asszony neve szerepelt, amit a férje hamisított oda. A végrehajtó kérdésére, hát nem a maga aláírása ez itt, Gulyás néni, csak annyit felelt, de igen. Az ura szegényét magára vette, inkább, mint hogy törvény előtt hurcolják meg. De attól kezdve nem volt becsülete az öregnek a háznál. Ezt az eredendő bünt nyögte még sok, őtána következő férfinemzedék a családban. A férfiak amolyan megtűrt személyek voltak, eleven céltáblái az asszonyok éles nyelvének. Anyám családjában a lányok mindig is nagyobb becsben voltak. Fenn is hordták az orrukat! Sokan közülük nehezen, későn vagy egyáltalán nem mentek

férjhez. Nem egy vénlány vagy frigid asszony akadt közöttük. Mesélték az egyik nagynénémről, hogy három héttel az esküvő után „a nagyságos asszony még mindig lány”. Apátlan gyerek is született, számtalan. Anyám szerint, ha a férfi beteljesítette a gyermeknemzés kötelességét, attól kezdve csak nyűg a család nyakán, mehet isten hírével! Ehhez képest szegénykém csak harminc év után hagyta elmenni apámat, aki fűvel-fával csalta. Ha mi, gyerekek nem tüzeljük, tán még ma is túrné. Nem csoda. Szerelem volt, első látásra. Apám fiatalkori fényképeit látva némileg megértem ifjú anyámat. Én is első látásra szoktam szerelemre lobbanni. Kivételt képezett a férjem, akit csak lassan szerettem meg. Végül is mindegy, a lassú szerelmek ugyanoda torkollnak, ahová a gyorsak. Nem a beleszeretés tempóján múlnak a dolgok.

Apa vékony, karcsú, kreolbőrű fiatalember volt, snájdig kis bajusszal, ábrándos tekintettel, hóna alatt az elmaradhatatlan Shakespeare-szonettköttel, mellyel a későbbiekben is sikerrel hódította a nőket. Áll a Halászbástya teraszán egy oszlopnak támaszkodva, lábát hanyagul átvetve egymáson, tekintetét a reményteljes jövőbe fúrva. A csodás és igazságos jövő? melyet ő és nemzedéke fog felépíteni. Csodás és igazságos jövő? Olyan, akár a horizont. Elindulsz feléje, de sosem érsz oda.

A háború alatti férfi-ínséges időkben az apátlan gyerekek száma igen csak megsokasodott. *Asszonynak kötelesség, lánynak dicsőség.* Anyám nem vonult felvidéki vagy osztrák fürdőhelyre, amikor terhes maradt a nála jóval idősebb, nős udvarlójától. A gyermeket megszülte, és mivel közeledett a front, jobbnak látta, ha a kicsi a hátszágban nevelkedik, rokokonknál. Úgy látszik, anyám vonzódott a bajszos férfiakhoz, mert féltestvérem apja is vékony, *Jávor Pál-bajuszt* viselt. Arisztokrata származású, jóképű férfi volt, tekintélyes állással, nagypolgári életvitellel. Az egész család, beleértve nagyanyámat, annak drukkolt, hogy R. úr végre elváljon, s elvegye anyámat, a gyermeke anyját. Anyámnak viszont éppen addigra lett elege az örökké atyáskodó úriemberből, mire az már hajlandó lett volna erre. Anya szuverén ember volt, mindig a saját feje után ment. Sosem a *jól felfogott érdekeit* tartotta szem előtt. Egészséges ösztöneire hagyatkozott. Faképnél hagyta a gróf urat és feljött Pestre. Munka akadt bőven. Ápolónőre mindenütt szükség volt. Dúlt a háború.

Bátyám ez alatt élte az apátlanok életét, vidéki nőrokonok kezére bízva. Annyi apja, *mint a szemét*, csak később lett, mikor apám elvette anyámat és az akkorra már hétévesre cseperedett bátyámat magukhoz vették. Amikor megszülettem, és hoztak haza a kórházból, bátyám megkérdezte, fiú vagyok-e vagy lány? Azt felelték, kislány. Bátyám csalódott volt. Nyilván jobban örült volna egy öcsikének. De nem adta föl és újból nekifutott. Meg van már keresztelve? Nincs, mondták neki. Na, akkor még lehet a nevéen változtatni! Csalódást kellett okoznom neki. Kislány maradtam. Ráadásul a mai napig nem vagyok megkeresztelve. Lehet, hogy tényleg ezen múltott? Nem voltunk igazán jó testvérek. Nagy volt a korkülönbség ketünk között. Aztán meg, a vidéken eltöltött 7 év alatt bátyám igencsak el-

vadult. Nők adták kézről kézre, kényeztették, ajnározták. Apám kezdetben jól fogadta a jövevény kisfiút, de az igazán sosem tudott fölmelegedni iránta. Állandóan a fülébe csengett a dédelgető asszonyok – nagyanyám, nagynénéim – gonosz sustorgása a nevelőapjáról. Ne hallgass a Ficerére, a te apád R. úr! Igazi kettős nevelést kapott. A pszichológusok nagyokat csámcsognának rajta. Mint ahogy ma már azt is tudnák, hogy diszlexiás volt és konfabulált. Én csak azt láttam, hogy bukdácsol az iskolában és folyton hazudik, handabandázik. Münchausen bárónak csúfoltuk.

Kislánykoromban gyakran hallottam anyámat suttogni a kezével leárnékolt telefonba, ha a *vasárnapi apuka*, R. úr jelentkezett. Apám eközben idegesen járt-kelt az előszobában, dült-fült és kérértlenül belekotyogott a beszélgetésbe. Legszívesebben kicsavarta volna anyám kezéből a telefont és odavágja a földhöz. Férfiúi hiúsága mellett nyilván az is bőszítette, hogy míg ő csak egy báró zabigyerekének sarja, nevelt fia ereiben grófi vér csörgedez. Bátyám később gyakran kapott tőle olyasfajta epés megjegyzéseket, mint: – *Nocsak, a gróf úrnak derogál felhozni a szenet, avagy: – az asztal körül kergették, ha a gróf úr nem kapott lazacot reggelire?* Apám mestere volt a gúnyolódásnak, valósággal fröcsögte az epét. Én ugyan a kedvence voltam, de nekem is kijutott belőle később, mikor gyakorlás helyett kötögetéssel töltöttem az időt. *A kisasszony majd kívül a pódiumra és pulóvereket fog kötni?*

A hozott gyerek a családban szinte bevett gyakorlattá vált. Bátyám később maga is egy olyan asszonyt vett el, aki egy hétéves forma kisfiút hozott magával. Szintén vidékről, szintén vadócot. Ez egy apátlan család. Itt mindenki az apját keresi.

Akar a gyerekem apja lenni? Ezt egy idegen férfitől kérdeztem az Okmányirodában, miközben a soromra vártam. A kicsi lányom részére akartam útlevelekérelmet benyújtani. A férfi meglepődött, de mosolyogva elvállalta az apaszerepet. Mint kiderült, teljesen fölöslegesen, mert az édesapa személyes jelenlétére van szükség, hogy a gyerek útlevelet kaphasson. A férjem ezúttal sem jött velem, mint annyiszor, ha szükség lett volna rá. Apát kerestem a lányomnak. Pedig volt neki, csak sosem olyan állapotban, hogy használni lehessen. Vagy ittas volt, vagy éppen elvonási tünetekkel küzdött. Kislányom fogalmazta meg a legfrappánsabban az apjához fűződő érzelmeit: „Szeretném én a papát, de nincs mikor.” Sokszor kértem fel pótférjet, pótapát bizonyos protokolláris események alkalmával. A szalagavató bálján sem az apja táncoltatta meg gyönyörű lányomat. Mentségére legyen mondva, hogy addigra nem élt már.

Ez egy apátlan család. Itt mindenki az apját keresi.

SZÁVAI ATTILA

A kék toll

SZEREPLŐK:

Jolán – (Ötvenes nő. Álszent, vallásos, gonosz, kötekedő, irigy, hiú, öntelt nő, aki mindig szeret középpontban lenni, karakán, szókimondó. A világ csak róla szól, mindenki őt szeresse. Sose veszi észre magát és a közel öt centis lenővését. Alul fehér, fölötté kurvászörös.)

Irma – (Ötvenes különös nő, van benne valami boszorkányos, ezoterikus, nem evilági. A szomszédok nem kedvelik a sok macska, a sok füstölő miatt, amiket otthon tart. Közvetítő, ezt vallja magáról a fészbúkon, fényképein angyalok, túlvilági dolgok vannak. Sokan lájkolják, sok részeg szombatesti fiatal buliból, heccből. Ezt ő félreérti, azt hiszi, menő ez. Különös ruhákban jár, alteres, ha van ilyen: alternyugdijas.)

Béla – (Ötvenes elnyomott férj, papucs, nagyon papucs, folyamatos megfélemlítésben, alázásban él. Van benne valami titokzatos. Utálja a feleségét, de nem tud, nem mer a háрпиától szabadulni. De hamarosan elszabadul a cérna, elszalad a ló, betelik a presszós pohár.)

Borika – (Ötvenes nő, szinte végig kempingszékben ül, mert az kényelmesebb, mint a pad. Valami nincs rendben vele, folyton néhány témát ismételtet, ha zavarban van. Mindig zavarban van, akkor is, ha tükörbe néz. Idős városi őzike. Csendes nejlontthonka.)

Lusta, langyos májusvég. Parkos, lakótelepi játszótér. Tegyük fel, vasárnap délután. Nem lehetünk ebben biztosak, de miben is lehetünk, semmi sem biztos, ha annak is tűnik. Hogy tehát felnézel az égre és azt mondod, kék, miközben csupán a légköri fényszóródás teszi. Amígy, légkör nélkül fekete lenne az ég, sötétség lenne, mint egy eldobott, éjszakára kint hagyott (felejtett) gumilabdában. Csak a csillagok és a nap, meg a többi ilyen látszódná, ahogy járják a nagy keringőt, ki-ki saját kamarazeneke-re ritmusára. Umpappa-umpappa. Hasonlóan az emberekhez, hétmilliárd saját ritmus, privát szinkópa, lábdobbuhogás, cintányérszivítés. De, tegyük fel, vasárnap. Játszótér, libikóka, öreg, tapasztalt homokozó, nagylombú fák. A levegőben madárcsivít, nyárfaszöszflották, egy közeli beszélgetés foszlányai. Nyomokban húisleves illata. Valahol zongoráznak, valahol köhögnek, távoli mennydörgés hangjait hallani, az erkélyeken száradó ruhák lebbennek, rádiós sporthírek, biciklik, virágosládák. Valahol műanyag kerti szék reccsen. Valaki kiült az erkélyre. És néz. Nem messze a libikókától két pad látható, pirosra festett fa ülőfelülettel és ugyanilyen hátatámlával. Mellette egy öreg kempingszék. A bal oldali padon ül Irma. Mellette a kempingszéken Borika, derékig kockás plédben. Két kopott, kotyogó kávéfőző. (A díszlet részeként kitett vetítévasznon valami tavaszi tájkép, parkrészlet látható, ám sejtethető, hogy ez nem lesz mindig így – mert mindig minden változik.)

IRMA: Mondok neked valamit.

BORIKA: *(Bólogat.)* Azért ültem a kempingszékbe, mert az kényelmesebb, mint a pad. Most nézd meg, milyen szép környéken lakunk, csupa fák mindenhol, teljes szemellátig. Itt teljesen megnyugszik az ember. Mintha az erdőben lagnánk. Állatok között. *(Széles mozdulatokkal mutatja a parkot Irmának.)*

IRMA: Elmondom neked, mert engem senki se hallgat meg. Látom rajtuk, hogy nem szívesen. Biztos, hogy nem hisznek ezek az ilyesmikben. Angyalok, érted? Nem hallgatnak sose végig. Nem érdekli az embereket az ilyen dolog.

(Borika bólogat.)

IRMA: De te olyan jól tudod hallgatni, ha beszélnek hozzád. Látom a szemeden az érdeklődést, a hatdioptriás érdeklődést. Szóval, hogy, tehát, vannak az angyalok. Te hiszel bennük?

(Borika bólogat.)

IRMA: Figyelj. Biztos hallottál már az őrangyalokról. *(Gyanakvón körülnéz, közelebb húzódik. Borika ugyanebben a ritmusban távolabb húzódik a kempingszékben, ő is örök gyanakvó.)* Képzeld el, hogy valaki vigyázza a földi létünket. Születésünktől a halálunkig. Első pillanattól az utolsóig.

BORIKA: *(Meglepődik.)* Egy angyal? Ne mondd, Irma. Rendes szárnyakkal? Ugyan. Nem járok én templomba.

IRMA: Nem. A szárnyakat, azokat csak az emberek képzelik oda, meg a művészek. Még se lehet hurkatöltő a hátukon. Na, figyelj. Alaktalan, nemtelen lények ezek, de csak kell valahogy ábrázolni a testet, hogy az egyszerű ember is el tudja képzelni.

BORIKA: Minek, ha nincs is test? Akkor a szárnyak csak hazugság?

IRMA: Figyelj! Hiszel a pozitív erőben? A szeretetben, ami elárasztja az egész világot?

BORIKA: Akkor miért emelik a liszt árát? Szeretetből?

IRMA: Tedd most félre az anyagi dolgokat, emelkedj, kerekedj felül ezeken! Tudsz követni?

BORIKA: *(Zavartan bólogat.)* Azért ültem a kempingszékbe, mert az kényelmesebb, mint a pad. Most nézd meg, milyen szép környéken lakunk, csupa fák mindenhol, teljes szemellátig. Itt teljesen megnyugszik az ember. Mintha az erdőben lagnánk. Állatok között. *(Széles mozdulatokkal mutatja a parkot Irmának.)*

Dráma

IRMA: Borika, képzeld el, hogy nincsenek áremelések. Nem. Őő... képzeld el, hogy a világot a szeretet mozgatja, hogy az egész ebből fakad, szeretetből. Pozitív energia. Mert, gondold csak el, mennyi szép van a világon, a természet, a hegyek, madarak, fák, mennyi szépség, amit áthat, átjár a szeretet. Ez mozgat mindent. Te is szeretetből érkezted a világba. *(Sejtelmesen.)* Küldetéssel.

BORIKA: Szeretetből?! Ugyan. Mi a fene lehetne nekem a küldetésem? Nem értem. Tegnap jött a levél a gázosoktól, hogy fizessek, mert kikapcsolják a gázt. Szeretetből, mi? Apám abban a pár percben szerette csak az anyámat. Tudod, mire gondolok. Csak a mirigyei szerették anyámat. Miket beszélek...

IRMA: A szexualitás csak a primitív állati ösztönök izéje. Legtöbbször. Az csak az élet alsó része. De ha felülkerekedsz, felülemelkedsz ezeken, százszor tisztábban láthatod a világot. Közelebb kerülhetsz önmagadhoz. Vagy az őrangyalhoz, vagy, hogy még pontosabb legyek, az őrzőhöz. Az őrzőhöz, aki irányítja az embert, ha baj van. Meg úgy amúgy. Hogy jobba tegye az őrzöttet. Segítse annak kiteljesedését, küldetését. De, mivel az ember a legmakacsabb, legönzőbb állat, van mikor, mit, mikor, legtöbbször...

BORIKA: *(Félbeszakítja.)* Nem értem én ezt a küldetés dolgot. Mi nekem a küldetésem? Egy szürkeegérnek. Hagyjuk ezt, Irma. Azért ültem a kempingszékbe, mert az kényelmesebb, mint a pad. Most nézd meg, milyen szép környéken lakunk, csupa fák mindenhol, teljes szemellátig. Itt teljesen megnyugszik az ember. Mintha az erdőben laktánk. Állatok között. *(Széles mozdulatokkal mutatja a parkot Irmának.)*

IRMA: *(Sóhaj, Borika reménytelen eset.)* Már az is küldetés, hogy jó ember valaki. Csak... csak nézz körül Borika, aki jó ember, szinte már furcsa a többinek. Vagy, ha szeretettel nézi a világot. Azt mondják erre, hogy különös. Borika. Mondok neked valamit. Egy titkot. Van nekem egy elméletem. Van, mikor az őrangyal emberi alakot ölt, mikor látja, hogy csak ez segíthet. Képzeld! Mikor nincs más, ami megmentheti, vagyis hát beteljesítheti az őrzött küldetését. És úgy alakítja a dolgokat, hogy az őrzött közelébe férközzön. Egészen közel, családba, vagy még közelebb. Legtöbbször persze nem derül fény erre. Soha nem derül ki. Nem is hinnék, hogy ki van mellettük őrzőként. Csak azt látják, hogy hatással van rájuk, a mondjuk feleségük, vagy éppen a férjük. Miközben valójában őrangyalról beszélünk. A megtestesült őrangyalról.

BORIKA: Ezért mondja némelyik az asszonyára, hogy egy földre szállt angyal?

IRMA: Nem hiszem, hogy komolyan gondolják. Szerelemből beszélnek ilyeneket. A szerelmes ember nem lát tisztán. Mézbe mártott konyharuhán át nézi a világot. De idefigyelj, mondok egy titkot. Tudsz titkot tartani?

BORIKA: *(Zavartan fészkelődik.)* Hát tudni éppen tudok, ha nagyon kell, izé, titkot tartani. De ne haragudj, én már nem bírom az ilyen izgalmakat. Vérnyomásom van az ilyenektől. Már attól felmegy, ha el kell küldeni sms-ben a gázóraállást. Mert az is ilyen, hogy az enyém, azt csak én látom, meg persze a gázosok. De a többinek semmi köze az én gázóraállásomhoz. A múltkor is jött a vízóra-leolvasó és megdicsérte a gázórára tett kis csipketerítőt, úgy kellett odaugranom, hogy ne lássa az állásomat. Senkiben nem bízik már meg, érti. De nézze, milyen szép környéken lakunk, csupa fák mindenhol, teljes szemellátig. Itt teljesen... *(Irma félbeszakítja.)*

IRMA: Borika... Mindenkinnek vannak féltve őrzött tárgyai. Mindenkinnek. Nekem is, neked is. Egy kedves emlék a múltból, mittudomén, kirándulás, nyaralás, sótartó Zakopánéból, akármilyen. Nekem is van, neked is. Kabala. Az a legszebb, mikor egy emléktárgyból, ami a múlt, ugye, kabala lesz. A kabala meg kicsit a jövő is. Múltban a jövő, jövő a múltból, érti.

BORIKA: *(Értetlenül.)* Nekem nincs sótartóm Zakopánéból.

IRMA: Jó-jó. Nincs. Nem lehet mindenkinnek ugyanaz. Neked nyilván valami más ilyen kis tárgyad van. Amire ha ránézel, akkor kicsit kiszakadsz a hétköznapiakból, kizökkensz, belezökkensz az emlékebe és jó érzések töltenek el. Pozitív energia, szeretet, meg a többi. Tudod.

BORIKA: Hát, végül is vanni éppen van.

IRMA: Na látod. És mi az az emléktárgy?

BORIKA: *(Felnéz, sóhajt, emlékezni kezd.)* 87-ben kaptam az uramtól egy teljesen új késélezőt. Vasedényest. Hogy ha majd megvalósul az álmunk, kertes ház Verőcén, tudhassak mivel készíteni, ha kimegy az éle a zöldségeken. Hát *(Szerényen.)* ez a késélező az. Ránézek és eszembe jut a közös álmunk: egy kertes ház Verőcén *(Beleéli magát.)* konyhakert, disznóól, Irma, línóleumszag a folyosón, fecske- és gólyafészkek. *(Abbahagyja, rázni kezdi a zokogás.)* Angyalszemű gyerekek.

IRMA: Jajj, szegénykém, én nem, én nem akartalak így felkavarni. Ne haragudj, kérlek.

BORIKA: Irma..., angyalszemű kicsi gyerekek, tudod, mi az? *(Sír, majd erőt vesz magán.)* De semmi baj, nem sírok, megígértem az uramnak is, hogy majd nem sírok. Az élet szép, ha üres is. Meghalt az uram, de az élet megy tovább.

IRMA: Dehogy üres. Ne beszélj csacsiságokat! Attól, hogy nem látunk mindent, hogy nem veszünk észre mindent, khm, mindenkit, aki körülvesz minket, még nem azt jelenti, hogy nem is léteznek bizonyos dolgok, személyek, lények. Valahol körülöttünk. De, szóval, van a titok. Majd elfelejtettem. Álmomban megjelent az őrzőm, szóval az őrangyalom. És képzeld, igazat adott. Azt mondta: igen. Igen a kék tollra. Hogy létezik a kék toll. Jól figyelj ide, elmagyarázom. *(Borika szipogva megnyugszik, figyel, orrot fúj.)* Annak az őrzőnek, aki emberi alakot ölt, a kedvenc, féltve őrzött tárgya, a kabalája: egy kék toll. Egy kék toll.

(Rövid szünet)

BORIKA: És mi van akkor, ha az őrzött testébe kerül az őrző?

IRMA: *(Meglepetten.)* Na látod, erre még nem gondoltam. Bonyolult ez, nemde? Illetve csak az bonyolult, amit annak látunk. Az emberi kapcsolatok is mennyire bonyolultak tudnak lenni. Ott vannak a Jolánék is. Annyira valóak egymáshoz, mint tűz a vízhez. Mégis együtt vannak vagy húsz éve. Ki érti ezt? De nézd, éppen itt jönnek.

(Jolán és Béla érkezik, közben veszekednek, nem érteni, min.)

BÉLA: *(Bátortalanul, leszegett fejjel.)* Kézcsók a hölgyeknek! *(Jolán karon fogja, megállítja.)*

JOLÁN: Na, nem kell itt a feltűnősködés, Béla, perverzkedés, ülj le oda és csönd legyen! *(Jobb oldali padra, a legtávolabbi végére leül, újságot vesz elő.)* Olvassál! Nem kell itt gálázni, hát ki a fene kíváncsi rád, mondd már meg a fafejeddel! Minek kell itt mindenkinek ilyen nyálasan köszönetni? *(Hátulról teli tenyérrel tarkón veri az öreget. Jolán nyájas, mázas hangsúllyal köszönti a két padon ülőt.)*

JOLÁN: Ááá, szervusztok, szervusz, Borika, szia, Irmám, de szép időnk van!

(Jolán odaáll a jobb oldali pad háttámlájához, két kézzel támaszkodik a piros támlára, a beszélgetés irányába, a középtájon, fecsegés közben időnként áthelyezi testsúlyát egyik lábáról a másikra, egyik visszéről a másikra, ne is ragozzuk, egyik bőrkeményedésről a másikra.)

JOLÁN: Irma, de szép ruhája van! Egész kis kosztüm. Nekem ilyenre sose fussa. *(Jolán szemében csipányi irigykedés. Hangjában is. Csipőre tett kézzel folytatja.)* Aztán hová készülsz abban a kokettruhádban? Csak nem színházba?

IRMA: *(Kis sértettséggel hangjában.)* Miért ne lehetnék most éppen színházban, mondd meg! Jolikám, ha ma is csak kötekedni fogsz, inkább most hagyjuk abba.

BORIKA: Azért ültem a kempingszékbe, mert az kényelmesebb, mint a pad. Most nézzétek meg, milyen szép környéken lakunk, csupa fák mindenhol, teljes szemellátig. Itt teljesen megnyugszik az ember. Mintha az erdőben lagnánk. Állatok között. *(Széles mozdulatokkal mutatja a parkot Jolánnak.)*

JOLÁN: Jajj, édesem, hát hogy gondolhatod, hogy én belekötnék a zsortodba. Én szeretem az embereket, templomba is járok, tudod. Nem ám, hogy vitázni, az élő fába?! Mondd, és hogy vannak az angyalaid? *(Borika felé.)* Borika, magának is elmondta már az angyalos dumáját? Már nálam is próbálkozott. Odáig hagytam, hogy beleköltözik az angyal az emberbe. Odáig bírtam röhögés nélkül. Vén bo-szorkány ez az Irma, nekem elhiheti.

IRMA: Igenis beköltözhet. Ezt én tudom.

JOLÁN: Ugyan, honnan? Gondolom az őrangyala súgta, he-he-he! Tudja, hogy a középkorban magát máglyára tették volna, grillcsirkét csináltak volna magából? Szerencséje, hogy már nem olyan barbár a világ. *(Elindul, hogy leüljön a jobb oldali padra, Béla mellé.)* Igaz, Béla? Te szerencsétlen. *(Leül.)*

IRMA: De miért baj, hogy szeretek öltözködni? Mégse egy mackónadrág. Én, Jolán megtiszteltem a világot azzal, hogy szép ruhát veszek fel. Szeretetből.

JOLÁN: De mondd, Irma, nem sok ez a ruha egy ilyen parkbéli ücsörgéshez, ebéd utáni kiüléshez? Ebben én hamarabb mennék színházba, kiállításra, szervezett muzeális emléknézésre, vitrines csontvázakra, mint csak kijönni a padra, hogy leüljem a hogyhívjákot, a déli rántott húst. *(Béla-nak.)* Ül már rendesen, te szerencsétlen! *(Béla arcokat vágva kihúzza magát, karót nyelt stílusban folytatja az olvasást, rejtvényfejtést.)*

IRMA: Amerikából kaptam ezt a felsőt. Az unokák küldték, hogy nézzem meg, Amerikában miket lehet turkálni. Fogja csak meg nyugodtan. *(Mutató- és hüvelykujja közé csippantva megsimogatásra kínálja a nemes anyagot. Borika mosolyog, elismerően bólogat.)*

JOLÁN: Irma, dehogy fogom, tudja, hogy nem szeretek másokat fogdosni. Na, de nézzen rám, vén csibém, *(Teátrális mozdulattal végigmutat magán, különösen a viseletes mackóalsóján.)* mackóalsóban is ki lehet ülni, látja, jobban olvad, szerintem a környezetbe, mint a maga kosztümje. Jobban olvad, nem, Béla? Mondd meg, ha már sok ilyen természetfilmet nézel a kábeltévén, ahol beolvadnak a nőstények a környezetbe. Mittudomén, szarvasok, vagy izék, fácán.

BÉLA: *(Kedvetlenül a pad szélén, közben újságot bámul, fel sem néz.)* Jobban.

JOLÁN: Lefogadom, Irma, hogy az enyém sokkal, de kényelmesebb ám, mint a maga amerikai toalettje. Nézze ezt a jó kis mackót rajtam, koppott, kicsit lóg itt-ott. De most mondja meg, mi nem lóg már ebben a korban. Bélám tudja, ugye a legjobban. *(Gúnyosan nevet.)* A magáén fodrok vannak, csattok, vagy mik. *(Büszkén.)* Ezek itt nekem domesztoszfoltok! Képzeld! *(Borika mosolyog, elismerően bólogat.)* Rácseppen és kifakul. Mert amióta *(Elindul lassan Béla felé, az öreg észre sem veszi.)*, hogy is mondjam, már nem cseppenünk össze, érti, a férjemmel, *(Hátulról teli tenyérrel fejen veri a férfit, aki meghunyászkodik, nem szól, így természetes, vannak verők, vannak vertek.)* azóta, ha cseppenésre, meg izzadásra vágyok, hát rámegeyek a lakásra a domesztosszal. De visszatérve, ugye, ami szép, az nem mindig kényelmes ám. De tudod te azt, Irma, amilyen házasságod volt. Na, nem akarok én beleszólni. Semmi közöm. Szép volt, de azért olykor csak-csak elgurult a gyógyszer, ne is haragudj, elrepült az a néhány kislábas. De hol nem repül el, nem? A félig kész almáspite. De ne filozofáljunk itten. A dalaszban voltak ilyen ruhák, Irma, ilyenben itták a konyakot, meg ilyen reszelt pohárból. *(Borika mosolyog, elismerően bólogat.)*

BÉLA: *(Kiszól az olvasásból, fel sem néz.)* Csiszoltból. Kristály.

BORIKA: Én soha nem ittam. Csak amikor rám jött néha. De amúgy sohase. *(Kapcsolódik a beszélgetésbe Borika. A mondat végén mosolyogva, elismerően bólogat. Láthatóan örül, hogy mondhatott valamit, ennyiből megél egy darabig.)*

(Kicsit nézik mindhárman a megszólalót, meglepettek.)

BORIKA: *(Magyarázza az öt nézőknek.)* Azért ültem a kempingszékbe, mert az kényelmesebb, mint a pad. Most nézzétek meg, milyen szép környéken lakunk, csupa fák mindenhol, teljes szemellátig. Itt teljesen megnyugszik az ember.

JOLÁN: Nézd itt rajtam ezt a mackóalsót, Irma, tréningdzsoging, a Béla hozta Kilitiből hetvennyolcban. Mikor még volt ez. *(Meglobogtatja a nadrágszárát.)* Azóta hordom. Akkor még tudtak ruhákat csinálni, Irma, ebben anyag van, felveszed és észre se veszed, hogy két hete rajtad van. Olyan barátságos anyag. Szinte beépül a bőrbe, Borikám! *(Borika felé is meglobogtatja.)* Nem mint a kínai cuccok, hogy felveszed, és az első sarkon viszketni kezdesz mandzsettánál. Hogy kívülről okénak érzed magad, kokott és pipere, ahogy mész a közértbe, postára, de aztán úgy érzed magad, hát hogyan is mondjam itt nektek, drágáim, mint ha nyakig szoaréban gyalogolnál.

(Borika értetlenkedik, kérdően néz Irmára.)

IRMA: Hogy beszélsz, Jolán? Legyél már polgárias kissé, kérlek szépen. Úgy tudsz beszélni, mint akit az ördög valagából húztak ki, hogy ne

is gondoljak más összefüggésekre, Jolán. Már bocsássál meg az elnézésemért.

JOLÁN: Irma, már azt hittem, itt sem vagy. Hogy percekig nem szólaltál meg itt a szájaddal. De ha meg, Irma, megszólalsz, inkább ne tennéd. Nem beszélék én eleget?

BORIKA: Nézem, ahogy csivitelnek a madarak. Azért tényleg nagy dolog szerintem, hogy ilyen környéken lakunk. Kisnyugdij, kisnyugdij, de azért nagy ajándék ez a két pad, ez a néhány nagy fa. *(Mosolyog, elismerően bólogat.)*

JOLÁN: *(Okoskodva.)* Meg, ahogy belenagydolgoznak a kutyák a homokozóba. Úgy szoktam kiszedni kislapáttal, hogy mégse a gyerekek találják meg, ahogy a söröskupakokat se, csikkeket, nem is folytatom, használt tamponokat. Idejárnak menstruálni.

IRMA: *(Valami lapos beszélgetést kezdeményez.)* Azért ezek a gyerekek rendszeren szét vannak esve szerintem... Nincs rendben az ízjük, a sok számítógépeléstől, eszük.

JOLÁN: Mondjuk, azért nem kell messzire menni. A Bélám már gyerekkorban szét volt menve. Reggelinél úgy kellett elpakolni előle az edényeket, hogy le ne lökdösse a nagy magyarázások közepette. Akkor is sok volt már a szöveg, a kézzelábbalosság, értitek. Mutogatni a mondandót. Konyhatorna. Nem is folytatom. Most sem valami férfias, hogy leveri a tejet a hűtőről, hányszor mondtam neki, hogy szedje össze magát, mert szétmegyek idegre már teljesen. Hát hányszor mondtam már, hogy mintha a falra hányt borsónak beszélnek.

IRMA: Szerintem inkább beszéljen feleslegesen egy férfi, minthogy hallgasson és akkor nem tudni, hogy mit gondol. Jobb, ha tudunk mindent, ha hülyeség is. *(Borika mosolyog, elismerően bólogat.)*

JOLÁN: *(Halkan, bizalmasan a két nőnek, de úgy, hogy azért a Béla is hallja.)* A Béla az elég csendes lett. De nem baj, nem beszél hülyeséget. Vagy lehet, hogy mindent elmondott már legénykorában, és ezért hallgat. Amikor még szeretett. Hogy elfogyott a mondanivaló. Szerintem nem valami férfias a sok szöveg, főleg, ha hülyeség. Márpedig a Béla az egy elég nagy hülyeség. Mostanában inkább csak a szemem látom a beszédet. Nem szól, hallgat, de olyan a tekintete, mint aki magában szövegel. Hülye ez.

BÉLA: *(Abbahagyja a rejtvényfejtést, majd bátortalan, vékony hangon mondja.)* Úgy nem is leszek sose férfi, hogy egy bögrét nem hagyol elmosogatni, vagy valami zöldséget.

JOLÁN: *(Tenyérrel saját combjára csap, majd Bélára mutat.)* Tessék, látjátok?! Hülyeséget beszél. Béla, nem gondolod, hogy magadra merlek

hagyni egy kígyóborkával a konyhában?! Hát teljesen kikészítesz már! Olvassál inkább, a betűket nem lökdösöd le könyökkel. Hát teljesen meg akarsz te őrjíteni engem? Teljesen elegendem van most már belőled.

JOLÁN: *(Többiek felé fordulva, erőltetett mosolyt vesz fel.)* Azt az egyet tudja a Béla, olvasni. Ezt talán rá lehet bízni. Mondjuk, nem tudom, megérti-e, mert nem beszélünk amúgy, csak a legfontosabbakat. Mi kell a boltból. Le vannak fényképezve a dolgok, a bonyolultabbak, mosópor, öblítő, kukazsák, hogy nehogy elrontsa, viszi a kis albumot magával minden reggel. Van, mikor így is elrontja, akkor aztán egész este veszekszek vele. Be kellett idomítani. Néha fellázad kicsit, de aztán lenyugszik. Igaz, Béla?

IRMA: *(Sajnálattól savanyú hangon.)* Most miért kell így beszélni ezzel a szerencsétlen Bélával, Jolán? Van neked lelked?

(Folytatás a következő lapszámban.)

HUBAI GÁBOR

bakancslista

letenni végül a megromlott időt,
szétnézni egy hideg, ismeretlen tájban,
megkívánni, aztán átkozni a nőt,
hogy utóbb másban újra megtaláljam.

megneszelni valahol, farzsebben a békét,
hálával kinyitni az ablakokat reggel,
és elkezdeni könnyen, nem várva a végét,
többet kérdezni, de mindig csak eggyel.

elámulni erős, körút menti fákon,
kiengedni halkán egy félrenyelt imát,
hazatévelyedni nehéz éjszakákon,
magolni a leckét, hogy *mindig van tovább*.

SUHAI PÁL

Születésnapra

Harminckét éves lettem én...

(József Attila)

Akárhány éves lettem én,
bármennyi is, ki ennyi, vén.
Öreg,
kinek

történelem az élete,
még akkor is, ha csak fele.
Derék,
de rég

másé ez is, e gyűjtemény –
a hagyatékom sem enyém,
a csepp-
re csepp

vagyon, tulajdon birtokom.
Köszönöm kell, hogy bírhatom
e rőt
erőt,

amellyel hogyha meglepem,
Ő lep meg engem, Istenem.
Szavam
ha van,

javam vagy tettem, bárminő,
múltamból létemmel kinő,
a le-
vele,

értelmét másképp nem leli,
csak ha egy másikkal teli.
A nyár,
a nyír,

ha meghintáztatja a szél,
zokogni kezd – ezer levél.
Az ág
az ég,

a törzs az ág nyelvén nyeri,
ami létében egyszeri.
Okát
s fokát.

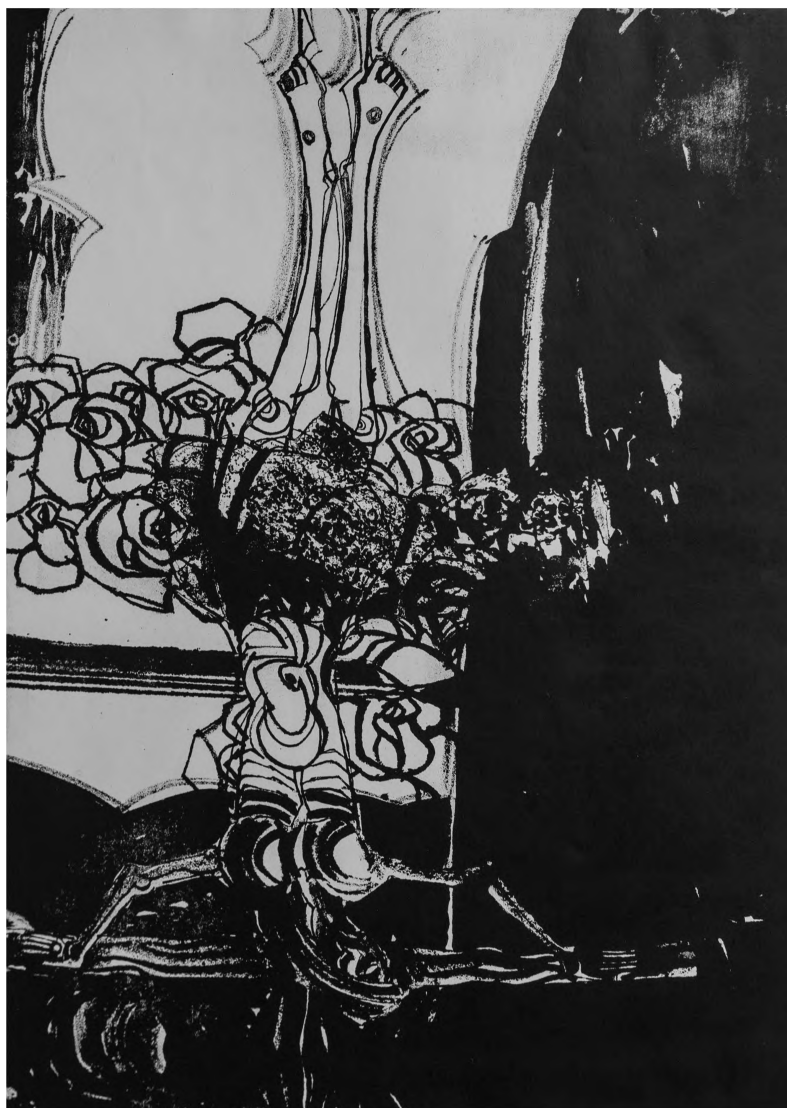
Én vénségemben, meglehet,
csupán e révült verseket
adom
s kapom.

CSONGRÁDY BÉLA

„Szivárványkergetésre” jött a világra

Tizenhat esztendő telt már el halála óta, s még mindig nehéz múlt időben szólni Czinke Ferenc Munkácsy-díjas, érdemes és kiváló művésztől, Salgótarján és Pácin díszpolgáráról. Az idén lenne kilencvenéves s – mint van rá példa – akár aktív is lehetne grafikusként, festőként és közéleti emberként egyaránt. Neki hetvennégy év adatott, s bizony – mint egy interjúban fogalmazott – nem élt hiába. Megtette, ami képességeiből, sokoldalú talentumából, színes vibráló személyiségéből tellett. 1971-ben Lőránt Jánossal, salgótarjáni pályatársával, barátjával együtt mutatkozott be Besztercebányán. Annak a kiállításnak a katalógusában írta: „*»Szivárványkergetésre« születtem kis madonnafejű, ujjnyi visszerekkel ékített tündérlábúnak. ...Azóta a Göncölszekérről üzen álmaimban, mert művészetemben a gyermekkori emlékek, álomvilágok, a kenderszagú alázatból megmaradt népi csodák mégis tőle származnak. Csodálatos virágokat talált ki és öltögette kenyérkendőre – ezért válhatott a tisztaság forrásává, amelyből tenyérszámra ihatok hústón – hogy igazán magyar művészetet teremtek... Bár csak egyszer sikerülne! – hiszek benne, pedig a szivárvány csóvája mindig a másik dombon van! – de reggel mindig új álmokkal ébredve, csak elindulok, hogy egyszer elérjem. Ki tudja, megérem-e a lehetetlent?»*”

Egy bő negyedszázaddal később, a Palócföld 1999/3-as számában, a lap „Seregszámlá”-nak nevezett századvégi sorozatában viszont már azt nyilatkozta, hogy a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumban – nem messze attól a bodrogközi, Pácin melletti Nagyrozvány-Meszesketanyától, ahol 1926. november 4-én (más források szerint október 20-án) a világra jött – rendezett visszatekintő, ha úgy tetszik, retrospektív kiállítása az utolsónak tekinthető. „*»A tető majdnem kész a házon« ...most már valamennyi napot, amit megélhetek és minden rajzot, képet, amit készítek, ráadásnak, ajándéknak tekintek. Az pedig még szimbolikusnak is felfogható, hogy abban a régióban fejezem be a közönség előtti „leltárkészítést”, ahol születtem, ahol gyerekként a búbos kemencés, mestergerendás házban, a palatáblás elemi iskolában, a cselédsorban, a titkokkal teli természetközeli ősi világban meghatározó élményekben volt részem, ahonnan jó tanítóim és szüleim akarataiból kiválasztódtam, ahonnan indultam a pedagógus, illetve a művészi pályán... »*”

Rekviem a vizekért
(A Dornyay Béla Múzeum tulajdona, ltsz. 76. 16. 2.)

A tanyavilágból, apja zsellérsorsából tehetsége és szorgalma révén emelkedhetett ki, a „fényes szelek” röpítették beláthatatlan messzeségekbe, a Parnasszus csúcsaira. Sárospatakon járt református tanítóképzőbe, a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (a NÉKOSZ) tagjaként a Dési Huber Képzőművészeti Kollégium egyik alapítója volt. Rajztanári diplomát a Magyar Képzőművészeti Főiskolán szerzett, mesterének Szőnyi Istvánt, Jakuba Jánost és Marcall Györgyöt tudhatta. 1954 óta élt Nógrád megyében. Nézsán kezdett el tanítani, onnan került Zagyvarónára. 1960-tól 64-ig Derkovits-ösztöndíjban részesült. Salgótarjánban előbb a Madách, majd hosszú évekre a Bolyai gimnázium pedagógusa lett. 1964-ben a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa volt, 1972-ben ismét Itáliában, majd számos más európai országban is járt tanulmányúton. 1976-ban Magyarországot képviselte műveivel, önálló gyűjteményes anyagával a 37. Velencei Biennálén. Egyéni tárlatait szinte lehetetlen számba venni és ugyancsak nagyon sok csoportos kiállítás részese volt szűkebb és tágabb környezetében, de határainkon túl is.

Ars poeticáját az általa fémből, fából és üvegből készített „Városköszöntő” térplasztika – amelyet 1983-ban állítottak fel Salgótarján déli kapujában – talapzatába betonozta be, mintegy az utókornak szánt üzenetként: *„Grafikus vagyok, de reneszánszát érzem a teremlésemnek, amelyben elmosódnak a műfaji határok, hitem, hogy a ma élő művészeknek – kerítést, kaput, házat, árucsomagolást, oklevelet, bútort stb. – mindent kell terveznie, ez kell, hogy jellemezze, a képcsinálás nem elég. Mindenben a művészi tökélyt adni, és ez által igényessé tenni az emberiséget a szépen tartalmas életre.”*

E tiszteletet parancsoló komplex művészettelfogás ellenére, munkássága ismeretében azért lehet valamiféle sorrendet felállítani az általa művelt művészeti ágak, műfajok, tevékenységi formák között. A rézkarcok, a litográfiák, a fametszetek mestere volt elsősorban, de a vegyes technikával készült mívés egyedi rajzok, olajfestmények, akvarellek, kollázsok, zsánerképek is szép számmal kötődnek a nevéhez. Művei tartalmi jellegzeteségeként a népművészet mint „tiszta forrás” hatása emelhető ki mindenekelőtt. *„A magyarokat mindig arról fogják megismerni, hogy külön lelkük van. Ez egy másfajta bokréta, más történelemmel, más nyelvvel, sajátos művészetével. Ezért bármennyire is szabadabb, experimentálisabb rajzokat csinálók, nálam is mindig megjelenik a néptől tanult világ, képeim szerkezetében a tengelykereszt – ami maga az ember, vertikális és horizontális egységben – dominál... A nemzeti hagyományok mindenképp megmaradnak. Arra vagyunk teremtve, hogy géneken keresztül feleljünk a világnak és a művészet csak a saját nyelvén tudja ezt megtenni”* – mondta tollba e sorok írójának a fentebb már idézett 1999-es interjújában. S e felfogás, kiegészítve, kiegészülve az általa ugyancsak következetesen képviselt hivatás- és küldetészereppel – *„hőmérőnek lenni egy nép hónaljában”* – valahol minden jelentősebb alkotásában – a *Bartók-sorozatban*, az *Édesanyám ikonjában*, a *Koskirályban*, a *Sajkódi estékben*, a *Radnóti eclogák-*

ban, a *Rekviem a vizekért*-ben, a *Bukott angyal*ban, a *Káin és Ábel*ben, a *Józsefet eladják*-ban, a *Medvetánc*ban, a *Veritas theatri*ban – tetten érhető.

Jó néhány könyvet illusztrált, illetve szerkesztett is. Az 1948-ban Sárospatakra, a régi megyeháza épületébe készített gipsz Kossuth-portréját 1998-ban öntötték bronzba. Első és második világháborús emlékművét Pácinban állították fel 1994-ben. Salgótarjánban, Nógrádgyárdonyban, Tihanyban, a finnországi Kuopio városában muráliák, pannók is őrzik a keze nyomát.

Nemcsak a rajzkészlettel, a karctúvel, az ecsettel bánt kivételes módon. Remekül, a magyar nyelv szépségeit, árnyalatait széles skálán alkalmazva fogalmazott, írt novellákat, tanulmányokat, glosszákat és előszóval verseket is. A lírai művek ugyancsak talentumos szerzőt igazolnak. Hogy miként bánt a szavakkal, arra példaként egyik írását idézzük, amelyet szabadvers- és kötött versformába is öntött. Az előbbinek *Tél* a címe, s így hangzik utolsó négy sora: „... *mondják, sétatíká a halál / tajtéket habzó paripákon / jaj mire virradtunk / európai boldog menedékünk!*” Az utóbbi változatban *Téli vers* címmel a következőket vetette papírra: „*Suttogják – erre tart tán a Halál. / Éj-lova patái szívünkön dübögnek. / Jaj! mire virrad fel / európai boldog menedékünk!*”

Tihanyi mesék címmel 1990-ben könyve jelent meg, amelyet rajongva szeretett unokái szórakoztatására, okulására szánt elsősorban, de mindenki más is élvezettel forgathatja. A Balaton – konkrétan a félsziget – egyébként is kedvenc tartózkodási helye lett nyugállományba vonulása, a rendszeres tanítás megszűnte után. Hosszú évtizedeken állt, ült a katedrán, az ő esetében a művészet és a pedagógia szó szerint szerves egységet alkotott. Se szeri, se száma azon tanítványainak, akiknek – tanórán, szakkörben, műteremben – sikerrel adta tovább a műalkotás folyamatában szerzett tapasztalatait. Egy országossá lett kezdeményezés is fűződik a nevéhez: a hatékonyabb művészetoktatás, -népszerűsítés érdekében a Bolyai János Gimnáziumban 1967-ben – máig működő – iskolagalériát alapított, amelyet javaslatára Derkovits Gyuláról neveztek el. Persze tanított „nemcsak középiskolás fokon”: a sárospataki alma matere főiskolai tanári címmel is megtisztelte. Ugyancsak joggal tartották népművelőnek, ezernyi felnőtteknek szánt előadásának hallgatósága ihletett, élvezetes, klasszikus műveltségre alapozott mondanója által fedezte fel a valóság esztétikai értékeit. Aktív, fáradhatatlan volt a közéletben is, megannyi szervezetnek, közösségnek (többek között a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, az UNESCO Nemzetközi Képzőművészeti Szövetségének) volt tagja, vezetője. Csaknem négy évtizeden át töltötte be a Nógrád megyei képzőművész-csoport titkári tisztségét. Figyeltek szavára, merthogy minden lényeges társadalmi kérdésben volt határozott támogató, illetve kritikai véleménye és nem utolsósorban átlagon felüli szervezőkészséggel is rendelkezett. Ahogyan mostanság mondanánk: kitűnő menedzser is volt. A tűznél, amit – kétségkívül jó helyi és országos kapcsolattrendszerét kihasználva – csiholt, sokan mások is melegedtek.

*Paróczai Gergely emlékezetére
(A Dornyay Béla Múzeum tulajdona, ltsz. 89. 2.)*

Az 1954-ben útjára indított megyei folyóirat, a Palócföld szellemi műhelyében sokáig az egyik meghatározó, markáns arcú szerkesztőként munkálkodott. Feljegyzések szerint a Palócföldnek is szerepe volt abban, hogy a megyeszékhelyre került, mert az illetékesek sokat vártak tőle a szerkesztésben, a művészeti élet megpezsztítésében. Salgótarjában a tűzhelygyár – amelyhez éveken át alkotói szerződés kötötte – támogatására alapozva szervezte meg és vezette a nyári zománcművészeti tábort, amely alaposan túlélte kezdeményezőjét. Balatonfüreden a szakszervezet keretében MSZOSZ-galériát hozott létre kortárs alkotók műveiből.

Megszámlálhatatlan számú baráti kör vette körül, helyiek közül talán leginkább a nagy generációt alkotó Csík Pál, Horváth István, Iványi Ödön, Kerekes László, Kojnok Nándor, Lóránt János, Paróczai Gergely és az akkoriban már Budapesten élő Gerelyes Endre állt legközelebb hozzá. Sajnos valamennyien Kháron ladikján hajóznak már évek óta. S azok közül is a legtöbben közülük soroltatnak már, akik éppen az ő kérésére tették le névjegyüket a városban. Ilyen volt Somogyi József szobrászművész is, akinek az alkotása mindmáig meghatározó jelleggel ékesíti a tarjáni Fő teret.

„Sokan mondják, hogy sokat vállalsz magadra. De hát egyszer majd eljön az az idő, mikor már nem vállalhatok magamra, mert már nem leszek. De addig, amíg vagyok, addig – hogy úgy mondjam – égés nélkül nem lesz meleg az ember. Hát mi zsarátnokként élünk itt, olyan tűzként, ami a sötétben is kell, hogy világítson. És ha ezt hisszük magunkról, akkor azt hisszük, hogy prófétának születünk. Ha pedig ezt hisszük, akkor van boldogság az életünkben, akkor érdemes élni.” E mondatok 1986. november 25-én, hatvanéves születésnapja alkalmából hangzottak el a Petőfi Rádióban Tóth Gabriella kérdéseire válaszolva. S aztán még következett tizennégy ugyancsak dolgos esztendő, amely során számos színe fénylett még fel annak a bizonyos szivárványnak, a hátrahagyott jeleknek... 2000. november 23-a hajnala azonban váratlanul pontot tett nemcsak egy ember élete, hanem egy sokoldalú művész alkotómunkája végére is.

2006-ban, amikor Czinke Ferenc nyolcvanéves lett volna, Salgótarjában emlékévként vették számba szellemi örökségét. A megemlékezés-sorozat egyik kiemelkedő eseménye a múzeumban megrendezett kiállítás volt, amelyet Bereczky Loránd művészettörténész, a Nemzeti Galéria akkori főigazgatója nyitott meg, mondván – többek között – az alábbiakat: *„Munkássága nemcsak egyéniségéről, de az azon keresztül bemutatott korról is tükröt tár a közönség elé... Rá kell döbbernünk, hogy még nagyon sok felfedeznivalónk van életművében. Jelentőségét közkinccsé tenni a magyar kulturális közéletben, ez a mi feladatunk...”* Ekkor mutatták be a H. Szilasi Ágota és Kovács Bodor Sándor által 1990-ben készített *Hitem a művészet* című portréfilmet is. Rendeztek emlékkiállítást tanítványai is a Bolyai gimnázium Czinke Ferenc által alapított iskolagalériájában. A városházán természet neveztek el róla, s ugyancsak nagy jelentőségű – marandó nyomot hagyott – rendezvény volt az emléktábla elhelyezése is annak a Szerpentin u. 37. sz. háznak a falára, amelynek műteremlakásában

harmincöt évig élt a művész. A sírjánál koszorúzási ünnepségre került sor, a Praznovszky Mihály főszerkesztette Palócföldben pedig több mint ötven oldalon emlékeztek rá...

Alkotásai – a magángyűjteményeken kívül – főképpen a Magyar Nemzeti Galériában és a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeumban található meg. Az utóbbiakból a közelmúltban – a kilencvenedik születésnap tiszteletére – rendeztek kamarakiállítást. A pácini Magóchy-kastélyban még Czinke Ferenc életében galériát nyitottak művei számára.

Egész életműve – ahogyan ő szerette volt mondogatni – egy „*veszőkösárban*” van, s a „*forgácsok is számitanak... A gyalogutak is a deres legelőn.*” Egyik legjobb barátja, „testvére”, Baranyi Ferenc *Bukott angyal* című Czinke-grafikáról írt verse immár másfél évtizede elsősorban a művészre vonatkozik: „*Zuhanva válik emberré az angyal / és legnagyobb győzelmét így aratja, / amikor végre szabad akarattal / a földhözkööttséget elfogadja.*”

FILÓ MARIANN

elbocsátó szép

kérdezd meg tőlem
hogyan tudok így zuhanni
és közben a Nagy Göncöllé
simogatni vissza az anyajegyeidet

te is érzed már ahogy dübörög
messze tőlünk a jégzajlás
amit régen úgy szerettünk
meglátni egymás szembogarában

hány elektronra hasítanak
még minket a tőmondatok?

ilyesmi hát a légszomj hogy
hátha nem képzelsz többé
világokat a kezeim közé amióta
csikkekben oltod el az indulataidat

amióta észrevétlenül csordulsz
búvópatakká amíg én végigájulok
a bolygóidegeden és a szegycsontodba
szűkülök össze

mennyire határol el kettőnket most
egy szívburok?

BÓDI ZSUZSANNA

A salgótarjáni házicselédek és alkalmazóik (1920–1944)

1. rész

A deviáns viselkedésformák és a házicselédség

A nagyvárosba bevándorló fiatal nők alakjához több közhely, sztereotípiája is köthető. Így máig szerepel a köztudatban, az irodalmi művekben, filmekben ábrázolt cselédlány, aki szerelmi csalódás miatt öngyilkosságot követ el, leggyakrabban úgy, hogy gyufát iszik. Ugyanígy a kimenőn lévő, Ligetben sétáló cselédlány alakjához is hozzátartozik a könnyen kapható, rossz nő mítosza.¹ Honnan származik ezeknek az elképzeléseknek a gyökere? Ez a cselédkép arra vezethető vissza, hogy a nagyvárost anonim, bűnös közegként jelenítették meg, ahol a felügyelet nélkül élő fiatal lányokat különösen fenyegeti az elbukás veszélye. A kor felfogása szerint a nőknek mindig valamilyen felügyelet alatt kell állniuk ahhoz, hogy erkölcsösnek tartott életet éljenek. A cselédlányok esetében ez a felügyelet nem áll, hiszen már nem álltak sem a szüleik, sem a hagyományosnak tartott paraszti közösség, illetve férjük kontrollja alatt, lévén nagyrészüket hajadon: „Az árvák közt sincs elhanyagoltabb, mint szegény cselédlány. Nem mintha éhséget szenvedne, vagy rongyokban dideregne. Legtöbbnek jó ellátása van, szép ruhákban is jár, mégis elhagyott árva, mert nincs mellette az, akinek minden kincsénél drágább: az édes anyja. Nem látja, gyermeke hogyan viselkedik, ha rossz útra tér, nem feddheti meg” – fogalmaz a korabeli szerző.²

Az említett sztereotípiákat támasztja alá az is, hogy a nehéz fizikai munkát végző nő teste az egyik legkiszolgáltatottabb női test. A női test fokozottabb társadalmi kontroll alatt áll, mint a férfi teste, hiszen élete során meg kell felelnie az „ideális” nővel szembeni elvárásoknak, melyek nagy része abban reprezentálódik, hogy mennyire tartják szépnek a testét.³ E sztereotípiák aktív továbbélését mutatja, hogy a Nők Lapja újság még 1969-ben is úgy ábrázolta a nagyvárosban munkát vállaló fiatal falusi lányokat, mint akiket a városban csak az öltözködés érdekel, és könnyen válhatnak belőlük olyan „alkalmi babák”, akik bár modern cuccokban járnak, de nagyon hiszékenyek maradnak: elájulnak attól, ha az udvarlójuknak autója van, és nem érdekli őket az sem, ha emellett többgyerekes családapa.

Mindennek oka az, hogy a cselédek, mint mondtuk, átmeneti élethelyzetben voltak a gyermekkor és a házasságkötés között. Korán elkerültek a szülői házból, éretlenül, fiatalon szakadtak ki családi környezetükből. Mindebből, a gyökértelenségből, a városi létből, az érzelmi elhanyagoltságból, a szeretet iránti vágyból adódott tehát a deviáns viselkedések gyakorisága, ideértve az öngyilkosságot, a prostitúciót, a törvénytelen születéseket.

Gyakran maga a gazda és családja keverte bajba a cselédlányokat: „Gyakran hallottam polgári szülőktől, amint elégtelenen adták elő, hogy serdülő fiuk mellé sikerült csinos, fiatal pesztonkát szerződtetni, mert ezek »mégis egészségesebbek«, mint a nőszemélyek, kikhez a kamaszodó fiúk első szükségükben fordulni szoktak. Ha a cseléd teherbe jutott az urfitól, kitették, s a gavallér polgári nagypapa, a snájdig kölyök-apa helyett bizonyos kacér és somolygó büszkeséggel fizetgette a két-három forint tartásdíjat. Berögzött szokás volt ez.”⁴

A cselédek kiskátéja külön fejezetben is taglalja a szórakozás veszedelmeit és egyértelműen a nőket okolja: „Pedig mindennek a nők az okai. A férfi csak azt teszi, amit a nő megenged neki. A nők ma sokat megengednek a férfiaknak, s azt gondolják, ezzel elnyerik tetszésüket, ezért szívesebben vannak velők és ha így viselkednek, hamarább mennek férjhez. Pedig csalódnak...”⁵

Öngyilkosság

A két világháború közötti korszakban Budapesten a női öngyilkosok negyede került ki a házicselédek közül, vagyis évente 60–70 cseléd követett el halálos kimenetelű öngyilkosságot. Ennek a többszöröse, 400–450 cselédlány próbálkozott sikertelenül véget vetni életének. Főleg a fiatal korosztály közül kerültek ki az öngyilkos cselédek – az 1930-as években kétharmaduk 25 évesnél fiatalabb volt. Ez amiatt fontos, hogy segít meghatározni az öngyilkossághoz vezető motivációkat, hiszen a fiatal korban bekövetkező változások, az új környezet, a családi háttér elvesztése – ami sok esetben már eleve nem is létezett – teljes elmagányosodással járt. Ez a rideg érzelmi környezet, az esetleges szexuális kiszolgáltatottság sokszor labilis érzelmi állapotot vont maga után, amiből már könnyen létrejött a preszucidális érzelmi állapot. Mivel a sikertelen öngyilkossági próbálkozások száma sokszorosan felülmúlja a sikeresek számát, feltételezhetjük, hogy sokszor inkább csak figyelemfelkeltésről, jeladásról, segítségkérésről lehetett szó. A másik tényezője a sikertelen öngyilkosságoknak az volt, hogy általában kevésbé hatásos eszközöket választottak, ami persze részükre akár tudatos is lehetett.⁶

Salgótarjánra vonatkozó adatunk mindössze egy újsághír, amely egy cselédlány erőszakos halálát közli: „Véres szerelmi dráma történt városunkban áldozó csütörtökön reggel. Bogdán Pál 30 éves államrendőr szerelmi féltékenykedésből lelőtte Kalenák Mária 21 éves bejáró ta-

karítónőt. A leány azonnal meghalt, a férfit pedig életveszélyes sebeivel a bányatársulati kórházba szállították”.⁷

Prostitúció

A deviáns viselkedés másik formája, a prostitúció is érintette a cselédeket, ám csak kis hányadukat. Mindemellett tény, hogy a prostituáltak jelentős része korábban cselédként dolgozott. Van valami nehezen megfogalmazható hasonlóság – természetesen a radikális különbség mellett – a cseléd és a prostituált munkája között, hiszen mindkettő intim interperszonális kapcsolatba kerül munkahelyén a munkaadójával, akivel egyenlőtlen hatalmi viszonyban van. „Már az a tény is, hogy annyi sok cseléd lányt találhatunk a prostituáltak körében, azt igazolja, hogy nem a gazdasági szükség a döntő tényező. A hosszú idő óta észlelhető cselédhiány következtében a szolgálólányok helyzete nem a legrosszabb” – írta 1930-ban a prostitúciót taglaló könyv szerzője.⁸ Mit értett ez alatt? A közfelfogás szerint a cseléd lánynak „jó dolga” volt, hiszen munkája mellé ellátás is járt. Kapott szállást, ételt, ajándékokat, vagyis nem nyomorgott. Ugyanakkor állásának kötöttsége, a kiszolgáltatottság, a rossz bánásmód, a szabadság iránti vágy gyakran erre az útra térítette. Más magyarázat szerint vidéken gyakori volt a házasság előtti nemi élet, mely bizonyos fajta próbaházasságnak számított, nem találtak benne kivetnivalót. A városban azonban ez a fajta kapcsolat nem végződött evidens módon házassággal. A legális prostituáltak harmada, az alkalmi prostituáltaknak viszont a fele volt korábban vagy ezzel egyidejűleg cseléd. Az utóbbiak általában a nagyon fiatalok – a húsz év alattiak – közül kerültek ki. Indítékként főleg az anyagi okokat találjuk, vagyis racionális döntés eredményeként dolgoztak prostituáltként. Azonban ezek a cselédek általában árvák voltak, esetleg nem volt kapcsolatuk a szüleikkel. Vagyis ezek a körülmények, a magányosságuk, a kontroll hiánya is szerepet játszhatott prostituálódásukban. Ez az állapot a cselédek jóval nagyobb hányadára is jellemző volt, belőlük mégsem lett prostituált. Az anyagi készlet, a kapcsolatrendszer hiánya mellett még egy motiváló tényezőt kell megemlítenünk, a törvénytelen gyermeket. A helyzetből kifolyólag a gyermek eltartása teljes egészében az anyára hárult, így sokszor más megoldás híján lett az anya prostituált.

Végül szintén a prostitúció felé sodorhatta a cselédeket a háziak vagy azok vendégeinek a csábítása, vagy a nem megfelelő cseléd tartási szokások: „különös tiszteletet éreznek a feléjük közeledő, náluknál finomabb emberrel szemben, azt hiszik, hogy a vele való érintkezés őket is felemeli”.⁹ De a szolgálat során az akarat szisztematikus elnyomása, a lenézés megtörte az erkölcsi ellenállóképességet a korabeli megközelítés szerint. Ezt támasztja alá a kor nővédője és feminista, Perczelné Kozma Flóra beszélgetése egy cseléd lányal, aki épp bárca kikérésére készül: „Mikor az egyik intelligens, nagyon jóképű és valósággal zokogó leánynak azt mondtam, hogy gondolja meg jól a dolgot, vajjon ilyen jobbérzésű leány képes

lesz-e ezt a nem embernek való életmódot megszokni, az asztalra leborulva felelte: tessék elhinni, mint cseléd sem éltem emberhez méltó életet! Reggeltől estig baromként dolgoztam s bár iparkodtam lelkiismeretesen végezni dolgomat, soha jó szót vagy csak egy rövid pihenő időt nem kaptam s most már ehetetlen kosztot tartottak...¹⁰

A gazda-cseléd viszonylat erkölcsrontó részének tartották azt is, ha a cseléd túl magas fizetést kapott, túl sok ajándékban részesült, köztük nem neki való ruhában, ha nem figyeltek rá és megengedték neki a szeretőtartást is. A helyzet további súlyosbodását hozta a vizsgált korszak elején a háború és a vele járó gazdasági helyzet, így „... a megváltozott, nehéz viszonyok miatt szerencsétlen elvakított lányaink és asszonyaink tömegesen sietnek az államilag szentesített erkölcstelenség karjaiba.”¹¹ Ez ellen a tendencia ellen lépett fel a Magyar Egylet a Leánykereskedelem Ellen elnevezésű szervezet. A háború során, valamint az azt követő időszakban a cselédlányok bérét sokszor a felére is lecsökkentették, így a gazdasági tényező prostituálódásukban hangsúlyozottabban szerepelt.

A salgótarjáni prostitúcióra vonatkozó források nem tartalmaznak adatokat a prostituáltak korábbi foglalkozásáról. Ugyanakkor a lentebb közölt esettanulmányok alátámasztják a cselédprostitúció városi meglétét.

A városi tisztiorvos 1925-ben beszámolójában megjegyzi, hogy más ipari gócpontokhoz hasonlóan Salgótarjában is nagy a nemi betegek száma, melynek „eredete a titkos prostitúció ingoványába vezet.”¹² A prostituáltak foglalkozásukat titokban üzték, orvosi ellenőrzés nélkül, így terjesztve a betegségeket. Kocsmákban és kávéházakban szereztek alkalmi partnereiket. A titkos prostitúciót a rendőrség igyekezett felderíteni és felszámolni, kevés sikerrel. Az alábbi táblázat ábrázolja a felderített városi prostituáltak számát, közülük a betegeket.¹³

	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Felderített titkos prostituált	5	18	14	63	37	32
Közülük nemi beteg	-	3	4	5	4	4

Ezekben az években a városnak még nem volt szabályrendelete a prostitúció szabályozásáról. Az csak 1927-ben lépett életbe. Kötelezővé vált a kéj nők kéthetenkénti orvosi ellenőrzése, melyet a városi tisztiorvos végzett térítés ellenében. Ez viszont a bordélyos költsége volt, havonta lányszobánként 4 pengőt kellett fizetni a rendőrség pénztárába, ahonnan az orvosnak továbbutalták a pénzt. A rendelet hatására a hivatalosan működő bordélyok bezártak, ebben az évben már csak egy bordély működött 7 leányszobával és 6 kéjnővel, majd 1928. május 1-jén ez is bezárt.¹⁴

Egy névtelen feljelentés is utal arra, hogy a cselédprostitúció jelensége létezett a városban. A salgótarjáni cselédelhelyező, Laczkó Péterné ellen merült fel a gyanú, hogy a munka nélkül lévő cselédlányokat prostituálja. A névtelen levél szerint „Őszintén valljuk, hogy nem helyszerzőnek való

nő, mert többször szerelmeskedni vágyó fiatalembereket is megtűr a lányok között ülni pláne ha kap hozzávalót az illetőtől s akkor otthagyja kettesben a szobában ő pedig mit sem tudva távozik a hozzávalóval. Többször vizsgáló detektívek kergetik ki a fiatal embereket...” A levélben leírtak a nyomozás során nem nyertek bizonyítást, de a cselédközvetítő „irodát” erkölcsrendészetileg ezután fokozottabban felügyelték.¹⁵

Ugyanakkor a cselédszerzőket általában is gyakran vádolták erkölcsatlenséggel, közvetítéssel, a prostitúció melegágyának tekintve ezeket: „Úgy látszik, hogy a házi cselédek ügyének felkarolása révén sokat lehet tenni a prostitúció csökkentése érdekében, hisz közismert főként az állástalan cselédeknek a prostitúció felé való özőnlése. A hely nélküli cselédeknek szállást adó „kvártélyok” és a cselédszerzők üzletei azok a helyek, amelyek felé a kerítők csápjaitak kinyújtják.”¹⁶

Törvénytelen születek

A házasságon kívüli vagy törvénytelen születeket vizsgálva szintén találhatunk adatokat a házicselédekről. A taglalt korszakban a házasságon kívüli születek számát, mértékét sokan a társadalom erkölcsi, morális szintjének a mérésére való eszköznek tekintették. Általában elmondhatjuk, hogy a paraszti társadalom szigorú normái nem engedték meg a házasság előtti nemi kapcsolatot. Néprajzi kutatások szerint a leányanyát megvetés sújtotta, koszorú nélkül kellett férjhez mennie, ha egyáltalán feleségül vették, és akkor is általában csak özvegyemberhez vagy öreglegényhez tudott hozzámenni. Természetesen azért nem volt ilyen egyértelmű a megbélyegzés, így az illegitimitás nem minden faluban jelentett devianciát, hiszen volt, ahol a vadházasság is elfogadott volt, esetleg a „próbaházasság intézményét” gyakorolták, mely szerint a házasság előtti nemi kapcsolat elfogadott volt és a gyermeknemzést szolgálta. Előfordult az is, hogy a szeretőtartás volt megengedett, de az abból született gyermek már szégyenletes volt. Másik végletként pedig megemlítendő az, mikor a házasságon belüli nemi kapcsolat is szégyennek számított. Mindazonáltal elvárták a menyasszonytól, hogy szűzen menjen férjhez, és mélyen elítélték, botrányosnak tartották az illegitim gyermek születését.¹⁷

A demográfusok több tényező alapján vizsgálják a törvénytelen születeket. Vizsgálják alakulásukat időben, térben, foglalkozási kategóriák, vallási megoszlás, műveltség szerint, a teljesség igénye nélkül. A születési anyakönyvek adatait felhasználva Salgótarjánban 1919–1944 között 11 107 élveszületés történt, melyek közül összesen 870 volt a házasságon kívüli születek száma, ami 7,83%-ot tesz ki, nagyjából az országos átlagnak megfelelően.¹⁸ Ez elég alacsony a budapesti adatokhoz képest, ahol ennek legalább a duplája volt, ugyanakkor a falvakban általában alacsony ez az arány. Tehát a városi közeg, ahol lazább a felügyelet a fiatal nők felé, mint a falvakban, befolyásolhatja a törvénytelen születek számát.

Salgótarjában a 870 hajadon édesanya közül összesen 113 dolgozott házicsselédként, vagyis 12,98%, ami alacsonyabb az országos átlagnál, bár erre egy 1901-es adat van csak hasonlításkeppen, mely szerint a törvénytelen születések egynegyedében volt házicsseléd az édesanya. Országos adatok szerint a cselédek után következtek a napszámosok, és a sor végét zárták a szellemi szabadfoglalkozásúak.

A kisvárosi közeg mellett a törvénytelen születések viszonylag alacsony számát a vallási hovatartozás is befolyásolhatta. A demográfusok számításai szerint azokban a megyékben, ahol magasabb a katolikusok és az evangélikusok aránya, ott ritkább a házasságon kívüli születés. A 113 salgótarjáni cselédlányból 103 volt katolikus, 4 református, 6 pedig evangélikus.¹⁹

Az anyák életkorát elemezve a következő adatokat kaptuk: 20 év alatt volt a salgótarjáni cselédlányok 11,2%-a, 43%-uk volt 20–24 éves, 25–29 évesen szült 34,5%-uk, 11,3%-uk pedig 30 éves vagy annál idősebb volt, hasonlóan az országos adatokhoz.

A gyermektartási perek között található eset jól érzékelteti egy megesett cselédlány sorsát. A per során felvett tanúvallomásokból megtudhatjuk, hogy az acélgyári orvosnál dolgozó salgóbányai Ilona 1943-ban, 19 évesen ismerkedett meg a gyári pékségben segédként dolgozó nős, háromgyermekes, 38 éves férfival. A lány eleinte nem tudta, hogy nős a férfi, később pedig azzal hitegette őt, hogy elválik, mivel a felesége, mialatt ő a fronton volt, megcsalta. A munkaadója házában találkoztak annak tudta nélkül a cselédszobában napi rendszerességgel, később pedig a lány közeli bányatelepen élő szüleinek házában. Mikor az orvos családjával egy napra Budapestre utazott, a pékségéd az egész éjszakát a lány szobájában töltötte. A lány édesanyja előtt, aki Salgótarjáról beutazott meglátogatni gyermekét, kapcsolatuk lelepleződött. Ugyanezen reggelen a feleség is a házhoz érkezett és botrányt csapott, leköpte a lány édesanyját. A cselédlány abbahagyta a munkát és hazatért szüleihez megszülni gyermekét. Pár év múlva ismét házasságon kívül szült gyermeket. Ezután a bányánál helyezkedett el. Érdekes még, hogy a szerető prostitúcióval vádolta a lányt, miszerint lisztrel és kenyérrel fizetett minden alkalomért, sőt, egy esetben meghívta egy sörre. A pert megnyerte az édesanya, illetve kiskorú gyermeke.²⁰ Ebben az esetben nem állnak a fentebb felsorolt kockázati tényezők – a távolság a családtól, a kapcsolatok hiánya –, de a körülmények, a hiszékenység mégis házasságon kívüli szüléshez vezettek.

JEGYZETEK

¹ Tóth Eszter Zsófia 2003. „Mi lesz akkor, ha meggyökerezek?” A vándorlás és visszavándorlás megéléstörténetei munkásnők életútbeszéléseiben. In: *Korall* 13. sz. 56.

² *A győrvárosi cselédelhelyező intézet és cselédotthon ismertetése*. Győr, 1907.

³ Tóth i. m. 57.

⁴ Márai Sándor 1934. *Egy polgár vallomása*. Befejező közlemény 9.

- ⁵ Szegedy-Maszák Aladárné és Stumpf Károlyné 1936. *Háztartási alkalmazottak kiskatéja*. Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, Bp. 118.
- ⁶ Gyáni Gábor 1984. *Család, háztartás és a városi cselédség*. In: *Magyarország társadalomtörténete I. Szöveggyűjtemény*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 376–391.
- ⁷ *Munka* c. városi hetilap 1923. május 12. 4.
- ⁸ Aldor Viktor 1930. *A prostitúció*. Bp. 198–199.
- ⁹ Dr. Bíró Béla 1933. *A prostitúció*. Bp. 78.
- ¹⁰ Perczelné Kozma Flóra 1915. Háború és cselédkérdés. In: *A nő* 2. évf. 6. sz. 93.
- ¹¹ Perczelné *i. m.* 92–94.
- ¹² Dr. Clementis Kálmán 1925. Salgótarján város egészségi viszonyai. In: *Salgótarjáni Almanach*, Salgótarján. 72.
- ¹³ Szvircsek Ferenc 1984. Adatok egy urbanizálódó település „munkásjóléti intézményei” kialakulásához. In: *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* 210.
- ¹⁴ Szvircsek *i. m.* 206.
- ¹⁵ Nógrád Megyei Levéltár V. 183/a, polgármesteri iratok: 3163/1932
- ¹⁶ Dr. Bíró *i. m.* 303.
- ¹⁷ Dr. Klinger András (összeállította) 1969. *A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968*. KSH, 404–405.
- ¹⁸ Nógrád Megyei Levéltár XXXIII. 1. a. Nógrád vármegye állami anyakönyvei másodpéldányainak levéltári gyűjteménye
- ¹⁹ Nógrád Megyei Levéltár XXXIII. 1. a. Nógrád vármegye állami anyakönyvei másodpéldányainak levéltári gyűjteménye
- ²⁰ XXV. 15. b. Salgótarjáni Járásbíróság polgári peres iratok, 1966.

HUBAI GÁBOR

413

repülők kócolják össze a hajad,
arcod gyermekistenek puha játszótére,
szemeid hús temető, minden bennük
ér véget, ami valaha megfogható.

szavaidból felhők nőnek egy ismeretlen égre,
esőik éveket tartanak – mérgezett szenteltvíz –
lemarják rólam bőrömbé égetett neved.

FRICS GYULA

A mi hegyünk, a Karancs

Sokan vagyunk, akik magunkénak valljuk. Az itteniek szinte mindnyájan. Talán össze sem számolhatjuk a Karancs szerelmeit. Régen az itt lakó népeké volt, akik szerették, itt éltek, itt haltak és elfogytak valamikor. A Karancs a ma élőké is, akiket ugyanúgy vonz a hegy, mint a hajdani embereket. Ezt fejezik ki a költő sorai is:

*„Honvágyam idehoz...
Meg-megsimogatom
A ráncos tölgyeket,
Dalra fakadt ágaik közt
Karancsra át a Salgó integet... ”*

Az idézett sorok a *Palóc Olimposzon* című versből valók. Írója Sabján Ferenc, a „Karancs kanizsai követe”, aki minden évben eljön Nagykanizsáról, felmegy a kápolnához, a kilátóhoz. A megtisztelő címmel a Palóc Parnasszus pódiumújság ruházta fel 2008-ban.

Nem véletlen, hogy Fancsik Jánost a hegy bűvölete a *Vallomások a Karancs–Medves vidékéről* című csodálatos könyve és fotói összeállítására indította. A Karancsot Noszky Jenő geológus nevezte először „Palóc Olimposz”-nak 1912-ben. Ha ködös-felhős időben csodáljuk ezt a hegyet, azonnal megértjük a névadást. De nem kell hozzá a pára sem. Fancsik János könyvének csodálatos természeti képei, a *Vallomások* egyértelműen mutatják, hogy a „mi hegyünk” csakis az istenek tartózkodási helye lehet. Ács Irén fotóművész gyönyörű, környékünket bemutató albumot készített *Istenek a palóc Olimposzon* (1994) címmel. Ennek előszavában Praznovszky Mihály, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója így ír: „Az istenek valóban a Palóc Olimposzon élnek! Ezt én is tanúsíthatom, hiszen néhány nappal ezelőtt én is fent jártam a Karancs hegy tetején. Mondhatom, főséges élmény volt! Ámbár egyik halhatatlannal sem találkoztam, de máshol nem is lakhatnak.”

Az Isten ma is jelen van a hegyen. Ezt négyen is elmondhattuk 1967-ben: Czibula Elemér, Holub Sándor, a fia és jómagam. A kápolna környékét, a körmeneti utat rendeztük, amikor Elemér bácsi csákánya egy szár-

nyas aknát fordított ki a földből. A csákány éle a gyújtófej alatt két centire volt... Istennek hála, mindnyájan életben maradtunk.

Többen állították, hogy ez a név Mikszáth Kálmántól ered. Az író, a nagy palóc nevekkkel is dédelgette szeretett szülőföldjét. Tőle származik többek között a Palóccország, Görbeország és a Karancskeszti vármegye elnevezés, de az Olimposzról nem írt. Nem szándékom senkit elkeseríteni, de Prakfalvi Péter geológus kérésére Praznovszky Mihály mai technikai segítséggel végigtanulmányozta Mikszáth összes írását. „En még nem találkoztam ezzel a sorával” – írja az előbb említett albumban. Maradjunk meg tehát Noszky Jenő keresztapaságánál.

Az évmilliók sziklákat, gerinceket vizsgálták a geológusok. Már az 1800-as évek elején a francia Beudant. Aztán a magyarok, Noszky Jenő, Bartók Lajos, Prakfalvi Péter és a rimaszombati Gaál Lajos. Sok-sok évvel ezelőtt, még az emberek ittléte előtt felpúposodott ez a hegy és lett olyan alakja, ami a később itt lakóknak feltűnt és csodálatra készítette őket. Nem véletlen, hogy Pápai Károly néprajz- és történetkutató 1891-ben így írt: „*A Karancs kiváló tisztelet tárgyat képezte minden időben. Ez könnyen megérthető, ha meggondoljuk, hogy a messze környék legtömegesebb és legmagasabb kiemelkedése.*” Ide sorolhatjuk Horváth László, Karancskeszti néhai esperesének mondását is: „A hegyet, ahogyan meglátják, mind ide jönnek.” (1900-as évek eleje)

Most, ha a hegyeket járjuk, lábunk alatt a földben szinte mindenütt elődeink maradványai fekszenek. Így van ez a Karancs vidékén is. Gyakran véletlenszerű egy-egy lelet megtalálása. Legtöbbször azonban neves régészek, kutatók: Kubinyi Ferenc, a régész, a gróf Nyáry testvérek, Jenő és Albert, Márton Ferenc, Dornyay Béla, Nováky Gyula, Feld István, Patay Pál, Václav Furmánek és mások nevéhez fűződnek a feltárások. Ezek során a bronzkori, kelta, népvándorlás kori, morva-szláv, a honfoglalás kori és más, itt élő népek nyomai kerültek napvilágra.

Nagy a valószínűsége annak, hogy az elődök kultikus helynek tekintették a Karancs hegyet és ott áldozatot mutattak be. Nagyfalussy Lajos, kalocsai jezsuita szerzetes, történetkutató – 1946-ban, Lapujtőre írt levelében – elemzi a Karancs név eredetét. Szerinte a török-tatár eredetű *kara* igető ’néző’ jelentésű. Ezért a szóösszetételekben a hegynév jelentése lehetett ’Nézőhegy’ vagy ’Látóhegy’. A kazáni-tatár nyelvben a *Karaul* ’őrség’ jelentésű. Ez összefügg a Karancstól északra lévő, Losoncon túl húzódó egykori gyeplínia tényével. Így írja tovább a páter: „Lehet a Karancs helynévnek pogány kori szakrális jelentése is. Az ómagyar ’néző’ szónak volt ugyanis más értelme: ’jós’. A Karancs tehát a pogány korban ’oltárt néző hegy’ is lehetett. A Mocsáry által leírt *Kárráncs* név a hajánál előrán-gatott, megmosolyogtató.

Bálint Sándor, Barna Gábor könyve és Belitzky János néhai múzeumigazgató megállapítása szerint: „Keresztény szentélyeket szívesen telepítettek korábbi pogány kultuszhelyekre. Ilyenek: Mátraverebély-Szentkút, a

pöstyéni látókút, a felsőesztergályi kőszikla, az ecsegi Szentkút.” Ilyen lehetett a Karancs Kápolna-hegy.

Érdeemes megemlíteni még a *Bolhád-hegy* elnevezést. Anonymus: *Gesta Hungarorum* című művében (1200 táján) szerepel ez a név. Árpád „sok katonát harcba küldött... Vezéreivé Szovárdot, Kadocsát és Hubát rendelte... Ez a három úr arról a helyről indult el, amelyet Pásztónak mondanak, s előbb a Hangony vize mentén lovagolt, majd ezen a folyón átkelt a Sajó folyó mellett. Innen Gömör várának részein át vonultak tovább, és eljutottak a Bolhád-hegyig, majd a nógrádi részekén haladva a Galga vizéhez értek.” A leírást sokan, sokféleképpen értelmezték. Az azonban bizonyos: Gömör és Nógrád között egyetlen nagy, szembetűnő és tiszteletet követelő hegy van, a Karancs. Véleményem szerint ezt nevezhették egykor Bolhádnak.

Közben mosolygok. Jellemző esetet ír még le Anonymus. „Annak a földnek a lakosai önként meghódoltak nekik... Hírvivőkkel megüzenték (...) a győzelmet. Árpád és fővezérei ennek szerfölött megörültek, egy egész héten át ünnepet ülve lakmároztak, s majdnem minden nap megittasodtak.” Úgy látszik, a magyaroknak ez régtől szokása volt.

Mondák születtek. Ezek kapcsolódtak a szentkúti Szent László ugratásához és Szent Istvánhoz is. „Szent István, aki híres vitéz volt, ott lakott a Karancs hegyén. Nem maradhatott azonban a hegyen, mert ott sok híres népek, járkálók (rablók) voltak, akik őt bántották. Ezért lován egy ugrással elugratott innen a Szent-Kúthoz.” (Ez 18 km!) Hetény János – a Karancs néprajzi, vallási kutatója – hagyományromlásnak, történeti síkok egymásba tolódásának értelmezte a jelenséget. Még egy ilyen monda: „Mer’ már a töröktől körbe volt fogva az egész Karancs, de Szent István megvédte.”

Aztán az országra tört a tatár. Ennek legendája az, hogy IV. Béla, fiatal vitézei segítségével, környékünk falvain és a Karancs hegyén át menekült Znióváraljára. Sikátor falu templomában együtt imádkozott a néppel. Pál-falván lovának lába tört, Bélavárán (ez ma Marakodipuszta) harcolt és védekezett. Továbbmenekült Nyitrára, a Dunántúlra és onnan a királyi családdal együtt az Adriai-tenger szigetén lévő Klisza várába. Ott szülte meg a királyné tizedik gyermekét, Margitot. De másképp is szól ám a történet! Többen mondják, hogy Margit menekülés közben, a Karancson jött világra. Ugyan mit keresett volna a szülés előtt álló szerencsétlen, szegény királyné a Muhi csatából való borzasztó menekülés közben a hegyen?

Később, amikor visszaállt a rend, az őt segítőket megjutalmazta a király. András és Pál vitéz, akik lovukat adták, birtokot kaptak. Ma is Pál-falvának nevezik azt a részt, ahol katonáik, jobbágyaik akkor letelepedtek. Még hűgük is kapott földet. Kati nagyon beszédes volt. Az ő faluját ezért Kotyházának hívták. Znióváralján a király prépostságot alapított, a Karancson kápolnát épített.

A karancsi monda leglényegesebb eleme azonban az, hogy a kápolnát Margit királylány építtette. A kápolnaépítésről Varga Lajos – jászárokszállási ének- és imádságszerző – verset írt, és éneklésében ki is nyomtatta a legendát 1897-ben. A legenda szerint Margit királylány a Karancs hegyén

zárdát és templomot kezdett építeni, melyet mennyei jelenés motivált – írta Limbacher Gábor. A király menekülés közben itt talált nyugalmat, s ekkor megjelent neki Szűz Mária. A következő napon nem találták, amit előzőleg falaztak. Újra megépítették, de harmadnapon megint nem volt ott semmi az alapokból. Végül az egyik munkás felfedezte, hogy a falak egy másik hegy tetején állnak. Az angyalok éjszakánként áthordták a köveket. Margit királylány ebben Szűz Mária akaratát látta, ezért az építést az új

helyen (a mai Kápolna-hegyen) folytatta. „Ez a hely Mária kedves kegyhelye lett” – írta Varga Lajos.

A már említett Nagyfalussy Lajos szerzetes szerint „A szentéletű királylány mint apáca ugyan nem építhetett templomot, de közbenjáró lehetett egy kápolna építésében. Ezt a történetet a helyi hagyomány, ha tetszősen átalakított alakban is, de megőrizhette.” A legendát – az angyalok munkáját, a már beépített kövek áthordását – megőrizte emlékezetében a helyi lakosság. Még 1926-ban is, a kápolna egy részének helyreállításakor a plébános arra figyelmeztette az építőket, hogy a bolthajtást hagyják meg, mert azt az angyalok építették. A félkörös boltív (ma sajnos be van vakolva) Árpád-kori, román stílusú eredetre utal. A hiedelem kolostorépítésről is beszél. Úgy tudják, hogy a királylány itt élte vezeklő életét és a hegy egyik forrásából hordta naponta a vizet. A róla elnevezett Margit-forrás ma közel a határhoz, de Szlovákia területén található.

Vidékünkön lépten-nyomon találkozunk mondákkal, legendákkal. Egy csíksomlyói prédikációban (2015. április 21-én) elhangzott egy megállapítás: „Ezek nagyon kedves történetek, de hitelességük nem igazolható.” A Karancs környékén gyűjtött mondák az egykor a hegy lábánál élő emberek istenfélő hitét, vallásosságát, híres királyaink és szent életű királynőink iránti tiszteletét, szeretetét bizonyítják. Talán ha visszatérne Margit királylány, megerősíthetné hitükben a ma itt élőket!

Az előbbieken megismerhettük a kápolna építésének és a szent hely kialakulásának történetét, ám ettől többet is megtudhatunk azokról, apró történetekből, amelyeket megőrzött az emlékezet vagy lejegyeztek a krónikák. Ezek felsorolásával sok lap megtelne. Talán majd a Karancsról készülő új könyvemben lesz helye mindegyiknek.

Néhány érdekesebb történetet azért itt is elmondok. Zách Felicián Károly Róbertet akarta megölni. A királyt megvédő Cselen fia János a Karancs alatti Zách-birtokokat kapta jutalmul. Egy vadászat során elvesztette

feliratos aranygyűrűjét, amit 1820 körül találtak meg szántás közben Karancsságtól nem messze. 1943-ig egy főúri család birtokában volt. Ekkor nyoma veszett.

Mások egy aradi könyvtárban olvasták, hogy a kápolna mellett volt egy kút, 80 méteres. A törökök először az okleveleket, aztán az apácákat, végül a harangokat dobálták bele. A hagyomány a kápolna lerombolását is a töröknek tulajdonítja.

Azt kevesen tudják, hogy a magyarok itt, a Karancs alatti Romhánynál (a szlovákok Lipoványának hívják) jól elverték a Fülekre tartó felmentő sereget 1593-ban.

Bél Mátyás történetíró szerint Forgách Zsigmond nádor özvegye, Pálffy Katalin, 1621–1635 között több alkalommal „mezítelen lábbal (nudis pedibus) hágott fel a göröngyös dombokon keresztül, hogy imádkozzék.” Valószínű, hogy a törökidő alatt romossá lett kápolnát a Forgách család hozta rendbe.

A kápolna titulusát az 1761. évi püspöki Canonica Visitatio említi először. Ekkor Antiochiai Szűz Szent Margit nevére volt szentelve, mivel IV. Béla apja, II. András a keresztes háborúból hozta magával a szent ereklyéit. Mocsáry könyve szerint 1776-ban még jó állapotban volt a kápolna és a remeteház. Fráter Pál, majd utána Fráter Elek volt a remete. A remeték lakhelye két szobából, konyhából, kamrából, kis istállócskából állt. Később nem tesznek említést remetéről, és a kápolna is, a remeteház is tönkrement. A kápolnaromok mellé fafeszület került 1870-ben, 1896-ban pedig öntöttvas feszületre cserélték. Egy táblán Káposztásy Imre karancseszi prépost verse volt olvasható.

1896
*Emeld fel szívedet
Közel van itt az ég
Ha Jézus szenvedett,
Te zúgni fogsz-e még
Küzdj és ne ingadozz!
E jelben győzni fogsz*

A táblát 2000 körül újraöntette a Karancs Alapítvány, a szövegben egy sereg csúnya hibával. Angyal János buzgóságából fakápolna készült a régi szentély romjaira. 1911-ig ő volt a kápolna gondnoka. Ő hozta föl Somoskőújfalu templomából a Győri Könnyező Szűzanya kép régen készült másolatát. Az eredeti képet Walter Linch ír püspök mentette Győrbe 1652-ben (ma is ott látható), amikor az angol polgári forradalom elől menekült. A kép 1697. március 17-én, Szent Patrik ír védőszent napján, három órán át könnyezett. A kegyképről több másolat is készült, a somosi valószínű a Forgách család megbízásából.

Trianon kettévágta a Karancsot. Az akkori kilátótorony egyik feszítő kötele egy fához volt rögzítve, ami Csehszlovákiába került. A csehek rögtön kivágták a fát, a kilátó megbillent. A Magyar Kárpát Egyesület új fa-

tornyot épített. A háborúban ez is tönkrement. A mai kilátó 1964-ben épült egy kiselejtezett szovjet olajfúró torony felhasználásával.

1922-ben az Állami Főgimnázium cserkészcsapata táborozott a Kis-Kercsegen. Szerintem a forrást azóta hívják Cserkész-csurgónak. A csapat és a tábor parancsnoka Bárdos Lajos volt, a későbbi világhíres zeneszerző. Egyik nap észrevették, hogy a Kápolna-hegyen ég az erdő. A parancsnok vezetésével negyven cserkész rohamlépésben felment a hegyre. Négy óra alatt sikerült – szerszámokkal, víz nélkül – eloltani a tüzet. A szintén ott lévő cserkész, Vaskó Andor később verset írt az eseményről *Az erdő mesél* címmel. Ennek egy részlete:

*„Testvér, hallod-e, harsog az erdő
A Karancs tetején a halál tüze ég
Fuldokló füstöt hoz a szellő,
Égre parázslik a bérci vidék
S izzik a lángban a büszke tető
A völgyi torokból füst tör elő...
... De a füst az erdőt nem sokáig fojtja,
Most már tudom, testvér, akad aki oltja.”*

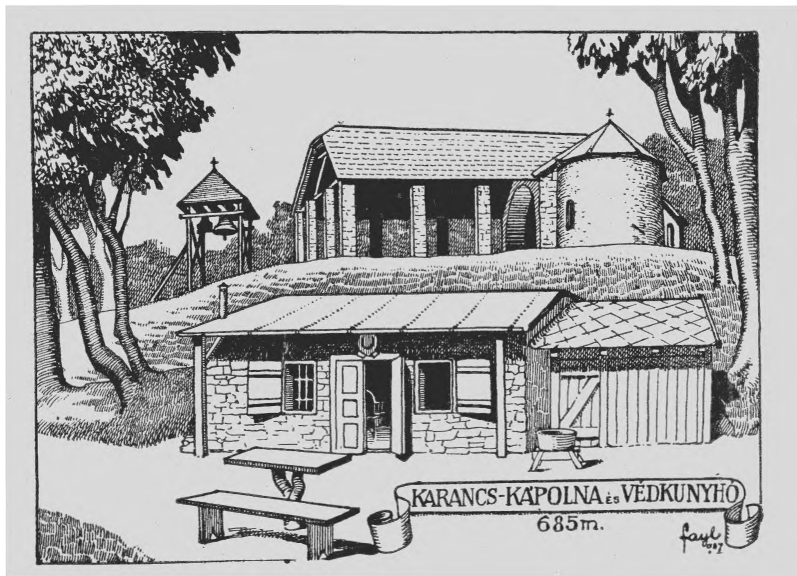
1926-tól Boroznaki Pál nyugdíjas bányász lett a kápolnagondnok. Saját házára kölcsönt vett fel, ebből építették újjá a középkori szentélyt. A fakápolna később szétesett. 1933–34-ben adományokból tovább folytatták az építkezést, de nem az eredeti középkori formája szerint. Az építmény tengelye É-D irányú lett. A bejáratot délre nyitották. A régi szentély oldalkápolnává alakult, de a kő diadalív megmaradt a vakolat alatt. Épült egy új remeteház is. Erről Fayl Frigyes salgótarjáni festőművész képeslapot készített.

Boroznaki Pál 1928-ban „Mária temetése” népi ajátatosságot szervezett, melyet ponyvafüzetek és „sugallat” nyomán alakított ki, s melyet minden évben Nagyboldogasszony előestéjén, vigiliáján, augusztus 14-én megtartottak. 1953-ban a határőrség – valószínűleg felsőbb vallásellenes utasításra – a Karancsra járkálást megtiltotta. A kápolna berendezését a hívek Karancsberénybe szállították, de a győri kegykép másolata – ki tudja miért? – fenn maradt a hegyen. Az 1950-es években Salgótarjában élt dr. Kardas József orvos, jezsuita szerzetes. Papi tevékenységet nem engedtek neki a kommunisták, de orvosi szolgálatot elláthatott. Családunk jó barátja volt. Apósommal, Lombos Zoltánnal rendszeresen járta a környező hegyeket. Egy karancsi útja során a kápolna mellett megtalálta az összegyűrt kegyképet. Hazahozta, és amikor Pannonhalmára került körzeti orvosnak, oda is magával vitte és nagy becsben tartotta. Amikor meglátogattuk feleségemmel, szobája falán láttuk a képet. Halála után az apátság képtárába került. Dr. Sólymos Szilveszter gyűjteményigazgató közlése szerint „a kép egy jó kezű festő munkája az 1700-as évek elejéről”. Az értékes festmény jelenleg a bencések budai rendházában van elhelyezve.

1926-ban a kápolnagondnok szerzett egy kis harangot. 1927-ben a salgótarjáni acélgyár adományozott egy 151 kg-os harangot. Patay Pál – egy-

Helytörténet

kori múzeumigazgató és harangtörténet-kutató – szerint acélból öntötték. Karancslapujtón is volt egy kis harang „Béla király idejéből”. Azt a hegyről vitték le valamikor réges-régen. „Boroznaki a kettőből öntetett egy nagyobbat így, az Árpád kori harang megsemmisült. Az újraöntött harangot pedig elvitték Hitler háborújába...” - írja Hetény János Karancs-kutató. A megmaradt acélharangot a helyiek szerint egy tarjáni középiskolai tanár lelökte és elvitte diákjaival a hulladék-vastelepre. Strichirs Károly plébános kiváltotta és a szóbeszéd szerint az aggteleki egyházközségnek adta. Zoltán fiammal 2008-ban elmentünk és felmáztunk az aggteleki templomtoronyba. Sajnos nem találtuk...

A kápolna mellett 1991-ben egy kiselejtezett vas villanyoszlopon alumíniumharang volt. Június 30-án ezzel a haranggal a salgótarjáni 153-as számú Dornyay Cserkészcsapat Frics Gyula parancsnok vezetésével két órán át egyfolytában harangozott a szovjet csapatok kivonulásának örömeire.

A kápolna igen rossz állapotban volt az 1955 utáni években. Amennyire lehetett, Czibula Elemér gondozta. 1990-ben Kápolna Alapítványt hoztak létre. Vezetői: Szöllős Géza ÉMÁSZ telepvezető és Morgenstern Ferenc karancslapujtói polgármester. 1991-ben Urbán Zsolt mérnök tervei alapján felújították a kápolnát. Ezután építettek egy új remeteházat – olyat, amelyet – de remete már nem volt. A régi források környékét rendbe hozták, új fészületek kerültek az utak mellé, a régiek, például a Hármaskereszt, feltámadtak. Felújították a kilátó vas- és faszerkezetét. Ez a tevékenység sokakat fellelkesített. Útikalauzok készültek, Füst Antal salgótarjáni származású bányamérnök regényt írt a Karancsról. Valós és képzelt

történelmi személyekkel népesítette be a hegyet. Az egykori határőr őrshelyén webkamera létesült. Bármikor megnézhetjük, hogy esik-e már a hó a 729 méteres hegycsúcson.

Az emberek rádöbbenek, hogy a Karancson az Isten közelebb van. A búcsújárás ismét gyakorivá vált. Varga András esperes úr vezetésével immár tíz esztendeje minden évben pünkösd szombatján – a Karancs lábánál és távolabbi völgyein át – Somosközfaluból elmegy Szentkútra a „Kis-Csík-somos-lyói” zarándoklat. Talán még bensőségesebb a január 17-én, Árpád-házi Szent Margit ünnepe előestéjén a kápolnához induló csendes imamenet, engesztelő zarándoklat, amelyen a környező egyházközségek tagjai nagy számban vonulnak gyertyákkal a Kápolna-hegyre a hideg téli éjszakában.

És végül: ez a kis írás elsősorban nem a szakembereknek készült. Megírása során még egyszer végigjártam a már sokszor bebarangolt Karancsot. Végigjártam völgyeit, csúcsait, néztem fáit, virágait, a lábam alatt lévő köveket és a titkokat rejtő földet. Közben meghallgattam a hegy történeteit, amelyeket újra és újra elmesélt nekem. Ekkor arra kért, hogy mondjam el másoknak is. Olyanoknak, akik itt még kevésbé ismerősek. Megígértem. Megtettem.

BÖSZÖRMÉNYI ISTVÁN

Madách Imre és Kubinyi Ferenc

1862 augusztusának egy napján három látogatóval egy kocsi hajtott be az alsósztrégovai „*tornyos uri kastély udvarába (...) Kubinyi Ferencz védpaizsa alatt, kit Nógrádmegye apraja nagyja ismer...*” A kis társaságot „a legmelegebb kézzorításokkal fogadta” Madách Imre.¹ Az ember tragédiája költőjét ma már nemcsak „Nógrádmegye apraja nagyja” ismeri, de az egész művelt világ, hiszen alkotása az emberiség kincsévé vált. Szűkebb páttriájában két méltó emlékhely – Alsósztrégova és Csesztve –, iskolák, utcák, rendezvények, stb. viselik nevét, ami természetes és méltányos is. Ha viszont az említett Kubinyi Ferencre kérdeznénk rá, félő, hogy a mai „Nógrádmegye nagyja” se ismeri őt, jobbik esetben annyit tud róla, hogy Szécsényben múzeum és utca viseli nevét, szobra is van Salgótarjánban, a Baglyaskői Természetvédelmi Látogatóközpont területén. Azt viszont, hogy mivel érdemelte ki mindezt, kevesen tudnák megfogalmazni. Ma-

dách és Kubinyi persze közvetlenül nem hasonlítható össze, hiszen az utóbbi nem a szépirodalmat művelte, életpályájuknak azonban több metszéspontja is volt, ezek egyike a bevezetőben említett sztrégovai látogatás, melyre még visszatérünk.

Felsőkubini és nagyolaszi Kubinyi Ferenc (1796–1874) főszolgabíró, országgyűlési képviselő, geológus, paleontológus, archeológus, író, a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia tagja születésének idején. 220. évfordulója jó alkalom arra, hogy a feledés homályából kiemeljük az egyetemes magyar tudományosság, a megyei és országos közélet jeles képviselőjét, aki tevékenységét

szerepén így értékelte: „*Amit tettem, tettem azt édes hazám iránti kötelességből és a honi tudományosság érdekében.*”

A Losonc melletti Vidéfalván és a Szécsény közeli Pilinyben birtokos Kubinyi András (1766–1851) „a tudományoknak, úgy valamint minden jó-

nak kedvellője és elő segítője” volt, akinek „Két jól nevelt fijaiban, Ferentzben és Ágostonban van s lehet reménysége, hogy ezek is jó szüleik nyomdokait fogják követni.”² A két fiú, Ferenc és Ágoston (1799–1873) életpályája a monográfus Mocsáry Antal elvárásainak megfelelően alakult. Ágoston, amellet, hogy természettudósként, tudományos íróként jeleskedett, a Nemzeti Múzeum igazgatója volt az 1840-es években.

A losonctamási evangélikus egyház keresztelési anyakönyve szerint 1796. március 21-én keresztelték meg Kubinyi Ferencet. Tanulmányait a besztercebányai evangélikus liceumban kezdte, ahol nagy hatással volt rá tanára, Zipser András (1783–1864), akire utóbb így emlékezett: „... szerencsés voltam az ásványtanban Zipsertől 1810–1813-ig oktatást kapni, 1813. évben Zólyom, Nógrád, Kis-Hont és Gömör megyéket, föld és ásványtani tekintetben vezérlete alatt beutazni. A két utóbbi megyébeni tudományos utazásomat 1813-ik évben német nyelven mint 17 éves ifju irtam le.”³

Debrecenben, majd Pesten folytatott jogi tanulmányai és joggyakornoki munkája befejeztével 1828-tól mint Nógrád megye táblabírája és főszolgabíró számos közhasznú intézményt alkotott, illetve támogatott. Meghonosította a közmagtárakat, Balassagyarmaton raddolgoztató intézet felállítását eszközölte ki a vármegyétől, Losoncon börgyár alapítását kezdeményezte, melynek elnöki tisztét is ellátta. Figyelmét nem kerülte el a közművelődés sem: „A nép nevelése minden polgári jobblétnek, erkölcsnek és felebaráti szeretetnek fő alapja” – írja 1842-ben egy, a losonci kisdedóvó javát szolgáló kiadvány előszavában. Főszolgabíróként ott van fivérével együtt az oktatás színvonalát, ezen belül a magyar nyelv terjesztését, a nőnevelést elősegíteni hivatott Nógrádi Nemzeti Intézet előkészítő bizottságában.⁴ Bár buzgó protestáns volt, a szabadelvű eszmék híveként más vallásfelekezetek érdekében is hathatósan közreműködött. Így sokat tett a Balassagyarmaton felállítandó katolikus nemzeti iskola érdekében. Nagy pártolója volt a tudományoknak és az irodalomnak is. Kisfaludy Károlynak az első *Aurora* megindítását segítette. „A vármegye új székházába jól szervezett, művelt ellenzék vonult be. Ennek egyik vezére Kubinyi Ferencz volt, a ki az 1836. évi országgyűlés után mindegyre jelentékenyebb befolyást nyert a vármegye közéletében” – írta róla az utókor méltatója.⁵

A liberális, sőt radikális reformokat sürgető nógrádi nemesség képviselőjeként a harmincas, negyvenes években a pozsonyi reformországgyűléseken hallatja hangját. Nógrádi tudósítóként ír a Törvényhatósági Tudósításokba. Kossuth, Széchenyi, Wesselényi mellett a diéta vezéralakjai közt emlegetik őt.⁶ „Az országgyűléseken mindvégig a szabadelvűekhez tartozott, de azért az ő indítványára szavazta meg mégis a 32-ki országgyűlés a múzeum, s a Jankovich-féle nagyhírű gyűjtemény megvételét, a mely alapja lett a múzeum (Magyar Nemzeti Múzeum, B. I.) régiségi osztályának.”⁷

Kubinyi Ferenc 1821-ben nősült, a Kisterenyén és Ludányban birtokos losonci Gyürky Pál (1783–1859) királyi tanácsosi leányát, Franciskát (1805–1858) vette feleségül. Nevezetessé vált házukra így emlékezett egy volt losonci liceumi diák: „A Gács-utca közepe táján volt a nagy Kubi-

nyi-ház, ehben lakott a tudós Kubinyi Ferencz, kit felette ritkán lehetett nyilvános helyen látni, örökösen el lévén tudós bűvárlataival foglalva. Egyébiránt ritkán is volt otthon, az év nagy részét Pesten töltötte a rokon szellemelek társaságában. Neje volt Losonczon a legelső úrnő, öltözetben és háztartásban. Salonjában a vidék nagytekintélyű notabilitásait fogadta, gyermeke nem lévén, élt és élvezett."⁸

* A Kubinyi-ház XX. század eleji képeslapon

Ez a Kubinyi-ház, pontosabban Gyürky Franciska szalonja a losonci. sőt megyei társas élet egyik központja volt. ahol a ház úrnője szervezte a jótékony célú előadásokat, rendezvényeket, bálakat például a helyi kisdudóvó támogatására. „A losonczy társalgási kis világ hölgy géniusa” nem csupán „a vidék nagytekintélyű notabilitásait fogadta”, de olyan országos hírnévű személyiségeket is vendégül láttak a Kubinyi-házban, mint Egressy Gábor, a kor ismert színésze.⁹

Az ifjú Madách Imre életének egy sorsdöntő eseménye is a losonci Kubinyi-házhoz fűződik: 1844 tavaszán itt került közelebbi kapcsolatba majdani feleségével, Fráter Erzsébettel. Nem tudni, mikor járt Madách először Kubinyiéknál, az első utalás erre az 1843. március 2-i Szontagh Pálnak írott levél, melyben arra kéri barátját, hogy majd jöjjön fel hozzá Sztregovára, ahonnan együtt mennek az ötödikén adandó álarcos bála Kubinyiékhöz.¹⁰ 1844. február utolsó napján kelt levelében részletesen beszámolt Szontaghnak az akkori farsangi bálról, és persze Erzsiről, aki „*mint egy lidércke (...) örvény fölibe csal és megfoghatatlan...*”, akivel az első füzér-

táncot táncolta „*törvényszerűleg*”. Aztán jött a második tánc: „*E. nem kap táncost. A párok sorba állnak. E. ül, pirul, zavarva nől. Én, ki szinte nem táncoltam, ép mellette ülök és egy darabig gyönyörködöm zavarán, végre táncosa lettem.*”¹¹ A nevezetes levél teljes terjedelemben olvasható Harsányi Zsolt Madách-trilógiájában.¹²

A táncosból másfél évvel később férj lett. A szerencsétlen végű házassághoz az első lépést Madách Imre Losoncon, a Kubinyi-házban tette meg. Arról, hogy Kubinyi Ferenc is jelen volt-e azon a bizonyos estélyen, nincs szó a levélben, ott volt viszont Madách Imre testvére, Károly, a Fráter Erzsit gardírozó nagynéni, Fráter Pálné és Kubinyiné majdani sógora, Ottlik Ákos, ismert nógrádi közszereplő is, aki Madách Imre egyik első szerelmét, Gyürky Franciska húgát, Amáliát vette nőül...

Kubinyi Ferenc szerteágazó közéleti tevékenysége mellett természettudományos kutatást, gyűjtést is folytatott, főleg a föld- és őslénytan, valamint a régészet terén. 1837-ben felkeresi az ipolytarnóci Borókás-patak árkát, „ahol a kopár dombok legborzasztóbb alakban mutatkoznak, a földből kiálló egy-egy nagyobb darab kövesült fát vevénk észre” – írja 1842-ben a *Nógrád megyében Tarnóczi helység határában található óriás nagyságú kövesült fáról és azt környező kőemekről földismereti tekintetben* címmel megjelent tanulmányában.¹³ A ma már világhírű megkövesedett ősfenyő egy darabját losonci házában helyezte el, gyarapítva azt a kincsesbányát, amelyről a kortárs Jeszenszky Danó (1824–1906) így írt: „*Az egyes polgárok szép könyvtárain s gyűjteményein kívül különösen megemlítendő, ismert hazánkfia, Kubinyi Ferencnek nagybecsű és nevezetes pénz- régiség-gyűjtemény- és fegyvergyűjteménye.*”¹⁴

Ugyancsak Kubinyi Ferenc volt az, aki a Karancs és Medves vidékét bejárva elsőként írta le a Salgó és Somoskő különleges bazaltképződményeit.¹⁵

A híres losonci gyűjtemény „régiségei” saját gyűjtésből származtak, hiszen Kubinyi Ferenc a régészetet is művelte, számos nógrádi, kő- és bronzkori lelőhely – Dolány, Lapujtó, Kisterenye, Madácsi, Piliny, Varsány – első ismertetését és leletmentését köszönheti neki az archeológia. Leleteinek zöme a Magyar Nemzeti Múzeumot gazdagította. A legismertebb a kisterenyei Hársas-hegyről származó aranykincs a helyiektől való vásárlás és az ott 1833-ban végzett ásatás eredménye volt.¹⁶

A reformkori tudományos élet fórumaként 1840-től rendszeressé váltak – Kubinyi Ferenc közreműködésével is – a *Magyar Orvosok és Természettudományos Vizsgálók Vándorgyűlései*. 1847-ben Zipser András, a Kubinyi fiúk volt tanára indítványozta egy földtani-bányászati egyesület alakítását. Erre 1848. január 3-án Videfalván került sor. A Kubinyi fivérek és tudós barátaik által kidolgozott program elfogadásával megszületett a világ 3. geológus társasága (London 1807, Párizs 1830 után) a Magyarhoni Földtani Társulat, amely a forradalom és szabadságharc miatt csak két év múlva kezdte meg máig tartó működését. Az alapítás emlékét 1994 óta magyar-szlovák nyelvű emléktábla őrzi a videfalvi, egykori Kubinyi-kastély falán.¹⁷

Amikor elhangzik, hogy „*Talpra magyar, hí a haza*”, Kubinyi Ferenc a tudományos tevékenységet közéletivel váltja fel. 1848. március 11-én Csesztvén Madách Imre és 12 nógrádi nemes (Beke Gábor, Fráter Pál, Fajnor János, Majthényi Pál, Tímár Sándor, Veres Pál, Komáromy Imre, Paczolay Nárcisz, Plachy Ferenc, Frideczky Lajos, Plachy Tamás, Huszár István) levelet ír Kubinyi Ferencnek arra hivatkozva, hogy most „egyesülésre hívnak a haza jelen viszonyai minden hazafit.” „Szilárd férfiúi jellemére” apellálva közlik vele, hogy hozzá kívánnak járulni ahhoz, hogy a megürült követi posztra őt válasszák meg,¹⁸ ami a március 28-i megyei közgyűlésen meg is történik. Július 5-én a népképviselői országgyűlésen már jelen van Kubinyi Ferenc, de részt vesz a megye életében is. A májusi megyei közgyűlésen, ahol kihirdetik a márciusi törvényeket, leteszi az esküt Ráday Gedeon, az új főispán. Székfoglaló beszédére a vármegye közönsége nevében Kubinyi Ferenc válaszol. A losonci járásban hadfogadó biztosként is tevékenykedik, adományokat gyűjt a haza javára. A népképviselői országgyűlés pesti időszakában egyértelműen Kossuth híve, a debreceni ülészakon viszont már a mérsékelt Béke párthoz csatlakozik. Képviselői tisztségéhez mindvégig hű marad, 1849. július 25-én még ott van a szegedi országgyűlésen.¹⁹

Kubinyi Ferenc hadfogadó biztos, országgyűlési képviselő és Madách Imre megyei főbiztos, Nógrád megye teljhatalmú választmányának tagja feltehetően találkozott az 1848/49-es évek forrágában, de ennek írásos nyoma nincs. Életútjaik legközelebbi metszéspontja az 1861-es országgyűlés lesz.

1849. augusztus 9-én Losonc a szabadságharc mártírvárosa lett, miután Grabbe orosz altábornagy katonái kirabolták, feldúlták és felégették. Kubinyi szerint háza módszeres, az inkvizíció máglyáit idéző pusztítását a jelenlévő osztrák császári biztos irányította, aki a képeket, bútorokat összevagdaltatta, leöntette szurokkal és puskaporral, úgy gyújtatta fel.²⁰ A Kubinyi-ház felbecsülhetetlen értékeiből csak töredékesen maradt meg néhány darab.²¹

A szabadságharc bukása után Kubinyi Ferencet – ahogy Madách Imrét is – bebörtönözték. A népképviselői országgyűlés tagjaként előbb halálra, majd 9 év várfogságra ítélték, de Haynau menesztése után, 1850-ben elengedték büntetését. Az 1850-es években mint megfigyelt személy nem politizált, elsősorban tudományos munkásságot folytatott. 1853–54-ben az általa Vahot Imrével együtt szerkesztett *Magyarország és Erdély képekben* című kiadvány köteteiben publikálta írásait. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban tiszteletbeli tagjává választotta Kubinyi Ferencet, aki a matematikai-természettudományi bizottság elnöki tisztét töltötte be. Az MTA *Értesítőiben* számos tanulmánya jelent meg: *A Tisza medre, mint az ősemlősök sírkertje, föld- és őslénytani tekintetben – Pest, 1855.*; *Őslénytani adatok Magyarországról – Pest, 1856.*; *A teve és a ló – állat- és őslénytanra s a magyarok keletről eljövételére vonatkozólag – Pest, 1859.*

A reményekkel kecsegtető 1861-es országgyűlésen Losonc képviselőjeként a Határozati Párthoz csatlakozva ismét tevőlegesen van jelen, Madách

Imrével együtt az alkotmányosság felújítása és a függetlenség mellett száll síkra. Nem rajtuk múltott, hogy az országgyűlés eredménytelenül feloszlattott. Kubinyi Ferenc *Országgyűlési beszéde*, ahogy Madáché is nyomtatásban megjelent (Pest, 1861). 1865-ben még egyszer elfogadta losonci, losonctugári hívei jelölését, de nem ő lett a járás képviselője. A választást Czebrían gróf nyerte meg, Steller Antal ügyvéd (Petőfi losonci vendéglátója) szerint „lélekvásárlás, etetés, itatás” eredményeképpen. Kubinyinak nem annyira a bukás ténye, mint inkább régi elvbarátainak ezzel kapcsolatos magatartása fájt. Végérvényesen felhagyott a politikával, sőt akadémiai tisztségéről is lemondott.²²

Kubinyi Ferenc „*mint író és tudós is számos értékes művel gyarapította az irodalmat, különösen a cosmographia, archeologia és műtörténelem köréből, s mikor már élete 67-ik évét is betöltötte, egészen saját költségén egy kirándulást rendezett Ipolyi Arnoldddal és Henszlmann Imrével Konstantinápolyba, az ott gyanított Korvinák kutatása és eshetőleges megszerzése végett.*”²³ A három tudós 1862-ben meg is találta Mátyás király könyvtárának néhány darabját. Ezek utóbb I. Ferenc József király közvetítésével az MTA könyvtárába kerültek.

Ugyancsak 1862-ben került sor a bevezetőben említett alsósztrégovai látogatásra, Kubinyi Ferenc és Madách Imre utolsó találkozására. A Gombostú című lap a Pesti Naplóra hivatkozva hírül adta, hogy „*Kubinyi Ferenc és Rómer Flóris tudós hazánkfiak ... nem sokára körutra indulandnak, Nógrádvármegye valamennyi régi várának, váromjainak és várhegyeinek a helyszíneni régészeti és hadépítészeti szempontból való fölvételére s térrajzainak egybegyűjtésére.*”²⁴

A Magyar Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottsága célul tűzte ki a Magyarországon fellelhető levéltárak, régiségek, történeti értékű épületek felmérését, amivel Kubinyi Ferencet és Rómer Flóris (1815–1889) bencés paptanárt, történész-régészt bízta meg. A két tudós és Bergh Károly építész 1862 augusztusában Nógrád megye műemlékekben gazdag tájait látogatta meg, hogy az ottani nevezetes épületeket felmérjék és lerajzolják. Ennek az útnak egyik állomása Alsósztrégova volt. Madách Imre, nem sokkal Arany János látogatása után, örömmel fogadta az újabb vendégeket. A látogatók megtekintették a kastélykertet, az evangélikus templomot, majd a régi, erődszerű Madách-kastélyt, amit a törökök elpusztítottak, de Madách Imre nagyapja, Sándor újjáépíttette. Kubinyiék látogatása idején magtárként és gazdatiszti lakásul szolgált. Rómert különösen érdekelte a számos érdekes régi okmányt rejtő, szépen rendezett, lajstromozott, rendben tartott családi levéltár. „*Több napi itt mulatás után vidáman s eléggülten hagytuk el e vendégszerető, kedves tanyát. Madách Imre elkísért bennünket a szomszéd Gácsig. Ki hitte volna akkor, hogy e fennkölt lelkű, s még alig 40 éves férfinak, az „Ember tragédiája” költőjének, itt utólszor szorítom baráti jobbát!*” – emlékezett utóbb Rómer Flóris.²⁵

A látogatás emlékére Madách Imre egy 1493-ban német nyelvterületen megjelent ósnyomtatványt (*Hilarius: Hymni. Expositio hymnorum cum com-*

mento) adományozott az MTA könyvtárának. A nyomtatvány előlapjára sajátkezű ajánlást írt: „*A Magyar Tud. Akadémiának ajánlja Madách Imre. A. Sztregován, 1862. augusztus 23. E nap kedves emlékeül, midőn Kubinyi Ferenc és Rómer Flóris barátimat magamnál tisztelhetni szerencsém volt.*”²⁶

Rómer Flóris néhány héttel Madách Imre gyászjelentésének kézhezvétele után megírta emlékeit az írónál tett látogatásról. Az *Emlékezés Madách Imrére* a Vasárnapi Újság 1864. december 10-i számában jelent meg.

A szellemiekben és jellembeliekben gazdag Kubinyi Ferenc szegényen, magányosan élte utolsó éveit. Felesége, Gyürky Franciska „*37 évig tartott boldog házasságuk után, huzamos súlyos betegség következtében 1858. dec. 24-én életének 53-ik évében*” halt meg.²⁷

1874. március 28-án Kubinyi Béla pénzügyminiszteri fogalmazó-segéd jelentette „*forrón szeretett nagybátyjának*”, „*Felsőkubinyi és Nagyolaszi Kubinyi Ferenc, volt országgyűlési képviselő úrnak, a magyar földtani társulat élethossziglani elnökének, a magyar tudományos акадеmia tiszteletbeli tagjának, több bel- és külföldi tudományos társulat tagjának stb. f. hó 28-án éjjel 1 órakor, rövid szenvedés után történt gyászos kimúltát.*” A gyászházban, a budapesti Széna téri takarékpénztár épületében evangélikus szertartás szerint történt beszentelés után a halottat a Kerepesi út melletti temetőben helyezték örök nyugalomra.²⁸

A Magyarhoni Földtani Társulat 1874. évi taggyűlésén egyszerre emlékeztek meg a két Kubinyi testvéréről: „*Alig kísértük Kubinyi Ágostont sirjába (1873, B. I.), a kérlelhetetlen végzet a boldogult testvér-bátyját is elszólítja körünkből az érdemekben és hazafiui erényekben oly gazdag Kubinyi Ferencet. A múlt században születvén, a régi gárda minden szép és nemes erényeivel birt, de azokat képes is volt a jelen kor szellemével és irányeszméivel mindenkor összekötni s kiegyeztetni. 79 évet számlálván lélekben ő mindig fiatal maradt, s úgyszólván lábán találta a halál, mert beteg nem volt, s halála előtt néhány nappal rendezett egy kiállítást a cholera-árvák és özvegyek javára, s bizonyosan sokan emlékeznek még közülünk reá, a mint – a Vasárnapi Újság szavaival élve – tárgyait magyarázta veres nadrágban, sarkantyús kordoványban, széles ősi pallossal oldalán, és sasztolas kalpagban azon eredeti csillogó szemű aggastyán, ki úgy tünt fel, mint ha nem is a múlt század végéről, de annak elejéről származnék, s Rákóczy kurucjai közt nevelkedett volna fel. Rajongó lelkesedéssel csüggött ő az alkotmányos szabadságon, s ritka érzékkel a tudományokon és művészeteken. Azért életét volt kész feláldozni minden pillanatban, emezekért vagyontát áldozta fel. Ő hazánk azon kevés – valóban nemes embere volt, ki az anyagi érdekek hajhászatába merült hitvány kornak mindkét irányban nemes példát mert kijelölni.*”²⁹

Losonc város tanácsa 1887-ben a „Belpiacot” a jeles fivérek emlékére Kubinyi térnek nevezte el. A történelmi városközpont a református és katolikus templommal, a Vigadóval, 1910 után a Kossuth-szoborral számos képeslapon volt látható. 1950-től Gottwald térnek hívták, csak az 1989-es

rendszerültetés után kapta vissza eredeti nevét, sőt a Kubinyi család címere felkerült a felújított Vigadó homlokzatára is.

Kubinyi Ferenc több tulajdonost megélt, többször átépített házában viszont semmi sem őrizi a hajdani lakók és neves vendégeik emlékét, még csak műemléki védeltséget sem élvez a losonci főutca legnagyobb múltú épülete...

JEGYZETEK

- ¹ *Vasárnapi Újság* 1864. december 10.
- ² Mocsáry Antal 1826. *Nemes Nógrád vármegyének Historiái, Geographiai és Statisztikai Esmértetése*. Pesten.
- ³ *Dr. Zipser Keresztély András életrajza Kubinyi Ferencről*. 1866. Pest.
- ⁴ Horváth István–Kovács Anna–Praznovszky Mihály 1989. *Reformgondolkodás Magyarországon a XIX. században*. Salgótarján; A Magyarhoni Földtani Társulat 1874 évi taggyűlésén elhangzott méltatás (a továbbiakban: Méltatás 1874)
- ⁵ Borovszky Samu 1911. (szerk.) *Magyarország Városai és Vármegyéi: Nógrád vármegye*. Bp.
- ⁶ Horváth–Kovács–Praznovszky *i. m.*
- ⁷ Méltatás 1874
- ⁸ *Losonczy reminiscenciák* 1843. *Losoncz és Vidéke*, 1890. IX–X.
- ⁹ Praznovszky Mihály 1984. *Madách és Nógrád a reformkorban*. Salgótarján.
- ¹⁰ Praznovszky *i. m.*
- ¹¹ Andor Csaba 2000. *A siker éve: 1861 – Madách élete*. Bp.
- ¹² Harsányi Zsolt 1932. *Ember küzdj...* II. Bp.
- ¹³ Vahot Imre és Kubinyi Ferenc (szerk.) 1853–1854. *Magyarország és Erdély képekben*. Pest.
- ¹⁴ Jeszenői Danó 1851. *Losoncz története*. In: Vahot Imre (szerk.) *Losonczy Phönix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv I*. Pest.
- ¹⁵ Vahot és Kubinyi *i. m.*
- ¹⁶ Szomszéd András 2002. *Zagyva mentén egybekelvéen*. Bányterenyé.
- ¹⁷ Kovács Gyula (szerkesztő) 1852. *Első jelentés a Magyarhoni Földtani Társulatról*. Pesten.
- ¹⁸ Radó György–Andor Csaba 2006. *Madách Imre életrajzi krónika*. Bp.
- ¹⁹ Praznovszky *i. m.*
- ²⁰ Katona Tamás történész előadása Losoncon 1987-ben.
- ²¹ Zipser-életrajz *i. m.*
- ²² Praznovszky *i. m.*
- ²³ Méltatás 1874.
- ²⁴ *Gombostű*. 1862. augusztus 9.
- ²⁵ Rómer Flóris: Emlékezés Madách Imrere. In: *Vasárnapi Újság*, 1864. december 10.
- ²⁶ <http://madach.mtak.hu/hu02htm>
- ²⁷ Kubinyi Ferencné Gyürky Franciska gyászjelentése. Pest, 1858.
- ²⁸ Kubinyi Ferenc gyászjelentése. Pest, 1874.
- ²⁹ Méltatás 1874.

GYUKITS GYÖRGY

Társadalmi osztályok *Az ember tragédiája* londoni színében

„Hadd lássam, mért küzdök, mit szenvedek.” (540)*

Ádám színről színre erre a kérdésre keresi a választ. A tizenegyedik, londoni ezek közül csak egy, de mégis az egyik legfontosabb, mivel Madách saját korát, a XIX. század közepét jeleníti meg benne. Felvetődik a kérdés, miért éppen Londont választja? A válasz egyszerű: mert ebben a színben a kapitalizmust ábrázolja, Anglia pedig a kapitalizmus hazája, továbbá London – a több mint hárommillió metropolisz¹ –, a világ legnagyobb városa, és egyben a piacgazdaság fellegvára.

Marx is Londonban írja az 1867-ben megjelenő fő művét, a *Tőkét*, melyben a tőkés- és a munkásosztály viszonyát vizsgálja. A XIX. századi gondolkodók közül ő az egyik, aki mind a mai napig nagy hatással bír a társadalomtudományokra a kapitalista társadalom mibenlétét feltáró diagnózisának révén. Marx osztályelméletét ezért választjuk a *Tragédia* elemzésében kiindulási pontul. Ennek a továbbiak szempontjából leglényesebb eleme, hogy a tőkés- és a munkásosztály közötti egyenlőtlenségek a tőkekoncentrációs folyamat által időben előre haladva egyre nőnek, ami végül társadalmi robbanáshoz vezet.

Nem véletlen, hogy a londoni színben a Tower egyik tornyából a piac forgatagába munkásruhában száll alá Ádám és Lucifer. Egyáltalán, miért ereszkednek le?

„ÁDÁM

... *Hogy tudjuk, mit érez:*

Le kell szállnunk a nép nagy rétegéhez.” (2660)

A szabadversenyos kapitalizmust Ádám és Lucifer – szociológiai kifejezéssel élve – résztvevő megfigyelőként szeretné megismeri, a társadalmi hierarchia alján lévő munkás horizontjából, hiszen mint a fenti idézetből látható, csak így „*tud(hat)juk meg, mit érez*”.

Milyen tapasztalatokat szereznek munkásgúnyába bújva?

* Az ember tragédiájának „érintetlen”, 1996-ban megjelent változatából származnak az idézetek. A szöveg számozott soraira utalnak a zárójelben lévő számok.

„A BÁBJÁTÉKOS (Ádám vállára ütve.)
Mit foglaljátok ezt a jó helyet,
Te jómadár. Csak az mulattat ingyen,
Ki életúnt, s felkötteti magát. –” (2700)

„A KORCSMÁROS
El hát padomról, semmiháziak.
Azt vélitek tán a' pénzt, hogy lopom,
Vagy gyermekem s nőm koldulásra term.” (2745)

„ÉVA
Mi szemtelenség.

ANYA
El tolakodó!
Tán azt hiszi, olyan e leány,
Kinek akárki mondhat szépeket! –” (2855)

„ANYA
Álmodhatik, a mit tetszik magának;
De a kinek e lányka báji nyílnak,
Az ily gézengúz ember nem lehet. –” (2860)

„CZIGÁNYASSZONY
Nem látom tisztán, éhség vagy kötél. –” (2870)

Ahhoz, hogy egyáltalán Ádám munkásruhában udvarolhasson Évának, Lucifernek cselhez kell folyamodnia:

„LUCIFER
... hazugságtól ne félj,
Felelj, mint kérdlek, s karjaidba dül. (2930)

(Hangosan, hogy a mögöttük hallgatkozó cigányasszony meghallja.)

Most látja már, Mylord, mi kellemetlen,
Álarcz alatt a nép közé vegyülni,
Mindüntalan új bánatomra bothunk,
Ha sejtené e nép, hogy négy hajónk
Még már ma révbe szálland Indiából,
Másképp fogadna.” (2935)

Így éli meg egy munkás a „minden ember egyenlő”-t. Ez lett hát a IX. színbeli francia forradalom egyenlőség eszméjéből. A kapitalista társadalom kialakulását megelőzően a születés, most a gazdagság és a vagyon válik a tisztelet alapjává. Ha gazdagnak hiszik, még az ördög is vonzó:

„*ANYA*
Nekem még társa sincsen ellenemre,
Bár orra kissé horgas, lába görbe”
De olyan tisztas, éltes férfiú. – (3005)

Ádámmal és Luciferrel azonban van még egy probléma amellet, hogy ágrólszakadt semmirekellőnek néznek ki: nem fogyasztanak, márpedig a kapitalizmusnak ez is egy lényeges attribútuma, noha igazán jelentőséget csak később, a XX. század derekán, az ún. fogyasztói társadalom leírásában nyer (Baudrillard, 1998). Mint ahogy azt Engelsnek a *Munkásosztály helyzete Angliában* (1980) című munkájából, ami a *Tragédia* előtt körülbelül tizenöt évvel jelent meg, megtudhatjuk, hogy a korabeli munkásosztály milyen nyomorúságos körülmények között élt, tehát ekkor még szó sem lehetett olyan mértékű fogyasztásról, mint az 1970-es években, a fogyasztói társadalom megjelenésekor.

A továbbiakban nézzük, Madách hogyan ábrázolja a munkásosztályt a londoni színben.

Három munkást formáz, akik típusokat jelenítenek meg. Az első a lázadó:

„*ELSŐ MUNKÁS (Az asztalnál)*
A gépek, mondom, ördög művei:
Szántól ragadják a kenyeret el. (2730)

...
A dús meg ördög, vérünket kiissza.
Most jöne már, hadd küldeném pokolba.
Több példa kéne, mint a múltkori. (2735)

...
Vígán pajtás! – mártíru! vérez el.
Neved közöttünk fényes név leend.

...
Emelkedjél fel, ők a csúfosak. –
(az elítélt elhalad kísértetével)” (3055)

A második munkástípus az apatikus:

„*MÁSODIK MUNKÁS*
Csak az ital maradjon, elfelejjük. (2730)

...
Bolond beszédek, jöjjön hát az a dús,
Én nem teendek véle semmit is,
Leültetem csak, lássa, ki az úr.” (2740)

A pillanatnak élő, bánatát italba fojtó alkoholista típusa ez.

Ami közös mindkettőben, hogy a fennálló rend illegitim, és csak a nyers erőszakkal tartható fenn. De ez a vélekedés nem légből kapott, hanem ta-

pasztalati, hiszen a piactér vesztőhelyé alakul, ahol egy munkást akasztanak. De végső soron ebbe a típusba sorolható a harmadik munkás is:

„*HARMADIK MUNKÁS*

Mit nyernél véle. Már ma függni fog.

Sorsunk meg, mint előbb, csak úgy forog. (2735)

...

Ne félj, ne félj, meg léssz boszúlva egykor. (3055)

Ezekkel a szavakkal Madách az 1810-es évek eleji angliai luddizmusra, a technofób géprombolásra utal.² Ez a korakapitalizmus osztályharcának megnyilvánulási formája, melynek még nincsenek távolabbi politikai céljai – minden bizonnyal ezért is játszódik a munkások első jelenete kocsmában. A kocsmáros szavai jól kifejezik a munkásosztály jövőtlenségét, melynek ő egyébként anyagi haszonélvezője:

„*KORCSMÁROS (Vendégei közt)*

Úrak vígan, a tegnap elveszett,

A holnapot nem érzjük el soha. (1725)

A társadalmi hierarchia legalján vannak a koldusok:

„*ELSŐ KOLDÚS*

E hely sajátom. Itt van engedélyem.

MÁSODIK KOLDÚS

Könyörülj rajtam, másként meghalok.

Már két hete, hogy nem dolgozhatom.

ELSŐ KOLDÚS

Igaz koldús sem vagy hát e szerint.

Kontár sehonnai, rendőrt hívok.

(A második koldús elsompolyog. Az első helyet foglal) (2760)

A koldusok között életre-halálra szóló küzdelem zajlik, ez a felsőbb társadalmi csoportokba tartozók számára általában kevésbé érthető, mondván legalul már nincs miért küzdeni. Ez nem így van, hiszen itt az erőforrások szűkössége folytán az életben maradás a tét. Ezt az életre-halálra folyó harcot nyomornegyedekben, hajléktalanok között végzett kutatások során gyakran tapasztaltam. E deklasszálódott csoport erős kontroll alatt áll, a koldusnak elég a *rendőrt hívok* kiáltás, és elmegy.

Most nézzük a társadalmi hierarchia csúcán lévő tőkésosztály képviselőit, a gyárosokat:

„*ELSŐ GYÁROS*

...

Áruim jóságát kell megvesztegetnem.

MÁSODIK GYÁROS

A munkások bérét kell lehúzni. (2910)

ELSŐ GYÁROS

...

De hát ki mondja, hogy nőszüljenek.

Ki mondja, hogy hat gyermekök legyen. (2915)

MÁSODIK GYÁROS

Erősebben kell hát befogni őket,

Dolgozzanak fél-éjjel gyárainkban,

Elég pihenni a másik fele,

Kinek álmodni úgy sem czélszerű.” (2920)

A fenti idézetek a klasszikus angol közgazdaságtan megteremtőjének, Ricardonak,³ a XVIII–XIX. század fordulóján Angliában élt sikeres üzletembernek az elképzelését tükrözik. Véleménye szerint a munkabérnek csak a minimális létfenntartást kell biztosítania. Párbeszédüket hallva Ádám csak ennyit mond:

„ÁDÁM

El vélek. – Miért is hagytad látnom őket –” (2925)

Ádám azonban nem csupán a tőkésekkel – mint társadalmi osztállyal –, hanem a liberális kapitalizmussal szemben is éles kritikát fogalmaz meg:

„ÁDÁM

Mi verseny ez, hol egyik kardosan

Áll a meztelen ellenek szemében.

Mi függetlenség, száz hol éhezik

Ha az egyes jármába nem hajol

Kutyáknak harcza ez egy koncz felett.” (3105)

A fenti sorokban megfogalmazott kritika a liberális kapitalizmus lényegét kérdőjelezi meg: nem létezik szabad verseny, nincs egyenlőség a piacon, a tőkével szemben nincs esély. De nincs szabadság sem, a nyomorgó kizsákmányoltak nem szabadok, hanem rabszolgák, amit Lucifer ki is mond a szín elején:

„LUCIFER

Egyiptomban sem hallott volna fel

Ilyen magasra a rabok nyögése,” (2610)

Ádám társadalomkritikájának harmadik eleme, hogy az eredendő bűn magukban a társadalmi viszonyokban rejlik:

„*ADÁM*
Velőt fagyasztó látvány mit kísérsz?
Ki mondja itt meg, melyik bűnösebb,
Avagy csupán a társaság – ?
Hol ez rothad, – buján tenyészik a bűn.” (3060)

A fentieket Lovelnek, a gyárosnak a történetével illusztrálja Madách – akinek neve minden bizonnyal egy késő középkori angol balladai személyre utal, aki szerelme halála miatti gyászba halt bele.⁴ Történetét Lucifer mondja el:

„*LUCIFER*
 ...
Lovel gyárában dolgozott soká.
De az ön mérreg, s azt szivá örökké,
Aztán több hétre a' kórházba jött.
Kedves neénél a szükség beszólt,
Lovel fia ifjú volt és jószívű,
Meglelték egymást, és mindent feledtek. – (3040)

A férj kigyógyult s a nőt nem lelé,
Helye betölt, s munkát hiába kért,
Fellázadt keble, fenyegetni mert,
Lovel fia pofonnal válaszolt.
Az átkozottnak kés akadt kezébe –
Most itt viszik – a vén Lovel megőrült. – (3050)

Lucifer szavaiból az derül ki, hogy valójában a (tőkés) társadalom tehet mindenről. A munkás és a tőkés egyformán áldozat: a lázadó munkást felakasztják, a gyártulajdonos apa megőrül fia elvesztése miatt. A morális szempontok már a közgazdaságtan Ádámjának, a XVIII. század második felében élt Adam Smithnek a gondolataiban is fontos szerepet játszanak a piacgazdaság természetét illetően,⁵ de Madách kritikája messze túlmutat saját korán.

Végül arra a kérdésre keressük a választ, hogy a londoni színben, a párbeszédéből álló képek kaleidoszkópjából kirajzolódó társadalomkép és társadalomkritika vajon mennyire helytálló, és a *Tragédia* 1861-es megjelenése óta eltelt több mint százötven év után van-e még egyáltalán aktualitása? Azt kell válaszolnunk, hogy nagyon is. Madách nem ismerte Marx írásait, ráadásul Marx főművének, a *Tőkének* az első kötete csak jó hat évvel, 1867-ben jelent meg a *Tragédia* születése után. Mégis az osztályharc, a tőkekoncentráció, a kizsákmányolás, a kapitalizmus elnyomó jellege, mely Marx írásainak lényegi attribútumai, költészetté átlényegült formában a londoni színben is benne vannak. A munkásosztály politikai súlya pedig csak a XIX. század második felétől kezd meghatározódni, hogy a század végére megkerülhetetlen politikai tényezővé váljon. Madách jó ér-

zékkel tapint rá erre az egyre jelentősebbé váló társadalmi csoportra. Ráadásul szinte napi aktualitást ad a Tragédiának Piketty 2013-ban megjelent műve, a *Tőke a XXI. században*, melyben a szerző növekvő társadalmi egyenlőtlenségeket diagnosztizál, és a vagyonnak a társadalmi egyenlőtlenségek újatermelésében meghatározó szerepet tulajdonít. A fejlett nyugat-európai országokban és az USA-ban a napjaink vagyoni egyenlőtlenségei a 1870-es évek nagyságrendjét közelítik meg, ami lényegében Tragédia-korabeli állapotokat idézi. Piketty felhívja a figyelmet arra is, hogy e leggazdagabb réteg szinte egyáltalán nem fizet adót, ami a nyugati világ fejlett szociális ellátórendszerének fenntarthatósága szempontjából kritikus, és a XIX. századi mélyszegénység rémképét vetíti előre a gazdag országokban is, a harmadik világ országaiiban pedig a munkabért most is ricardói elvek alapján állapítják meg, melynek lényege: embertelen körülmények között végzett, megfeszített munka egy marok rizsért.

Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy ez a társadalomkritika, ami a *Tragédiában* megfogalmazódik Madách tollából, nem Londonban, és nem is személyes londoni élmények alapján íródik, hanem Magyarországon, ahol ebben az időben a kapitalizmus éppen csak kialakulóban volt. Pontosabban Alsósztregován, ami rámutat Madách nagyfokú társadalmi érzékenységére, „szociológusi” vénájára, hiszen innen az isten háta mögötti aprócska faluból tökéletes diagnózist állít fel a kapitalizmusról.

IRODALOM

- Baudrillard, Jean 1998. *The Consumer Society – Myths and Structures*. Sage, London.
Engels, Friedrich 1980. *A munkásosztály helyzete Angliában*. Magyar Helikon, Budapest.
Hobsbawm, Erik 2004. *A birodalmak kora*. Pannonica Kiadó, Budapest.
Piketty, Thomas 2015. *A tőke a 21. században*. Kossuth, Budapest.

JEGYZETEK

- ¹ <https://www.oldbaileyonline.org/static/Population-history-of-london.jsp#a1815-1860>
² <https://en.wikipedia.org/wiki/Luddite>
³ <http://www.britannica.com/biography/David-Ricardo>
⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Lord_Lovel
⁵ <http://www.britannica.com/biography/Adam-Smith>

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Interjú Grosschmid Péterrel

1850. július 14-én Madách Imréné Majthényi Anna osztályegyezséget kötött gyermekeivel, s ennek értelmében az ősi Madách-birtokot, Alsósztrégovát a legidősebb fiú, Madách Imre örökölte, az anyai birtokrészt, Csesztvét Madách Károly kapta örökségül házasságkötése után. Grosschmid Péter Madách Imre testvérbátyjának, Madách Károlynak az ükunokája. Hogy is néz ki a Madách család genealógiája Madách Károlytól kezdve?

Madách Károly Csernyus Emmával kötött házasságából 7 gyermek származott, közülük az 1858-ban harmadikként született fiú, Madách Pál örökölte Csesztvét. Az ő felesége volt báró Buttler Matild. Legidősebb gyermekük, Madách Alice lett az én nagymamám, aki 1907-ben ment feleségül márai Grosschmid Károlyhoz, a kassai id. Grosschmid Károly fiához. Ő testvére volt annak a Grosschmid Gézának, aki többek között Márai Sándor és Radványi Géza édesapja volt.

Milyen gyermekkori emlékek kötik Csesztvéhez?

Körülbelül négy- vagy ötéves koromban kerültem először Csesztvére, és attól kezdve nagykaszasz koromig kevés kivétellel ott töltöttem a nyári – és sokszor a téli – vakációimat. Nagymamám kifejezetten bátorított, hogy barátkozzam a helyi gyerekekkel. Abban az időben a most múzeumként működő épületben nagymamámon és idős édesanyján kívül még három család lakott, közülük az egyiknek volt egy velem egykorú kislány, akivel hosszú időre szóló barátságot kötöttünk. Eleinte furcsállottam a helyi tájszólást és a tájnyelvi fordulatokat, de hamarosan megszoktam, és meg is tanultam az ottani beszédet. A ház melletti gazdasági udvarban még álltak az egykori istállók, a kocsiszín és a kamra, ezt színesítették a házban lakók állatainak óljai, a kis veteményeskertek. Nagymamának – aki akkoriban az államosítás után megmaradt néhány hold földjével kuláknak számított – volt két lova is, amelyeket a földekkel együtt egy közelben lakó család gondozott a termés feléért.

Az egyik istállóépület végében kovácsműhely volt, ott ácsorogtam naphosszat, figyelve, hogy alakul a kovács kalapácsa alatt a vörösen izzó vasdarab csavarrá, kampóvá, kocsí, szekér valamilyen alkatrészévé. A faluban élő öreg bognármester a kertjében levő kis műhelyben faragta a szekér többi alkatrészét, és végül a kovácsműhely előtti tágas udvarban rakták össze működő-guruló alkatmatossággá.

Megismertem az állatokat, a velük való bánásmódot, megtanultam kaszálni, lovas kocsit hajtani, lovat be- és kifogni és együtt őriztem libát a tarlón a parasztyerekkel.

Nagymamát, a volt földesurat szerették, tisztelték a faluban, még a Rákosi-korszakban is kijárt neki a nagyságos asszony megszólítás.

Amikor ma ellátogat Csesztvére, hogy tekint arra a házra, amely Önnek a nagyszülőknél töltött emlékeket idézi, most pedig egy múzeumba lép be, amely már nem a család tulajdona?

Régóta múzeumként látom a házat. Már az 1963–64-es átalakítás is sokat változtatott a korábbi állapoton, aztán Nagymama halála után végképp átalakult minden. Egy ideig kölcsönkértük néha a kialakított vendéglakrészlet, és a gyerekeimmel, barátainkkal sok szép napot, hetet töltöttünk ott. Később megvásároltam a termelőszövetkezettől az egykori gazdasági udvart, ahol addigra az épületek nagy részét lebontották, és a kocsiszín végében a kocsis számára korábban kialakított kis lakásban nyaraltunk jó pár évig. A ház már akkor megérett a bontásra, aztán néhány évvel ezelőtt a hirtelen hullott nagy hó alatt beroskadt a teteje, és akkor le is bontattuk. Most a gyerekeimé a telek, talán egyszer építenek rá valamit.

Hogy nézett ki gyermekkorában a ház, a kert?

A ház magán viselte a háború és később a gazdtalanság nyomait. Mivel az épületet államosították, a benne lakóknak nem volt érdeke a karbantartás, a termelőszövetkezet megalakulása után a középső legnagyobb szobát ideiglenes magtárnak használták – miközben az egykori uradalmi magtárat kultúrházzá és mozivá alakították. A ház körül az ott lakó családok ólakat építettek, a kertben baromfi szaladgált, disznóólak szaga terítette be a környéket. A hosszú – akkor még nyitott – verandán pelenkák és ruhák száradtak, a falakon még láthatók voltak az átvonuló szovjet hadsereg által hagyott feliratok.

A parkerdő útjait eleinte Nagymama tartotta rendben, később a múzeum kialakításával egyidőben az egykori parádés kocsis, Gúth Sándor és családja, akik szerény fizetést kaptak ezért a megyei természetvédelmi hivataltól. A kert fűvét teheneik számára kaszálták, a gyümölcsöt összegyűjtötték, a gyümölcsfákat is gondozták. A ház körüli területet 1964-ben alakították olyan parkká, aminek a maradványai ma is láthatók. A ház mögött álló akkor még két óriás fenyőfa mögött nyesegetett, alakított puszpángsövény fogott közre egy sétautat, a frissen telepített rózsák színes foltokkal tették változatossá a mindig rövidre kaszált gyepet. Aztán valamikor a 70-es években a hivatal úgy döntött, hogy nem fizet tovább a kert gondozásáért, attól kezdve egy ideig még lendületből, kvázi társadalmi munkában – az összegyűjtött széna ellenértékéért – rendben tartották. Később – az akkori múzeumi gondnokkal kialakuló vita folyományaként – teljesen felhagytak vele. Azóta a kert egy-egy központi felbuzdulás nyomán néha több kárt, mint hasznot okozó takarítást leszámítva, pusztul. Néhány évvel ezelőtt a falu vehette kezelésébe mind a múzeumot, mind a kertet, de meg-

felelő erőforrások híján legfeljebb a jelenlegi állapot fenntartására van mód. Új fejlemény, hogy néhány tájépítész egyetemi hallgató a polgármesterrel egyeztetve terveket készít a park rehabilitációjára. Ha lesz erre pályázati forrás, akkor reményeink szerint az 1850-es években kialakított park visszanyeri régi szépségét.

Madách Alice

Őrizték a családtagok, köztük nagymamája, Madách Alice a költő emlékét? Tisztában voltak a családtagok Madách Imre műveinek irodalmi értékével?

A költő emlékét a család tiszteletben tartotta és őrizte. Hadd utaljak itt Márai Sándor egy mondatára, amit Nagymamáról írt az Egy polgár vallomásai című könyvében: „[nagybátyám] *finom és csendes nógrádmegyei lányt vett el, a legnagyobb magyar klasszikus drámaíró leszármazottját, s gyermekkoromban több nyarat töltöttem az irodalomtörténeti híró nógrádi kastélyban és a parkban, ahol az ő, e nyughatatlan lelkű, s férfikora alkonyán félőrült magyar zseni drámai költeményének sorait skandálta. Ez az «irodalmi rokonság» valamilyen olympusi dicsfényvel övezte szememben nagybátyámat.*”

Nagymamám unokatestvére, Balogh Károly, aki Madách Imre másik testvérének, Madách Máriának volt az unokája, könyvet írt *Madách Imre, az ember és a költő* címmel, amelyet a Madách-kutatók a mai napig forgatnak.

1964-ben, a múzeum megnyitása után Nagymama lett a múzeum gondnoka, tárlatvezetője. A múzeum akkori első kiállításán a tárlókban elhelyezett tárgyak jó része származott a család által megőrzött iratok, könyvek közül. Nagymama mindent jó szívvvel és ingyen adott át a kiállítást szervezőknek.

A múzeumnak nem volt nyitvatartási ideje, ha látogatók érkeztek, Nagymama bármikor kinyitotta a termeket, és kalauzolta az érdeklődőket. Alice néni fogalom lett a Madách emléket kereső látogatók között.

Én is viszonylag korán megismerkedtem a madáchi életmű egy részével, és antikváriumokat látogatva kialakítottam a saját kis gyűjteményemet *Az ember tragédiája* különböző kiadásaiból. Gimnazista koromban a nyári szünetekben sokszor én vállaltam a tárlatvezető szerepét. Annak kapcsán, hogy hogyan viszonyuljak a híres ősohöz és rokonokhoz, kaptam apámtól egy hasznos régi tanácsot: „Aki az őseivel dicsekszik, olyan, mint a krumpli. Ami értékes belőle, a föld alatt van.” A híres rokonsághoz való viszonyt a családban a noblesse oblige elve határozta meg.

Minden családban maradnak fenn anekdoták, amelyeket nemzedékről nemzedékre átadnak. Ismer ilyen történeteket a Madách családról?

A Madách Imrével kapcsolatos történetek összekeverednek az irodalomtörténet és a költő életét kutatók által publikált eseményekkel – szóval nehezen választható külön a családi hagyomány és pletyka a közzajon forgó történetektől, anekdotáktól. Az általam még ismert legöregebb felmenőm se ismerhette személyesen a korán elhunyt költőt, hiszen dédanyám, a 90 évesen elhunyt Buttler Matild születésekor már 6 éve nem élt.

Hány Madách-leszármazott él? Mely rokonai kötik a Madách családdhoz?

Valószínűleg elég sokan vagyunk. A velem körülbelül azonos rokonsági fokon állók közül is tucatnyit ismerek, és sokunknak gyermekei és unokái is vannak Magyarországon és szerte a világban. Andor Csaba, a Madách Irodalmi Társaság alapítója erről sokkal többet tudna mondani, mivel részt vett egy részletes családfa összeállításában.

Hogy őrzi tovább Ön ezt a szellemi hagyatékot, miként viszonyul a Madách-kultuszhoz?

A Madách Irodalmi Társaság alapításakor felkértek, hogy legyek a társaság tiszteletbeli alelnöke. Tudtommal ez a funkció nem szűnt meg, de nem mondhatnám, hogy nagyon aktívan veszek részt a Társaság működésében, viszont nyomon követem azt. Andor Csaba jóvoltából megvan az egyesület által kiadott csaknem minden kiadvány a könyvtáramban.

Minden évben részt veszek a balassagyarmati könyvtár által szervezett megemlékezéseken, és megkoszorúom a költő balassagyarmati szobrát a család nevében. Ugyancsak elhelyezek egy koszorút a cesztveai szobornál az október elején szervezett ünnepség során.

Rendszeresen viszek látogatókat Csesztvére, akiknek büszkén mutogatom az egykori családi hajlékot és a község másik nagy nevezetességét, az 1212-ben épült Árpád-kori templomot.

Önnek mi a hivatása, mi a foglalkozása?

Eredetileg vegyészként végeztem az ELTE-n, de azóta mindig valahol az informatika, a kémia és a kommunikáció határvidékein dolgoztam. Már egy ideje aktív nyugdíjasként saját kommunikációs ügynökségem keretében veszek részt konferenciák, sajtóesemények szervezésében. Utolsó „rendes” állásom a helsinki Magyar Nagykövetségen volt, ahol tudományos és technológiai attaséként dolgoztam.

Mivel tölti szabadidejét?

Kertészkedek, budapesti városi sétákat vezetek, az unokáimmal vagyok, utazom, kirándulok...

Tudják Önről barátai, munkatársai, hogy rokona annak a költőnek, aki az érettségi tételük volt?

Osztálytársaim már a középiskolában tudták, de nem vettem észre, hogy ez bárkiben különösebb tiszteletet ébresztett volna. Azóta is általában tudják, de inkább a Márai-rokonság derül ki, mert az ő könyveit olvasva sokaknak feltűnik az író eredeti neve és az enyém közötti hasonlóság.

Gyermekei, unokái miként viszonyulnak ehhez a szellemi örökséghez?

Az unokáim még kicsik, de a gyermekeim természetesen tisztában vannak Madách helyével a magyar kultúrában. Sokszor kísér el valamelyikük a Nógrád megyei rendezvényekre, együtt helyezzük el a család koszorúját. Az új Nemzeti Színház megnyitásakor Finnországban dolgoztam, ezért a kapott tiszteletjegyekkel fiam és lányom nézte meg a megnyitó előadást – történetesen *Az ember tragédiáját*.

Rigó Tibor fotója a csesztvei kúriáról

TARNÓCZI LÁSZLÓ

Akiknek strázsahely a szülőföld

Kedveseim! Nekünk, felvidékieknek strázsahelyünk a szülőföld, mert helyettünk más nem őrzi drága kincseinket: hitünket, anyanyelvünket, a tartást és az emlékeinket sem. Ezért, kedves unokáim és ma még kis dédunokáim: Ágoston, Illés, Jánoska, Gyurka és mindazok, kik még jöttök, ha majd elértek azt a kort, amikor már nem a Bogáncsot fogjátok csalogatni, hanem a szívetek csalogat titeket, ne feledjétek, hogy nektek még akkor is kötelességeitek van! És amikor majd egy életre szándékoztok társat választani, és azt szeretnétek, hogy a családotk teljes és őszinte szeretettel fogadja be azt, akit a szívetekbe akartok zárni, akkor majd elevenedjen meg az üzenetem. Társat pedig úgy válasszatok, hogy az a kincsek őrzésében segítőtök legyen... – ezekkel a szavakkal fordult Somogyiné Sörös Márta a családja legifjabbjaihoz, amikor az élete történetének lejegyzésébe fogott, megadva nekik mindazt, amit szülők, nagyszülők, dédszülők mind többen elmulasztanak.

Márti néni és férje, Somogyi Alfréd bizonyára jól választott társat, hiszen lassan a gyémántlakodalmukra készülhetnek. Maholnap ugyanis éppen hatvan éve, hogy a legendás losonci református püspök legkisebb leányát, Mártát elvette a Nagybalogról származó pádári iparos fia. A füleki gimnáziumban diáktársak voltak, noha Frédi négy évvel idősebb volt Mártánál. A magyarázat pedig abban keresendő, hogy a háború miatt a fiú nem fejezhette be a Rimaszombaton kezdett alapiskolát, amit csak pár évvel később egy párkányi osztályban sikerült pótolnia. Az alma materben töltött esztendőket követően mindketten pedagógusnak tanultak, a diplomaszerezésük után pedig Ragyolcon helyezkedtek el. A hideg albérlet, az akkori kopott kis iskola az udvarra nyíló tantermeivel, meg a dobkályhával fűtött tanári a magyar-szlovák szakos tanárnőt, Sörös Mártát és a matematika-fizika szakos tanárt, Somogyi Alfrédet mind közelebb hozta egymáshoz.

Márta édesanyja és Alfréd szülei áldásként fogadták a frigyet, amely később a füleki gimnázium tanáraivá lett házaspárt egyre terebélyesedő családdá növesztett. Ma már, ha egy-egy nagyobb ünnepen rátekintenek az övéikre, tíz unokán és egyre több dédunokán legeltethetik a szemüket. S annak örülnek, hogy minddel magyarul beszélhetnek. Mert a Bogáncs kutyát a bokrok alatt hajkurászó gyermekek apja-anyja magyar, így ahhoz, hogy megértsék egymást, nem kell idegen nyelvre váltaniuk.

Schneltzer Zoltán fotója a házaspárról

Az, hogy mi megmaradtunk annak, aminek az Isten szánt minket, református magyaroknak, azt a három gyermekével özvegyen maradt édesanyám lelki munkájának köszönhetem – mondja Márti néni, aki csak kisgyermekként és leginkább már csak mások emlékeiből ismerhette édesapját. Azt a Sörös Bélát, aki 1905-ben Budapestről gyűjtőfogházi lelkészként került Losoncra, s aki húsz évvel később felismerte, hogy olyannyira vésszesen fogy az akkor már csehszlovák területeken a falvak magyar lakossága és a szószékről egyre kevesebb helyen elhangzó magyar ígéhirdetés hiánya miatt olvadnak el a református közösségei, hogy bármiféle anyagi támogatást nélkülözve is teológiai főiskolát alapított Losoncon. A Felvidéken akkor ez volt az egyetlen magyar nyelvű felsőfokú képzés, még kárpátaljaiak is tanultak az intézményben.

Édesapja hivatása miatt azonban 1945 után Márti néni édesanyja évekre egyetlen fillér járadék nélkül maradt. Kétségbeejtő helyzete ellenére azonban megőrizte nyugalmát, s a nagyobb lányaival együtt éjszakákba nyúlóan varrással, kötéssel, horgolással kereste meg a tanítatásukra valót, a napi megélhetést pedig az egykori teológushallgatók gondoskodásának köszönhették. Ugyanis minden hónapban kaptak egy kis élelmiszercsomagot valami vidéki református parókiáról. Mindegyik feladója más-más volt, s mindegyik egykori teológushallgató, akik közül az utolsót néhány évvel ezelőtt temették el.

Losoncon a háború után magyarnak lenni nehéz volt. A történelme során többször is porig égetett, soknemzetiségű városban a gyerekek nem ritkán láthattak olyat, hogy valakit kopaszra nyírtak, ha megszólalt magyarul. A Sörös család még otthon is csak erősen bezárt ablakok mögött merre megszólaltatni harmóniumukon a zsoldárokat, nemzeti ünnepeinken meg a Himnuszt – idézi fel mindezt Márti néni. Hozzáteve, hogy 48-tól valami érezhetően megváltozott a nagypolitikában, így amikor egy városi ünnepségen, ahol egy salgótarjáni munkásdelegációt fogadtak, a kivezényelt szlovák iskolások az orosz, a cseh, és a szlovák himnusz elhangzását követően az apátfalusi zenekar megszólaltathatta még a magyar Himnuszt is. A kórusban álló Mártika könnyei már a fölvezető dallamnál pataokban törtek elő. A piros krepp-papírba csomagolt virágcsokor pedig, amelyet a vendégeknek kellett átnyújtani, a tizenkét éves kislány könnyeivel átítatva került az emlékekből ma is visszaidézhető, a magyar kislányt átölelő, nagy barna szemű salgótarjáni munkásasszonyhoz.

A losonci lelkészlaktól való kiköltözés, a füleki életbe való belegyökeresedés, előbb magánházaknál lakó diákként, szintársulat-alapítóként, majd Pozsonyból visszajáró diákként hosszú évek fájdalmas és örömteli pillanatait hozza elő az emlékeiből.

Vasárnap délelőttönként kihallatszik az énekszó a füleki reformátusok templomából, a gyülekezet a záróéneket követően a „Mindig velem, Uram” éneklésébe kezd. A református templomokban általában a Himnusz csendül fel ilyenkor, ám a felvidékiek ezt évtizedeken át nem énekelhették. Éppen Márti néni édesapja volt az, aki javasolta, hogy helyette énekeljék a „Mindig velem Uram, mindig velem, / Még ha nem láthat is gyarló szemem...” kezdetű éneket, ami Losoncon és Füleken mára már a reformátusok himnuszává is vált.

Az áldásvétel után sorra lépnek ki az emberek a templomból. Márti néni és Frédi bácsi még sokakkal szót vált. Nem sietnek haza. Mindenkit ismernek a gyülekezetben, számon tartják, kinek-kinek a gyermeke, unokája hová-merre tart. Persze, az övéiket is. Kérdést mindegyikről kapnak, különösen arról a fiukról, aki Apácaszakállason teljesít lelkeszi szolgálatot, s aki immár a pozsonyi egyházkerület református esperese. Meg Anikó leányuk három délceg fia közül arról a legidősebb unokáról, Istvánról, aki szintén lelkesz lett, s Kelet-Szlovákiában, valahol a Bodrogközben, egy nagy lélekszámú gyülekezetben, Kiskövesden szolgál.

Van hát miről beszélni. S boldogok azért is, mert ők azok, akik a füleki reformátusság háromszáz éves vágyát beteljesítve templomot építhettek Füleken az ezredfordulón. Történt ugyanis, hogy a szomszédos Gömörben a bellényi református gyülekezet akkorra már gyakorlatilag elnéptelenedett. A másfél száz lelkes falu temploma teteje berogyott, omladozó falait már sem az ég, sem a földiek nem tartották meg. Beleegyeztek hát, hogy a bontásra érett rom tégláit a füleki gyülekezetnek átadják. A kilencvenes évek végén két esztendőn keresztül a szerda és a szombat délutánok az akkor már nyugdíjas házaspárnak azzal teltek, hogy sok segítővel – közte

olyanokkal is, akik nem reformátusok, s olykor még szlovákok is besegítettek – egyenként pucolták meg az isten házához valót, abból építkeztek.

A Magyar Rádió református félórájában kérve kérték a hazai építészmérnököket, hogy adnának-e kész tervet ehhez a nagy munkához, adományként. A jóakarát nem hiányzott, többen is jelentkeztek, ám mindegyik terv nagyobb léptékű volt, mint amire itt a gyülekezet erejéből tellett, s mint amire a kis lélekszámú közösségnek szüksége volt. Így végül a losonci Tömöl építész úr tervei alapján építették föl 2002-re a szép kis templomukat. Amikor a protestáns gyülekezeteket segítő Gusztáv Adolf Alapítvány képviselői ellátogattak Fülekre, nem akartak hinni a szemüknek, hogy még ma is létezhet ilyen, hogy bontott téglából új templomot emeljenek valahol. Egy malteros, pucolatlan téglát el is vittek magukkal, emlékül.

A templom padsoraiban Márti néni és Frédi bácsi mindig örül, ha nem csak hozzájuk hasonló öregeket, hanem fiatalokat is lát. Azt mondják, nekik szól a szépen faragott szószéken a véset Tamási Áron szavaival: „a madárnak szárnya van, nekünk meg szülőföldünk és sok dolgunk”.

Az istentisztelet után pedig itt még fülekbe cseng az ének utolsó sora: „Nappal, s bús éjjelen, az Úr mindig velem, / az Úr mindig velem, mindig velem.”

SUHAI PÁL

Egy zebegényi gesztenyefáról

Janus Pannonius

Egy dunántúli mandulafáról című versére

Míntha nem is rozsdás levelek közt bújna meg ága,
 új színt fest makacsul, halványzölddel üzen.
 Májusban csupa gyertya, egészen most se csupasz még,
 most se, a téli fagyok lucskos napja előtt.
 Itt is, amott is még kivirágzik a kései őszben –
 kései ősz, hiteget, tolvaj lábon oson.
 Ó, kicsi gesztenyefácska, milyen szomorú is a sorsod:
 pár napod ily gyönyörű, s meglap az őszi derű.

Ki a palóc?

Dr. Fancsik János véleménye a palóckutatásról

Életem során – bár különös jelentőséget nem tulajdonítottam a kérdés tisztázásának – mindig úgy gondoltam, hogy én palóc vagyok. Palócságomat nem tekintettem sohasem érdemnek, de nem is szégyenkeztem miatta. Talán nem véletlen, hogy amikor egy vitában a palócokat szapulták, jó érzés volt idéznem az élete legszebb szakaszát Balassagyarmaton átélő Szabó Lőrinc versrészletét: *„ez a nép itt, ez a debreceni, / önzőbb volt, mint a régi, gyarmati, / keményebb inu és fűrgébb eszü, / és amíg nem úgy beszéltek, hogy ü, / hogy lú, meg píz, addig a gyerekek / csak csúfolták a jövevényeket.”*

Gyerekkoromban a szavakat ugyanúgy ejtettem ki, mint édesanyám és édesapám, vagy a szomszédaink, barátaim és iskolatársaim. Nekem inkább az tűnt fel, hogy az utcánkba költöző lakásbérlet tisztviselőik másként, „úriasan” beszélnek. Biztosan azért, mert ők „urak”. Tájszólásom miatt először a pécsi orvosi egyetemre kerülésemtől jöttem zavarba. A kettőt „kattó”-nak, az is-t „izs”-nek, a húst „huss”-nak, a kolbászt „kalbász”-nak ejtő dunántúli évfolyamtársaim szívesen beszélgettek velem. Jól szórakoztatta őket sajátos tájszólásom. Nem tudták, mi az a *fűrök, kandli* és *rocska*, de azt sem nagyon értették, miért mondom úgy, hogy *meszetet*. Egy-két hétig kísérletet tettem, hogy megtanulok hozzájuk, illetve a professzorokhoz hasonlóan beszélni, de hamarosan feladtam. Csak „affektálva” ment volna, de abba meg beletört a nyelvem.

Aztán orvosként visszakérülve Salgótarjánba, a meglehetősen sokszínű nyelvi környezetbe az én beszédem is beleolvadt. Legfeljebb akkor tűnt fel kiejtésem idegenszerűsége, amikor magnószalagról visszahallottam, illetve ismerőseim kissé élcelődve jelezték, hogy reggel hallották hangomat a rádióban. Korosodván, az egész megyére kiterjedő orvosi praxisom, helytörténeti érdeklődésem és fotózásaim révén egyre jobban megismertem a megye természeti képét, falvait, lakosait, szokásaikat és beszédjüket is. Olvasmányaim során természetesen találkoztam a palócság jellegét, eredetét elemző írásokkal is, ezek közül Manga János *Palócföld* című kötete volt számomra a legmeghatározóbb és talán a leghitelesebb, mert a sok-sok tudományos adat ellenére sem tekintette egyértelműen lezártnak az ügyet. Így hát kialakult bennem egy kép, hogy én ide születtem, szeretem Mikszáthot, az ő Görbeországát, a Palócföld virágait, a krumpligancát, a laskát, tehát közülük való vagyok.

Szívesen hallgattam egykori iskolatársam, az Etes, Rau-aknáról elszármazott Kerényi Nárcisz meteorológus palócosan elmondott időjárás-jelentéseit a rádióban, hallgatom ma is Reisz András finoman szelid és Agócs Gergely keményen karakteres füleki tájszólását. Olvastam Nagy Zoltán

palóc mesegyűjteményeit, Solymár József mátraballai és Tózsér Kapcsos Anna kazári palóc emlékeit. S mindezzel együtt megérint egy-egy újabb adalék, tudományos (vagy csak annak látszó) megállapítás is a palócokról.

Legutóbb egyik, Kanadában élő volt egyetemi társam hívta fel figyelmemet, hogy olvassam el Czeizel Endre genetikai könyvét, melynek alapján egyértelműen lezárható (többi között) a palócok eredetének kérdése. Elolvastam, de sokkal okosabb nem lettem. Véleményem szerint e soktényezős kérdésben (genetika, néprajz, folklór, vallás, földrajzi helyzet, történelem) egyfajta bizonyíték – legyen az akár a jelenleg legmodernebbnek tűnő genetika – szerintem semmiképpen nem lehet perdöntő. Ezek a genetikai távolságokat, összefüggéseket ábrázoló táblázatok nagyon erőltetettnek tűnnek. Már csak azért is, mert a vizsgálatba vontak köre sem határozható meg pontosan. Egy régebbi, az északi szlávokhoz hasonló genetikai tulajdonságokat megállapító kutatás utánvizsgálata során például kiderült, hogy annak a két falunak a lakossága néhány emberöltővel korábban szinte teljesen kicserélődött. A régebbi, délebbre költözött magyar-palóc lakosság helyét a helyükre települt és nyelvüket átvevő szlovákok foglalták el, génállományuk tehát nem a palócoké volt.

Magát a *palócz* szót először a XVI. századból származó, valamilyen kecskeméti, vásári irományban találták meg. Jellegzetes beszédjük alapján sorolták ide a Nógrád és Hont, majd Heves és Borsod területén élő népcsoportokat. Először az Árpáddal bejövő törzsek egyikének, a kunokkal azonos *kunpalócz*nak tartották őket, aztán sokáig a lengyel-orosz (*polovetz*) elmélet tartotta magát, majd az itteni hegyek között élő tótokkal keveredett, furcsa beszédű csoportokat tartották palócnak. Ennek viszont ellentmond a *polovetz* ('síkvidéki') szóeredet. Eleinte pejoratív kicsengése volt a névnek, maguk a palócok nem szívesen használták. A fordulatot ez ügyben Mikszáth irodalmi tevékenysége hozta. Az utóbbi évtizedekben egyre nőtt a szakirodalom, kongresszusokat rendeztek, és rendeznek ma is. Akadozva ugyan, de tudomásom szerint napjainkban is zajlik az MTA átfogó palóckutatási programja, s az interneten is meglehetősen sok írás jelenik meg e témában. Némelyikük durván elfogult, a tények helyett zagyva feltételezések-re alapozva igyekezik bizonyítani a maga iráni, avagy finnugor igazát.

Manga János László Gyulát idézve a következőket írja: „A ma palócnak nevezett néprajzi csoportnak a honfoglaláskor szlávok, illetve elszlávosodott avarok által lakott telepei közé a kabarok, továbbá Huba és Lél törzsének nemzetségei ékelődtek, aminek következtében az itt lakó népelemek nyelvkincsük egy részét a hódítóknak átadva, elmagyarosodtak.” Nos, ezt a hosszú körmondatot bizonyítani, de megcáfolni is nehéz, de legalább tovább lehet rajta gondolkodni.

Mostanában én is ezt teszem. Az előzőekben leírtak mellett az is inspirál, hogy a Palócföld új szerkesztőségének programismertető bemutatkozásán is nyomatékosan felmerült a kérdés, hogy meddig terjeszkedik a Palócföldnek nevezett földrajzi egység, és akik ezt a tájat benépesítik, azok mind palócok-e?

Ha én még az egyértelműen német nyelvterületről származó Wágner Julianna nevű édesanyám és a talán lengyel vagy tót eredetű édesapám után is esetleg palócnak számítok, akkor nem tudom, hogy születési vagy lakhelyem, antropológiai habitusom, lelki alkatom, hajam, szemem színe, nevem, vércsoportom, netán génállományom alapján lennék a palócok közé sorolható? Vagy egyszerűen csak statisztikai zavaró tényező vagyok? S a két lányom? Egyikük beszéde még csak nem is emlékeztet a palóc nyelvjárásra, a másik pedig nálam is palócbb! Vagy csak úgy beszél? S palóc lehet-e a feleségem, aki Tolna megyei tájszólását mindmáig megtartva szívből jövően festette a palóc tájakat és írt róluk néhány verset is?

KETYKÓ ISTVÁN

Kirendelés szavak mellé

Már kaszálják pipacs borította nyaram
fehéren könnyeznek délceg nyárfáim
harmincöt elcsordogált évemmel takaródzom
s a hűvös májusok esti párnáin gyöngyöket hímez
bolond ifjúságom. Ki látott engem, szavak mellé rendelt
pásztort és ki figyelte egybeterelt mondataim...?

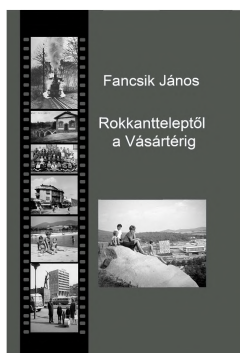
Harmincöt pipacs lobbantotta nyaramra
szerelem-ernyők szállnak
ugatnak feljűk akác állásokból sugár-fegyverek
ütődnek napjaimhoz gyönyörű koppanással
hajtogatok ájult lázasan hárs-hevedereket
érzem harminchatodik nyaram széna-illatát.
Kirendelés szavak mellé – – –

Őrzöm szemem sarkában öreg gőzösök szénporát
átrobognak éveim vágányain füttyös hajnalok
látom vörös nap lebukó fényében
fészükre zuhanni a madarakat
becsapódásaikat a fák zöld sátrai közé –
mormolok magamban lefekvés előtt rövid imát
és érzem, ahogy szemem örökmécseséhez verődnek
apró álom-bogarak.

BARÁTHI OTTÓ

Emlékek, emberek, események

Fancsik János: Rokkanteleptől a Vásártérig

Magam sem tudom már, hányadszor veszem kezembe és olvasgatom – szünni nem akaró érdeklődéssel – a fentebb említett könyvet, amikor ismertetésének megírásához kezdek. Amikor az is eszembe jut: a könyvet már az alkotás folyamatában figyelemmel kísérhettem, és – szerzője megtisztelő jóvoltából is – készülő, egyes nagyobb részeiben is olvashattam. Mindebből kitetszhet, nemcsak a kötetet, de íróját is jól ismerem, elfogultságomat sem tagadhatom. A recenzió megírását mégis örömmel vállalom, hiszen elsősorban a művet kell bemutatnom, nem feltétlenül az íróját méltatnom.

A könyv visszaemlékezés, az esszé igényességével megírt, közvetlen hangú, ízes-népies nyelvi fordulatokkal is idéző, olvasmányos helytörténeti kötet. Elvileg kronologikus felépítésű, de a visszaemlékezés természete miatt – ahogy erre a szerző maga is utal – az események sorrendje esetenként elkerülhetetlenül keveredik. A könyv egyes részei a helytörténet egészén belül is megkülönböztethető műfaji ismérvekkel bírnak: család-, hivatás- vagy társadalomtörténetként jelennek meg.

Mindezek bemutatása előtt azonban szívesen idéznem a Nobel-díjas Gabriel García Márquez maradandó megállapítását, amely a most bemutatandó könyvre is igazán illik: „Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékszik, és ahogyan visszaemlékszik rá, miközben el akarja mesélni.” Fancsik János sem egyszerűen az életét írja le, attól lényegesen többet és mást is közöl olvasóival. Kiapadhatatlan mesélőkedvűből következően könyvének egyik nagy értéke korának és környezetének körültekintő és sokoldalú leírása, kortársainak – családtagjainak, rokonainak, munkatársainak, ismerőseinek – árnyalt ábrázolása. Könyve így integrálódik karakteres korlenyomattá, hiteles helytörténetté, amelyből kisugárzik és kiérzik – a hely szelleme. A könyv szerzője a részletekre figyel, de az egészet látja – empátiáját ismerve – talán a szívével is. S mint tudjuk: „*Jól csak a szívével lát az ember...*” (Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg).

A könyv – a szerző saját szerkesztésében – hat nagyobb, igencsak kifejező címekekkel ellátott fejezetből áll, amelyek mindegyike jobbára rövidebb, de szintén beszédes közcímekkel tagolt részeket tartalmaz.

A *Családyökök és oldalágak* c. fejezetben (7–53.) a kötet írója nagyszüleit, szüleit, fivérét, közelebbi-távolabbi rokonságának tagjait, szomszédait, ismerőseiket mutatja be, karakterüket rajzolja meg nagy érzékenységgel, családi környezetüket írja le igen plasztikusan. Kitűnő megfigyelő és jellemábrázoló képességét már itt felvillantja.

A *Rokkantelepi évek* c. részben (54–120.) a szerző tizenhét esztendő koráig megélt életét eleveníti fel, s mint írja: „... az emlékek távoli homályában nemcsak az események időbeli sorrendje keveredik össze, hanem a képzelet és a valóság elemei is kuszán összefonódnak. Kibogozásuk lehetetlen, de talán nem is szükséges, mert így együtt jelentik a gyermekkort, a gyökereket...”

A *Diákkor* c. fejezet (121–173.) valamivel bővebb is, mint ahogy az a címből következne, hiszen „Az óvodában” kezdődik, a „cigányutcai” iskola bemutatásával folytatódik, majd a „Gimnazista lettem” cím alatt a szerző egykori kitűnő tanáira (többek között Gyórfy Dezsőre, Fayl Frigyesre) emlékezik tisztelettel és szeretettel. „A kamaszkor” korhű eseményei után a „Készülődés az érettségire” zárja ezt a fejezetet.

Az *orvosi pályán* c. rész (174–295.) többek között hivatás-, intézmény- és várostörténet is egyben. Mesél a szerző a pécsi orvosegyetemi évekről, a salgótarjáni pályakezdés időszakáról, a december 8-ai tragikus eseményekről. Feleleveníti emlékeit a régi kórház világából, leírja az új kórház „belakásának” történetét, végül felidéri orvosi pályájának jelentős állomásait és csúcseit. Ez a könyv legterjedelmesebb (mintegy 120 oldal) és egyben legeseménydúsabb, legtartalmasabb része is, amely sok – például orvos- és helytörténeti, sőt történelmi – szempontból is kiemelkedő jelentőségű.

A *politika és a közélet mezsgyéin* c. fejezet (296–315.) is gazdagabb tartalmában, mint amire a cím utal. Ugyanis a szerző ebben a mindössze húsz oldal terjedelmű részben nem csupán a parlamentben és az önkormányzatban – országgyűlési, illetve városi önkormányzati képviselőként – végzett felelősségteljes tevékenységének egyes főbb elemeit villantja fel, de családja életébe is bepillantást enged, sőt egyik szívügyéről, a természetvédelemlről is értekezik.

Az *Otthonaink a városban* a könyv utolsó fejezete (316–338.), amelynek „*Epilógus helyett*” közcíme alatt a szerző maga is megfogalmazza, miért is írta meg könyvét. „Mindössze egy átlagos salgótarjáni polgár életútján keresztül szerettem volna bemutatni szülővárosom történetének néhány eseményét, megörökíteni lakói egy részének hétköznapjait, jellegzetes egyéniségeit, városrészeit. Kissé részletesebb betekintést nyújtani a város csaknem minden lakosát érintő és érdeklő kórház sajátos világába.”

S hogy Fancsik János elképzelése miként is valósulhatott meg maradéktalanul, minősítetten magas színvonalon, arról a könyv hátsó borítóján dr. Szvircecsek Ferenc salgótarjáni helytörténész sorai tanúskodnak, többek kö-

zött így: „Munkájának értékállósága mindenekelőtt a szerző gazdag szakismeretére, és a szinte kimeríthetetlennek látszó, élettapasztalatából származó helyismeretére vezethető vissza. Ennek egyik forrása, hogy az elmúlt évtizedek képét a foszlányokból, az emlékezet törmelékeiből gondosan illesztette össze, gondosan, mert nagy anyagismerettel rendelkezik, s Ormos Mária szavait felhasználva „olyan képzelőerővel, amely nem mesék kitalálására, hanem az egykori valóság rekonstrukciójára vehető igénybe”.

A „szöveges rekonstrukciót” jó érzékkel válogatott képek emelik meg: a fekete-fehér fotók a korlenyomat vizuális alapjai. A kitűnő képkockák fontosnak tartott színhelyekről és személyekről tesznek tanúbizonyságot. Feledhetetlen pillanatok, szomorú és vidám események tárulnak fel a fotográfiák révén is. A könyv végén *Melléklet: Festmények a városról* címmel, a szerző feleségének, F. Csaba Máriának 12 alkotása a képi hatásával és a színek erősségével is jól egészíti ki a szövegtestet. A *Tartalomjegyzék* után a szerző kézzel rajzolt városrészlet-térképe látható, amelynek hátoldalán a könyv címében szereplő *Rokkanttelep* és *Vásártér* definíciója olvasható.

F. Csaba Mária: *A Káiner-sarok és az Őrangyal patika*

A vaskos (említett mellékleteivel csaknem 350 oldal terjedelmű, B/5 formátumú), decens-dekoratív módon izléses kiállítású, grafitszürke borítójú, papírkötésű könyv a Polar Stúdió Kft. nyomdájában készült. A szöveget Sebestyén Kálmán gondozta, a nyomdai előkészítés Hernádiné Bakos Marianna munkája. A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap, a Nógrád Megyei Levéltárért Alapítvány és a Polár Stúdió Kft. támogatta.

Kiadója a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára. Felelős kiadó: a levéltár igazgatója.

A könyv megjelenése elismerésre méltó összefogás eredménye. Szerzője, a polgári hivatását tekintve orvos, Fancsik János dr. pedig most különösen rászolgált, hogy ezt a legújabb, a hely szellemét megidéző remekművét ne „csak” a család- és helytörténeti köteteket kedvelők, a lokálpatrióták és a széles olvasóközönség, de a Salgótarjáni Értéktár Bizottság figyelmébe is jó szívvel ajánljam. Ugyanis ez a könyv nem egyszerűen egy helytörténeti mű, de különleges és sajátos salgótarjáni érték az itt élő emberek és utódaik, a jövő nemzedéke számára is.

S, ha e sorok írójának csak megközelítően is sikerült recenziójában érzékeltetni, hogy Fancsik János milyen magas színvonalon és lebilincselő módon valósította meg elképzelését e könyve megírásával, akkor az is bizonyosra vehető, a *Rokkanteleptől a Vásártérig* című nagyszerű műve még nagyon sok olvasó öröme és épülésére is szolgál.

FANCSIK JÁNOS

Megkésett köszönet

Tözsér Kapesos Anna: Palócul tanított imádkozni anyám

Sem a könyv kiadásának, sem szerzője születésének vagy halálának nincs kerek évfordulója. De ideje van adósságunk törlesztésének. Ideje, hogy legalább utólag emlékezzünk meg e lap hasábjain is a palóc néprajz néhány éve megszületett igazgyöngyéről. Már csak azért is, hogy az utókor számára megtörténjen e kincs számbavétele és szélesebb körű ismertetése.

„Miről is tudnék én írni, mint azokról az emberekről, akiktől az életemet kaptam, akik megtanították velem az édes anyanyelvemet. Magyar nyelv, de palóc tájszólással kiejtve. Nektünk ám ez olyan szép és kedves beszéd, hogyha úgy mondanék ki valamit a számon, mint a városiak, úgy érezném, mintha kitört volna a nyelvem! Mi már megszoktuk ezt a tájszólást és ez elkísér a sírig.”

Talán hitvallásnak is tekinthető e néhány sor, mely Tözsér Kapesos Anna *Palócul tanított imádkozni anyám* című könyvéből kiragadott rövid-

ke részlet. A kereken 300 oldalas kötet 2004-ben jelent meg az Európai Folklór Intézet–L'Harmattan kiadásában, a Hoppál Mihály által szerkesztett Folklór sorozat köteteként. Alcíme: *Egy kazári palóc asszony önélet-írása*. De ki is volt az a hetven-egynéhány éves, hat elemi osztályt végzett palóc asszony, aki ezzel az országos érdeklődésre is méltán számot tartó művel megajándékozott bennünket?

Panni néni a palóckutató néprajzosok körében évtizedeken át ismert személyiség volt. Belső meggyőződésből őrizte a folklórt, ismerte annak minden részletét, és amikor az „megkopni” látszott, kötelességének érezte a hagyomány tudatos ápolását, ismereteinek továbbadását. Akár hajlékában is mindig szívesen fogadta a néprajzkutatókat és kifogyhatatlanul, magával ragadóan mesélt saját életén, emlékein keresztül szülőföldjének múltjáról. Kapott is tőlük egy vaskos, üres könyvet, hogy abban írja le élete regényét. *„No, ez az üres könyv bizony évekig ott hevert a kredencfiókomban. 1992-ben aztán beteg lettem és Budapestre kerültem a kórházba. Vittem magammal az üres könyvet és bizony hozzáfogtam az íráshoz. Sok időm volt, jó vót visszaemlékezni arra az időre, amiről az én drága ősz hajú nagymamám mesélgetett nekem. Úgy elmerültem a gondolataimban, hogy észre sem vettem, hogy gyarapodik az írásom. Azután kedvet kaptam, és amikor hazamentem a kórházból, minden nap estefelé egy vagy két órát leültem írni. Úgy beleéltem magam, hogy ha vidám történeteket írtam, hangosan nevettem, szinte átéltem. Sajnos, le kellett írnom sok szomorú történetet is, és bizony olyankor egy zsebkendő kevés volt a könnyeimnek. Hát így folytattam én az írásomat, sírva és nevetve, és észre sem vettem, hogy az a vastag könyv tele lett.”*

Hogy mivel lett tele a könyv, azt talán megtapasztalhatja az Olvasó is, amikor olvasás közben hangosan felnevet az ízes, de nem mesterkéltséggel tájszólással elmesélt furfangos csínytevéseken, amikor ő is könnyeivel küszködik a tifusz áldozataivá vált férjét és kisgyerekeit egyszerre elvesztő fiatal édesanyja – a szerző nevelőanyja – fájdalmát átérezve. Amikor észre sem veszi, hogy már nem kívülállóként, hanem maga is együttélő, együttérző és ugyancsak visszaemlékező résztvevőként olvassa a lebilincselően szép és érdeklésztető történeteket. Elgyönyörködik a dimbes-dombos kazári és vizslási táj leírásában, megismerheti a messze földön híres népviselet minden egyes darabját, a színes *gázmér* és selyemszoknyát, az aranycsipkés *feketőt*, a menyasszonyi *sejtes* ruhát, a színes gyöngyökből fűzött *garályist*, a fekete bársony gombos mellényt és még ki tudja, hány ruhadarabot. *„Olyanok voltak ezek a szép fiatal kazári lányok és asszonyok, mint a mezei virágok. A szerelem akkor még olyan tiszta és ártatlan volt, mint a virágillat. Meg is házasodtak a legények 18 éves korukban, mert a vágyakozás megvolt minden egészséges férfiban, de előbb az Úristen házában, az oltár előtt a pap stórával összekötte őket. A nászéjszaka csak azután következett.”*

Megtudhatjuk azt is, hogy azelőtt az asszonyok otthon, nem egyszer a mezőn születtek, s a gyerekágyas asszonynak szép, tiszta, *sufrikás* lepedőből a gerendára felkötve sátrat csináltak a házban, hogy megvédjék a babát és

az édesanyát a boszorkány megrontásától. Mert bizony boszorkányok még a két világháború között is voltak Kazáron, Vizsláson, csakúgy, mint tudalmas asszonyok és halottmondók! Bár ezekben már Panni néni édesanyja sem bízott meg, amikor rájött a turpisságra, azt mondta a leleplezett halottlátónak: „*Gond ütte, jaj kutya égette, no megá! Ha nem hagyja abba a marhaságait, úgy kipofozom, hogy megemlegeti, amíg ezen a világon él!*” Megtudhatjuk, mi minden volt egy *poszrikos kosárban*, hogyan *porkolták* szalmával a leölt disznót, milyen volt egy lóvászár, hogyan játszottak, *ugrostak* a gyerekek, hogy *ringázták* a bölcsőt, hogy segítette ki a tojást a Komi gyerek a tyúkból. Hogy kerültek a *pegyvarakásba* a sikeres borjúvásár után az áldomást ivók, hogyan kínlódta végig guggolva, a karfára támaszkodva a mozielőadást Bandó, a fiatal cigánylegény, aki nem tudta, hogy az ülést le kell hajtani. Megtudhatjuk, milyen volt a májfaállítás, hogy zajlott a karácsony, a húsvét, a locsolkodás, milyen volt a három falu (Kazár–Mátraszele–Vizslás) vendégsége.

Betekinthetünk az első és második világháború eseményeibe, megismerhetjük a katonaelet keserveit és ezzel kapcsolatban Panni néni bölcs gondolatait: „*A háború egy borzalmas dolog az ember életében. Aki a háborút megindítja és a többi becsületes embert is belekényszeríti, családokat szakít szét egymástól, fiatal szerelmeseket a legjobb férfikorban a halálba kényszerít, az szerintem csak elmebeteg lehet. Bizzunk benne, hogy a jövőben még józanabb, okosabb emberek is kerülnek a bársonyszékbe, akiknek eszük is van, meg szívük, lelkük.*” (Nagymamája is 30 évesen maradt özvegyen négy gyerekkel az első világháborúban.) Sok nehézséget hoztak az 1920-as évek is, amikor például Fergyi sógor azt mondta feleségének: „*Hallod-e, Marcsa, jó volna nekem is kimenni Amerikába, hát úgy mondják, hogy ott sokkal több pénzt lehet keresni. Meg kellene a pajtát is csináltatni, meg a házat is, mit szólsz te hozzá?*” „*Nem tudom, Fergyi, mit szóljak én hozzá. Féltetek!*” Aztán kiderül, hogy milyen volt Amerikában és hogy tért haza Fergyi sógor.

Dédnagyapja idejében még együtt éltek a nagy családok, a *hadok, Palyánk, Pestánk, Jánosonk*. Együtt volt a sok föld, melyen a testvérek szível-lélekkel együtt dolgoztak, olyan volt ez, mint egy kis técesz. Közülük Sándor Ispán János, azaz Espán Jankó, a bölcs vizslási bíró irányította a gazdaságot. Tanulatlan ember volt ő is, de a földműves munka irányításában lepipálná a mai szakembereket. „*Előrelátó volt, akár a bibliai József. Mindig tartalékolt gabonát vermekbe, számított arra, hogy szűk esztendő is következhetnek. Ami egyszer be is következett.*” Hozzá jöttek még az Alföldről is búzavetőmagért. Akkor még maguk készítette fakanállal, favillával ettek. Még az édesapja is azzal szeretett a legjobban enni, mert „*a fakanállal nem meleg, nem forró az étel.*”

Fiatalon árván maradt, már 12 éves korában nagy bükkönytáblát önállóan lekaszálló és a lovakhoz egész életében ragaszkodó édesapjáról is nagy szeretettel emlékezik meg: „*Amikor az édesapám lovagolni kezdett,*

olyan volt, mint az égen a tejúti huszárok, csak a porfelhőt lehetett látni utána.” Az volt a kedves nótája, hogy:

*„Esik eső, havas eső, nincs a lovamnak legelő.
A zöld mező deres, fagyos, adok neki szénát, zabot.
Kis pej lovam okos állat, tudja, hol lakik, babámat.
Ha fölülök a hátára, gyorsan elvisz őhozzája.”*

Nem felsorolásszerűen, hanem a történetek helyszíneiként ismerkedhetünk meg az olyan szép dűlőnevekkel, mint a Mocsárrét, Sástó, Berek, Váró, Acsota, Nagyárnyék, Boszorát, Csörgőberki és a falu határában fakadó forrásokkal: Kiskút, Nagykata-kútja, Fehér-víz, Isten-kútja, Köszvényes-kút.

A könyvismertetés során természetesen csak szemelvények villanthatók fel abból a személyes élményekből, emlékekből táplálkozó gazdag helytörténeti anyagból, melynek akár egyszeri elolvasása, akár egyes részleteinek újra- és újraolvasása egyaránt nagy élményt jelent bárki számára, nekünk, palócföldieknek pedig szinte bibliánk, kis tájhazai bibliánk lehet.

Befejezésül idézzük még egyszer Panni nénit: *„Azon gondolkodom, hogy 1878-tól, amikortól a nagymamám Kazárra jött férjhez, azóta de nagyon sokat változott a világ, az emberek, a szokások, az öltözködés, a palócos nyelv, a templomba járás, a parasztházak. Ha bemegyek a kazári templomba, sokszor az jut eszembe, hogy de sokat járt ide az én vallásos nagymamám! Úgy köszönt be mindig azzal a szép köszönéssel, szépen, halkán, szinte magában, hogy: Dicsértessék az Úrjézus Krisztus mindörökké, ámen.”*

Tózsér Kapcsos Anna könyvének megjelenését még jó egészségben megélte, látogatói kérésére szívesen dedikálta a Mizserfai Idősek Otthonában. A vele való beszélgetés során kiderült, hogy szívesen vállalna könyve bemutatóján egy nyilvános beszélgetést is. Elhalálózása miatt erre már nem kerülhetett sor. Könyve azonban – ha lesznek, akik olvassák – még számos nemzedékre átörökíti Kazár és környéke palóc emlékeit.

(Európai Folklór Intézet– L'Harmattan, 2004)

HATVANI JÓZSEF

Elherdált esélyek, elvesz(t)ett emberek

Tömpe István: Az elitek árulása

A múlt évben szinte belefeledkeztem – kedvemre, persze – a hazai kortárs memoárirodalomba. Így adódhatott, hogy a Balassi Bálint Megyei Könyvtár online katalógusában keresgélve, a „Visszaemlékezések” tárgyszó alatt – örömmre és reményeim szerint majd mások épülésére is – ráleltem a „szóban forgó” kötetre.

A közgazdász/politikus szerző aktív pályáját harminc évig figyelemmel kísértem, így könyvét is várakozással olvastam. Nem is csalódtam. Ám nem csupán azért ajánlom az olvasó figyelmébe már itt előljáróban, mert az közelről megérintett a közgazdasági egyetem és egykori iskolatársaim,

a volt miniszterelnök Németh Miklós és Medgyessy Péter, valamint egyes általam bennfentesként ismert minisztériumok megidézésével, hanem azért, mert érdekes családtörténet, kitűnő korlenyomat és nagyon tanulságos korrajz. Ebből következően műfaja „vegyes”: memoár, valamint politika- és társadalomtörténet. Stílszerűen: valami „laza konzorciumban”.

Tömpe István – az 1971-ben tanárszakra diplomát szerzett közgazdász – könyvében a politikai és gazdasági rendszerek törvényszerű bukásának történetét családja és saját személyes sorsán át vetíti elénk. Én itt az előbbinek még csak a felvillantásától is eltekintek, minthogy fontosabbnak ítélem a szerző aktív korszakának több mint négy évtizedére történő visszaemlékezését. Előljáróban mindjárt megjegyzem: a tehetséges, több nyelven beszélő, külföldön is dolgozó és tapasztalatokat szerző szakember pályája korántsem volt végig meredeken emelkedő és töretlen.

Ugyanis amíg a széles látókörű közgazdász szakmai tudását és nemzetközi ismertségét a rezsim szívesen kamatoztatta volna, addig a reformgondolkodású, kritikus politikust az '56 utáni megtorlásokat (amelyben apjának, idősebb Tömpe Istvánnak „elévülhetetlen érdemei” lehettek) feledtetni igyekvő késő kádári rendszer nem enged(het)te túl közel magához. (Hasonlóan volt ez a létező szocializmus minden szintjén, vidéken a helyi társadalmakban is: a párt(politika) támogatása nélkül a felső vezetési szintre elvértve ért fel bárki is. Ennek következtében számos tehetséges ember ve-

szett el nemcsak a rendszer, de szűkebb környezete számára is. (Sokan disszidáltak, emigráltak, elköltöztek.)

A rendszerváltás – kezdetben úgy tűnik – Tömpe István, a „budai úri-fiú, makroközgazdász” (411.) számára megadja a sanszot legjobb képességei kibontakoztatására. Még arra is, hogy akár a gazdasági rendszerváltók egyik kulcsfigurája legyen. Utóbbi azonban – ahogy az később kiderül – csak részben következik be. A kötetben ugyanis megelevenedik a Kádár-korszak, a rendszerváltozás időszaka, és az azt követő jó húsz év is. A fejezetcímek árulkodnak a szerző szakmai életútjáról, térbeli és időben egymást követő munkahelyeiről.

Az egyetem elvégzése után a jól hangzó nyitány a munka világában „A Gazdaságkutató Intézet” (1971–1977). Külföldi pályáállomásai – többek között – „Moszkva és Genf” (1977–1983). Hazatérése után „Az államigazgatás” különböző beosztásaiban dolgozik (1983–1988). Úgy tűnik, figyel mindenre, még a divatra is. Egy „budai úriúrnak” és az elit tagjának a divatos öltözködés – kvázi kötelező. „Természetesen nagy különbség van az akkori hivatali elegancia és a mai között. Akkor az egyszínű sötét ruha ment, szép, gyakran drága nyakkendővel, a piperkőcök (például én) selyem zsebkendőt is hordtak [...] A mai egyenviselés kezdődik a hajjal, [...] kékes klubzakkó, nyitott ing, alul műlaza ellenpontként farmer, hosszú orrú cipő.” (367.)

A kötet legizgalmasabb fejezete „A rendszerváltás” (1988–1990) címet kapta. Ebben a rövid időszakban Tömpe István egyik pozícióból a másikba kerül (mintha keresnék, de nem találnák a helyét): privatizációs kormánybiztos, pénzügyminiszter-helyettes, az Állami Vagyongyűjtés első elnöke. Az ő idejében már az ellenzék és a közvélemény a nemzeti vagyon széthordásáról, az ország kiárusításáról beszél. Amit a szakember – immár utólag, szerzőként – nem is tagad. „A gyors és tömeges privatizáció sok bevételt hoz a költségvetésnek, bár az állami vagyonszámlán nagy lehet a veszteség. [...] És mégis, Magyarország a szörnyű áldozatok és az egyre inkább felülkerekedő politikai önzés ellenére is jó tíz évig virágzott. [...] Aztán jöttek a hatalomszerzési drámák, a modellértékű kudarok.” (370)

A leghosszabb pályaszakaszt (1991–2012) átfogó fejezet, az utolsó a „Bankok és vasút” címet viseli. Ekkori tisztségei is busásan fizetett állások, ám ez már Tömpe pályájának leszálló ága, ekkor már nincs a politikai pixisben. Könyve „Utószó”-jában keserűen fogalmaz: „Sok emberrel találkozom. Elképedve tapasztalom, hogy a magyar sors milyen katasztrófális pusztítást végzett a lelkekben és az erkölcsökben. (440.) Végül így búcsúzik: „Amikor dolgozni kezdtem, Magyarország a szocialista barakkok legvidámabbika volt. A rendszerváltáskor mi váltunk Kelet-Európa éllovasává. Polgári rendszert vezettünk be, igaz csak kevés polgárral. Aztán jöttek és fosztogatni kezdtek bennünket. A fél ország odalett már, belső szabadságunkat azonban építenünk kell. Ezt a könyvet is ezért írtam meg.” (441.) Bizony jó, hogy megírta.

Igen, mert Tömpe István könyve jelentős írás. Szembenézésre sarkall a közelmúlttal és a jellel, bátran feszeget olyan problémákat, amelyek ma

is aktuálisak. Előremutató is, mert globális gondolkodásra ösztönöz, miközben az egyén, a közösség és politikai kultúrák egymás mellett létezéséről szól. Hitelesen ír: az értő olvasó számára hol torokszorítóan és fájdalmasan, hol „csak” gúnyosan és ironikusan.

A végső konklúzió szerintem: a rendszerváltás és az eltelt negyedszázad jobbára az eltékozolt évek, a nehéz (például a nagy ellátó rendszerek átalakítását célzó) döntések elkerülése, az elherdált esélyek az önző párt és egyéni érdekek megvalósítása jegyében telt el, elveszett és elvesztett emberekről is szól. Különösen ide értve az elfuserált nagyvállalati privatizáció végső áldozatait, az új rendszer igazán elvesz(t)ett embereit: munkanélküliek százezreit, koldusok tízezreit. Mindez nem más, mint a magas politikai és szakmai vezetés integrált csődje, másként – ezért is ez a könyv címe – az „elitek árulása”. A könyv mintegy a legutóbbi évtizedekben hatalmon lévő legfelső vezetés, a regnáló politikai potentátok vázlatos vádirata. Annak az áruló elitnek, amelynek maga a szerző is ambiciózus, aktív tagja volt.

A vaskos (450 oldal) kötet izgalmas újkori dokumentum, amelynek valószínűsége, ellentmondásossága, szépírói értéke; szellemessége és ironiája egyaránt említhető. A szöveg jól strukturált, logikus felépítésű, egyes részei kifejezetten olvasmányosak. Tömpe István rászorgált, hogy könyvét ne csak a család- és politikatörténetet kedvelők, de a szélesebb közvélemény figyelmébe is bátran ajánljam.

(NORAN LIBRO, Budapest, 2015)

SZERZŐINKRŐL

- BARÁTHI OTTÓ, DR. (1944, Hatvan) közgazdász, újság- és közíró. Csaknem száz tanulmánya, tucatnál is több saját és/vagy társszerzőként jegyzett kötete látott napvilágot. Az egyik legismertebb munkája, az *50 év a Palócföld életéből – Egy folyóirat Nógrád történelmében* c. monográfiája 2008-ban jelent meg.
- BÓDI ZSUZSANNA, DR. (1974, Salgótarján) történész. Évekig levéltárosként tevékenykedett a Nógrád Megyei Levéltárban. Szakterülete a 20. századi társadalom- és nőtörténet.
- BÖSZÖRMÉNYI ISTVÁN (1947, Losonc) helytörténész, nyugdíjas gimnáziumi tanár, néprajzi író. Elsősorban honismereti, népi építészeti, gazdaságnéprajzi írásokat publikál. Számos néprajzi és helytörténeti kiállítást rendezett.
- CSONGRÁDY BÉLA, DR. (1941, Hatvan) közíró, szerkesztő, középiskolai tanár. A Nógrád Megyei Hírlapnak 1996-tól 2002-ig volt a felelős szerkesztője. Évek óta szerkeszti a napilap Kultúra rovatát. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnöke, több ciklus óta tagja a TIT országos elnökségének.
- DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő, művészettörténész, kulturális antropológus, muzeológus; művészettörténet, vizuális kultúra és társadalomismeret szakos tanár. Kaleidoszkóp-díjas. Panoráma c. kötete a Palócföld Könyvek sorozatban jelent meg.
- FANCSIK JÁNOS, DR. (1932, Salgótarján) közíró, belgyógyász-reumatológus. Több helytörténeti témájú könyve jelent meg. Legutóbbi kötete: *Rokkantteleptől a Vársártérig* (2016).
- FILÓ MARIANN (1995, Gyula) költő. Salgótarjánban nőtt fel. Jelenleg az ELTE pszichológia szakos hallgatója. A Deákpoézis különdíjasa volt 2013-ban és 2014-ben. Többször publikált a Palócföldben, helyi antológiákban, a Műút portálon, a Dülőben, valamint a FÉLonline.hu-n és a Szépirodalmi Figyelőben. A Gömbhalmaz irodalmi csoport tagja.
- FRICS GYULA (1938, Salgótarján) műemlékvédelmi szakmérnök, helytörténész, református presbiter, cserkészparancsnok. Szerkesztője a háromkötetes *Nógrád megye részletes műemlékjegyzéke* c. kiadványának és a Nógrádi műemlékek c. fotóalbumnak. A *Karancs-Medvesi Füzetek* egyik kötetének témája a Karancs.
- FRIDECZKY KATALIN (1950, Budapest) író, zongoraművész. Négy önálló kötete jelent meg. Írásai rendszeresen jelennek meg folyóiratokban. Tagja a Szépirok Társaságának.
- GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ, DR. (1974, Körmen) szerkesztő, irodalmi publikációk szerzője, nyelvész, egyetemi oktató. *Madách Imre levelezését* (2014) bemutató legutóbbi kötetét Andor Csabával állította össze.
- GYUKITS GYÖRGY (1961, Budapest) szociológus, egyetemi oktató. Szakterülete az egészségpszichológia és szociálpolitika. Kutatási területe: szegénység, egészségügyi rendszer, etnikai csoportok (főként a romák) egészségi állapota és egészségügyi ellátása.
- HATVANI JÓZSEF (1944, Hatvan) közgazdász, újságíró, közíró. Eddigi kötetei jobbra Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Balassi Bálint Megyei Könyvtár kiadásában jelentek meg. Így például az *Egy évtized Salgótarján város gazdasági, társadalmi életében* (2006), a *Dolinka* (2006), az *Ember és környezete* (2007) és *A Kálvária kálváriája* (2008).
- HUBAI GÁBOR (1991, Miskolc) költő, magyar nyelv és irodalom-erkölcsstan, etika szakos egyetemi hallgató, szöveggyár-vevő. Versei jelentek meg a Műútban, a Dülőben, irodalmi weboldalakon.
- KARAFFA GYULA (1964, Nyíregyháza) Nagyoroszában élő költő, meséíró, bőrös kézműves-foglalkozásvezető, a Börzsönyi Helikon szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Tartozásaim gyűlnek...* (2015).
- KETYKÓ ISTVÁN (1946, Szügy) költő. Megyei és országos lapok, folyóiratok, antológiák közlik verseit. Több kötete jelent meg, ezek közül összegyűjtött versei *Mostanában fekete lovakkal álmodom* címmel 2007-ben jelent meg Baranyi Ferenc lektorálásában.
- SUHAI PÁL (1945, Bezenye) költő, tanár, tankönyvíró. Tankönyveit az MTA Pedagógus Kutatói Pályadíjban részesítette.

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író, szerkesztő. Eddig öt kötete jelent meg. Ez évben a *Huszonkettő* c. novelláskötete látott napvilágot a Palócföld Könyvek sorozatban. Az Irodalmi Jelen prózadíjasa. Rendszeresen publikál irodalmi lapokban.

SZUNYOGH PÁL (1963, Balassagyarmat) Tereskén élő költő, nyomdász. Versei irodalmi folyóiratokban jelennek meg. Alapító tagja a rétsági Spangár András Irodalmi Körnek és tagja a balassagyarmati Komjáthy Jenő Társaságnak.

T. ÁGOSTON LÁSZLÓ (1942, Tass) író, újságíró, a Krúdy Gyula Irodalmi Kör alapító tagja, írószövetségi tag, számos könyv szerzője, Lenkey János tábornok leszármazottja, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kutatója. Többszörösen elismert novellista.

TARNÓCZI LÁSZLÓ (1963, Miskolc) újságíró, riporter, közíró. Magyar Örökség Díjas, Soó Rezső-díjas, Média a Tehetségért-díjas rádióriporter, Hollókő és Nógrád Megye Önkormányzatának sajtódíjas újságírója.

ZSIRAI LÁSZLÓ (Sopron, 1956) író, költő, szerkesztő, publicista, a Magyar Írószövetség tagja. Versei, novellái, esszéi, pub-

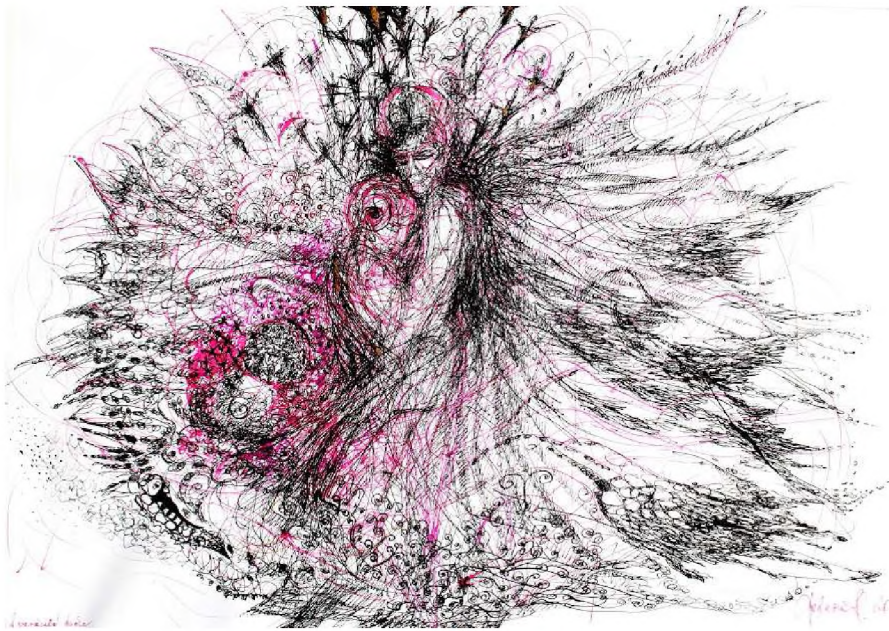
licisztikái önálló kötetekben, hazai, külföldi folyóiratokban, antológiákban jelentek meg, rádióban, televízióban hangzottak el. Több szépirodalmi és sajtópályázaton nyert díjakat.

Képzőművészek:

B. GEDEON HAJNALKA (Salgótarján) képzőművész, középiskolai tanár. A salgótarjáni Bolyai János Gimnázium Derkovits Gyula Iskolagalériájának vezetője. Kiállításokon szerepel, illusztrált verseskötetet, grafikai irodalmi folyóiratokban jelennek meg. Munkásságát 2014-ben Salgótarján város Pro Arte-díjjal ismerte el.

F. CSABA MÁRIA (1935, Keszőhidegkút) rajztanár, képzőművész. Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Szövetségének. 2003-ban elnyerte a MAFOSZ Bronzdíplomás Fotóművésze kitüntető címet.

ORBÁN GYÖRGY (1952, Gyoma) képzőművész, alkalmazott grafikus, tanár. Egyéni és csoportos kiállítások szereplője. 1998-tól a Balassi Bálint Asztaltársaság elnöke.

Palócföld

IRODALMI, MŰVESZETI, KÖZLETI POLYÓIRAT

Ára: 500 Ft

16001

9 770555 886008

1 6 0 0 1